

Sodobnost

6

Letnik 79
junij 2015

Uvodnik

Edvard Kovač: Pisateljsko srečanje na Bledu pred novimi izzivi 643

Mnenja, izkušnje, vizije

Simon Davies: Nadzor osvobaja 649

Pogovori s sodobniki

Leja Forštner z Gorom Osojnikom 657

Sodobna slovenska poezija

Miriam Drev: En sam tok 670

Alja Adam: Krogi 677

Meta Kušar: Zmajeve pesmi 683

Sodobna slovenska proza

Milan Vincetič: Blagovestje sestre Kazimire 692

Mirana Likar Bajželj: Čigav je strah 704

Marjan Žiberna: Smrt na Šmarni gori 713

Karin Cvetko Vah: Devetdesetletnica 723

Sodobni slovenski esej

Jaka Gerčar: Drobljene odločitve 728

Tuja obzorja

Annie Proulx: Vsi s koraldami, vsi z uhani, s peresi, ob boku
krilo loka 736

Razmišljanja o(b) knjigah

dr. Marko Pavliha: *Mat šob em lešan* ali ljubezen žari tudi nazaj..... 749

Sprehodi po knjižnem trgu

Marko Sosič: *Kratki roman o snegu in ljubezni* (Ana Schnabl) 759

Cvetka Lipuš: *Kaj smo, ko smo* (Milan Vincetič)..... 763

Veronika Simoniti: *Kameno seme* (Diana Pungeršič) 766

Vesna Lemaic: *Kokoška in ptiči* (Lucija Stepančič) 770

Maja Šorli: *Slovenska postdramska pomlad* (Matej Bogataj) 774

Aleš Šteger: *Odpusti* (Alenka Urh)..... 778

Mlada Sodobnost

Irena Velikonja: *Življenje brez psa* (Gaja Kos) 782

Tomaž Šalamun: *Modro ne bo* (Milena Mileva Blažič,
Črtomir Frelih) 785

Gledališki dnevnik

Matej Bogataj: *Raja in izbranci* 790

Posladek

Radivoj Pahor: *Poredni stih* 798

Edvard Kovač

Pisateljsko srečanje na Bledu pred novimi izzivi

Francozi poznajo od Clémenceauja naprej doktrino, da je začetek in temelj diplomacije kulturna demokracija. Tega nauka o pomenu kulture za uveljavitev mednarodnih državniških interesov se je najbrž spomnilo staro jugoslovansko politično vodstvo, ko je za svoj ugled v tujini leta 1965 Slovenskemu centru PEN-a dovolilo, da je organiziral svetovni mednarodni kongres PEN-a na Bledu. Pravzaprav se je ta politika naznanila že nekaj let poprej, ko je takratna socialistična oblast kljub svoji utilitaristični težnji leta 1962 dovolila v skladu z jezikovnimi pravicami jugoslovanskih narodov ustanovitev štirih nacionalnih centrov, tudi slovenskega. Nekaj novega je bilo, da se ti jeziki in njihova literatura smejo tudi v tujini pojaviti v svojih različicah.

Vendar pa takšna politika ne bi bila mogoča, ko ne bi imeli Slovenci v tistem času nekaj mednarodno uglednih imen, ki so znala svojim kolegom po Evropi in po svetu razkriti veliki pomen literature in pisateljskega ustvarjanja za porajanje demokratičnih teženj na vzhodu Evrope. To sta bila predvsem Ciril Kosmač, za katerega so že bile pobude, da bi postal mednarodni predsednik, in Mira Mihelič, ki je pozneje postala podpredsednica Mednarodnega PEN-a. Leta 1965 je Slovenski PEN vodil Vladimir Pavšič s pisateljskim imenom Matej Bor, ki je znal svoje politične vezi postaviti v službo ideji, da bomo Slovenci tudi v svetu naprej prepoznavni prek svoje literature in da je svoboda umetniškega izražanja temelj vsaki svobodi. Prav pred kratkim odkriti dokumenti pričajo, da uspeh ni bil zagotovljen vnaprej in da so bile sile in tudi posamezniki, ki so do konca skušali doseči prepoved takšnega srečanja.

Toda kot vemo, se je Bled leta 1965 zgodil in presegel vsa pričakovanja. Prišla so svetovno znana imena, takratni in kasnejši Nobelovi nagrajenci, kot so Arthur Miller, Pablo Neruda, Miguel Ángel Asturias, Roger Caillois, Leonid Leonov, Jan Kott in drugi. Toda najpomembnejše je

bilo, da so se zahodni pisatelji prvič srečali s pisatelji izza železne zavese, saj so prišli tudi pisci iz takratne Sovjetske zveze in literati iz držav Varšavskega pakta.

Po tem znamenitem kongresu so se srečanja v veliko manjšem obsegu nadaljevala v Piranu, toda kmalu so člani slovenskega PEN-a ugotovili, da se ne smejo odreči močni simboliki Bleda, zato so se znova vrnili v slovenski mitični kraj. In duh Bleda iz leta 1965 se je nadaljeval, tako so si na mednarodnem PEN-ovem srečanju prvič v zgodovini segli v roke izraelski in palestinski pisatelji, kurdski in turški ter drug z drugim znova začeli govoriti španski in baskovski pisatelji, pozneje pa kosovski in srbski.

Leta 1984 je Miloš Mikeln na svetovnem kongresu dal pobudo za ustanovitev Odbora pisateljev za mir. Odbor je od svoje ustanovitve širil duh Bleda, se pravi, da je predstavljal tisto oazo miru, kjer so predstavniki narodov, ki so v sporu, vojni ali drug drugega prezirajo, znova začeli govoriti in dajati pobude, kako bi lahko razumevajoča beseda zmagovala nad nasiljem. To je tudi simbol PEN-a, ki ga predstavlja pero, ki premaguje meč. Na svetovnem kongresu v Luganu je leta 1987 Mirovni odbor predlagal, skupščina Mednarodnega PEN-a pa je sprejela deklaracijo o miru in svobodi, ki ne obsoja samo terorizma posameznikov, ampak tudi terorizem držav. Prav slednje je bilo zelo težko izbojevati.

Mirovni odbor je odigral zelo pomembno vlogo v času zadnje balkanske vojne, ko je pod vodstvom Boris A. Novaka zbiral sredstva za pisatelje v Sarajevu in vsej Bosni. Potovanje skupine članov tega odbora in Slovenskega PEN-a, ki so obiskali svoje kolege v obleganem Sarajevu, bi se skoraj tragično končalo. Vsekakor je Mirovni odbor in z njim Slovenski center PEN postal eden sestavnih delov identitete mednarodnega PEN-a. Zato ni naključje, da je sedež Mirovnega odbora ostal v Sloveniji, da se na Bledu vsako leto odvija generalna skupščina tega odbora ter da so bili vsi njegovi dosedanji predsedniki iz Slovenije. Tudi če Slovenci izgubimo predsedstvo tega odbora, Bled ostaja njegov sedež, tako je bilo dogovorjeno v vodstvu Mednarodnega PEN-a.

Po zadnji balkanski vojni je Mirovni odbor s Slovenskim PEN-om nadaljeval svoje poslanstvo in predlagal ter dosegel ustanovitev Bosanskega centra, pozneje tudi Kosovskega, še naprej pa je redno organiziral vsakoletne okrogle mize, kjer pisatelji iz različnih centrov spregovorijo o temah, ki so ovira za mir ali spodbuda k miru. Tako so na primer spregovorili tudi o odnosu in ohranjanju narave ter kulturne krajine, kar je pozneje, leta 2009 prišlo v deklaracijo iz Linza in bilo leta 2013 vključeno v zdaj že znameniti Blejski manifest.

Toda vrnimo se k 9. novembru leta 1989, ko je padel berlinski zid in je napočil konec hladne vojne. Tudi vihar na Balkanu se je pozneje sčasoma polegel. Toda, kot je znano, napetosti ostajajo. Zaradi tega je Mirovni odbor predlagal, da bi začeli znotraj Mednarodnega PEN-a ustanavljati tako imenovane regionalne mreže centrov, ki bi v različnih delih sveta spregovorile o sodelovanju in vzajemnem kulturnem ustvarjanju ter delovale preventivno, da do novih konfliktov ne bi več prihajalo. Za samo Evropo je bilo ustanovljenih pet takšnih mrež, ustanovljene pa so bile tudi po drugih celinah. Toda doslej sta zaživel le dve mreži, tisti, kjer se je vodstvo Mirovnega odbora neposredno vključilo s svojim delom, to sta Balkanska mreža in pa Mreža sredozemskih centrov. Prva se redno dobiva na Bledu in v Beogradu ter obravnava teme, ki so vir konfliktov, pa tudi razumevanj na Balkanu. Zadnji dogodki v Makedoniji in stalne napetosti na Kosovu govorijo o tem, kako je ta mreža pomembna za proces doseganja miru v naši bližnji soseščini.

Prav tako je dejavna tudi Mediteranska mreža, ki je začela poleg centrov vključevati tudi posameznike. V nekaterih državah, na primer v Grčiji, so namreč centri usahnili, ponekod pa "spijo", na primer v Izraelu, in kar je še bolj problematično, nekateri so postali orodje določenih političnih sil in ne delujejo več samostojno. To pa je za proces miru pogubno. Mediteranska mreža je zelo pomembna, saj vključuje tudi konfliktno območje Bližnjega vzhoda in v zadnjem času naslavlja etične apele k rešitvi tragične usode prebežnikov. Njeno delovanje temelji na zahtevi po svobodi izražanja, ki je v nekaterih državah Sredozemlja zelo omejena, sedaj, ob masovnem valu pribežnikov, pa zahteva predvsem pravico do golega življenja. Letošnje junijsko srečanje Mediteranske mreže v Narbonnu na jugu Francije bo tako skupaj z Mirovnim odborom nadaljevalo pobude Francozov, ki so pred šestimi leti postavili temelje tej mreži v Arlesu in potem nadaljevali s srečanjem v Haifi ter Lizboni.

Toda pokazala se je potreba, da bi se vsaj ožji in najdejavnejši člani teh dveh mrež ne dobivali le občasno, ampak vsako leto. Mreži sta si znova izbrali Bled kot kraj neformalnih in rednih pogovorov, načrtovanj in tudi akcij. Sad teh pogovorov je med drugim peticija vodstva Mednarodnega PEN-a, ki zahteva takojšnjo mednarodno humanitarno dejavnost, ki se mora začeti že na drugi strani Sredozemlja.

Slovenski PEN in z njim Mirovnega odbora pa se povezuje tudi z drugimi odbori Mednarodnega PEN-a. Že tradicionalno je bil dejaven skupaj z Odborom za prevajanje in jezikovne pravice, in sicer vse od njegovih začetkov in potem v času, ko je bil sedež tega odbora na Ohridu. Usoda je hotela, da je vodstvo prevajalskega odbora znova prešlo v roke

Katalonskega PEN-a in da je zdaj njegova predsednica Slovenka Simona Škrabec, ki živi v Barceloni. Mirovni odbor sodeluje z njimi, kajti jezikovne pravice so pogosto vir velikih konfliktov med narodi. Tako je Mirovni odbor uspešno posredoval v sporu med Slovaki in Madžari, ki so drug drugega dolžili kratenja jezikovnih pravic njihovim manjšinam. Prav uspeh Slovenskega PEN-a, ki je pred šestimi leti na kongresu v Linzu dosegel sopodpis avstrijskega centra s slovenskim in Mirovnim odborom o jezikovnih pravicah Koroških Slovencev, je postal zgled, kako naj posamezni centri in odbori sodelujejo in kako naj tudi skupaj javno nastopajo. Na tem kongresu je bil za predsednika Mednarodnega PEN-a izvoljen John Ralston Saul, ki je takoj obljubil sodelovanje s Slovenskim centrom in Mirovnim komitejem.

To obljubo je predsednik John Ralston Saul držal v obeh mandatih svojega delovanja. V dogajanju na Bledu je odkril bogastvo misli, pravo "žuborenje duha", kot se je sam izrazil. Z izjemo enega leta je zato vedno prihajal na Bled, poleg tega pa je na začetku svojega drugega mandata na kongresu v Tokiu konferenco na Bledu razglasil za "kovnico idej" ali, kot je dejal, "*think tank* Mednarodnega PEN-a". Želel je, da bi se občasno vsi odbori mednarodnega PEN-a dobivali na Bledu in da bi Mirovni odbor igral povezovalno vlogo. Uresničitev te ideje je žal onemogočilo pomanjkanje sredstev. Zato pa je Mednarodni PEN pozdravil ustanovitev pododbora ženskih pisateljic MIRA v okviru Slovenskega centra in upa, da se bodo naše literatke podale tudi v tretji svet, kjer so ženske še posebej zapostavljene. S tem bi MIRA odigrala dejavno vlogo tudi v Mednarodnem odboru ženskih pisateljic. Prav letošnje neformalno srečanje tega odbora na Bledu daje slutiti, kam se bodo naše pisateljice usmerile.

Če pomislimo, da je bil Slovenski center PEN ustanovljen le šest let po ustanovitvi samega Mednarodnega PEN-a, se pravi leta 1926, da so bila v njem zelo ugledna imena slovenske literature, kot so Oton Zupančič, Fran Saleški Finžgar, Izidor Cankar, da je pred vojno na znamenitem kongresu v Dubrovniku bil med pobudniki obsodbe nacističnega režima, da je tudi po vojni z izjemno figuro Mire Mihelič odigral pomembno vlogo pri tajanju jugoslovanskega režima ter ostal pokončen tudi v aferi Kocbek, da je ustvarjal klimo za padeč berlinskega zidu v Evropi ter bil s svojimi člani soavtor tako Pisateljske ustave kot nove Majske deklaracije, potem bo Slovenski PEN za vsakega zgodovinarja hkrati tudi družba pisateljev, ki je vseskozi imela nacionalni in mednarodni pomen. Toda, kot smo že omenili, danes živimo v novi konstelaciji Evrope, spremenila se je svetovna geopolitika, druge celine pridobivajo pomen, globalizacija pa še bolj ogroža manj številne jezikovne skupine in kulture. Poleg tega se

neka subkultura razglaša za edino pot preživetja. Tudi Mednarodni PEN ni več le literarni klub evropskih narodov, ampak svetovna mednarodna nevladna organizacija, ki šteje že blizu 150 centrov. Zato se zdaj postavlja izzivalno vprašanje: Kako naprej?

Trenutno sta se izoblikovala dva idejna toka. Prvi želi iz Mednarodnega PEN-a napraviti zelo vplivno nevladno organizacijo za izpustitev zapornikov, za doseg pravic svobodnega izražanja, za zaščito različnih manjšin. Temu toku pripadajo predvsem anglosaški centri skupaj s skandinavskimi ter japonski. Drugi tok zagovarja, da je PEN po svojem izvoru družba pišočih ljudi, ki verjamejo v moč literarne besede in ki s kulturnim ustvarjanjem spreminjajo družbeno klimo ter tako ustvarjajo humus za rast demokratičnih idej. Slovenski PEN je v vsej svoji zgodovini zagovarjal to, drugo smer, se pravi, da je vedno zahteval, naj se literatura ne pozabi in naj bodo naša srečanja ne samo prijateljski klub z dobrodelnimi pobudami, ampak resnično razkrivanje poezije in literarne besede nasploh. V tem ima močno podporo frankofonskih centrov.

V doslednem skladu s to usmeritvijo Slovenski PEN v sklopu Bleda zagovarja tudi dejansko večjezičnost v javnih debatah in branje literature v izvornikih, vedno organizira tudi literarne večere in opozarja na poezijo, ki je obrobna ter neopažena. V tem duhu vsako leto predstavi tudi slovenske pesnike iz določene regije. Prav predsednik John Ralston Saul je na skupščini svetovnega kongresa v Koreji navdušeno govoril o slovenski rezijski poeziji, jezikovni skupini 500 ljudi, ki ima svojo literaturo, knjige in kulturno ustvarjalnost. Ta izkušnja mu je pomagala, da je dal pobudo za Manifest iz Gironde, ki zagovarja in brani vse manjšinske jezike in njihovo literaturo, se pravi, da odločno zagovarja jezikovno raznolikost.

Tudi Slovenski center PEN deluje še naprej v tej smeri, zato je v zadnjih dveh letih organiziral literarni natečaj za otroke in mladino na temo o miru. Prav tako se je odločil, da udeleženci Bleda znova odidejo v šole in mladim recitirajo svojo poezijo o miru. Ta literarni festival poezije o miru in stik z mladimi je znova postal model za vse regionalne konference, ki se odvijajo v sklopu Mednarodnega PEN-a in je bil kot tak tudi predstavljen na lanskem svetovnem kongresu v Biškeku.

S svojo mednarodno odmevnostjo bo pisateljsko srečanje na Bledu vsekakor ostalo ena izmed pomembnih regionalnih konferenc. Toda prav predsednik John Ralston Saul je Bled označil kot "mini kongres", kjer se je mogel tudi osebno srečevati, ustvarjati in prisluhniti trpljenju, upu in veselju vsakega udeleženca. Čeprav so člani slovenskega PEN-a kdaj slišali ljubosumne očitke, da mednarodno vodstvo privilegira slovenski Bled, je bil odgovor vedno ta, da je dejavnost Bleda v največji meri še

vedno pokrita s prostovoljnim delom, kar pa lahko store vsi centri. Toda generacija, ki prihaja, ima veliko opravka z lastnimi težavami, zato povsod v zahodnem svetu opazamo, da ni toliko družbeno in društveno odprta. Če bo hotel pisateljski Bled ohraniti svojo mednarodno vlogo in tako še naprej uveljavljati Slovenijo v kulturnem mednarodnem svetu, bo potreben še neki drug stalen vir. Toda doslej so se mu kljub hudim zagatam številke še vedno izšle.

In če smemo zaključiti nekoliko optimistično, se lahko spomnimo, da se je slovenska identiteta vedno vzpostavljala znotraj jezika in njegove literature, zato je lahko tudi usmerjala k slovenski samostojnosti. Pomembno je, da se ta vera v moč izgovorjene pristne besede ohranja. In ker smo priča novim konfliktnim žariščem, bo še vedno potrebna oaza miru, kjer bo prijateljska beseda pomembnejša od zmagoslavja, to je oaza miru na Bledu. Prav tako pa globalizacijski procesi, ki pomenijo izginotje rastlinskih in živalskih vrst, potrebujejo kritično misel in etični korektiv. Sama globalizacija že prihaja v krizo in treba bo zastaviti nove paradigme skupnega bivanja na Zemlji. Pri iskanju odgovorov lahko pisateljska intuicija seže dlje kot še tako dovršena znanstvena analiza. Pisateljsko srečanje na Bledu omogoča, da te nove ideje pridejo na dan, saj se lahko vsak posameznik izrazi kot oseba v vseh razsežnostih ali pa kot predstavnik kulture svojega ljudstva, ki trpi in upa. Vsaka organizacija se lahko izpoje, opravi svojo nalogo in usahne. Družba pisateljev okoli PEN-a pa se lahko vedno na novo miselno prebujata in duhovno zaživi, kot se na novo porajajo pesem, literatura in misel. Če pragmatični duh vedno bolj zmaguje v politiki, je toliko bolj potrebno okolje, kjer se premišljuje in kjer prihajajo na dan nove ideje. Zato tudi v zadnjem času Bled postaja kot nekakšno svetišče misli in besede, kulturnega ustvarjanja in prijateljskega srečevanja sicer sprtih ljudi. Je to utopična predstava? Bled je s svojo zgodovino dokazal, da je resnično kraj miru, zato ni razloga, da se ne bi ta duh vedno znova rodil, z novimi ljudmi in z novimi idejami. Potrebna je le naša zavest, da ga imamo in da bi bila izguba pisateljskega srečanja na Bledu ne samo osiromašenje za Slovence, ampak zaradi navdušenja Mednarodnega PEN-a nad Bledom tudi za širši evropski in svetovni kulturni prostor.

Simon Davies

Nadzor osvobaja

Če bi potrebovali dokaze, kako se je svet spremenil v moderni “dobi terorizma”, je treba le pomisliti na nedavne dogodke v slikoviti kraljevini Danski.

Zaradi streljanj, do katerih je pred kratkim prišlo v Københavnu, vladne agencije to tradicionalno svobodno deželo naglo spreminjajo v okolje, značilno za čas po terorističnem napadu enajstega septembra. Policija in varnostne službe so si skoraj brez vmešavanja javnosti pridobile nova pooblastila, ki bi morala spodbuditi široko razpravo¹; danska javnost je zaradi strahu in negotovosti na videz pasivno sprejela vladne ukrepe.

Streljanja na Danskem sodijo v vrsto dogodkov, “povezanih s terorizmom”, ki so povzročili nestabilnost in nemir v državah po vsem svetu. V tem primeru si je strelec privoščil napad na filmskega režiserja in sinagogo v slogu atentatorjev. Med dogodkom so bili ubiti trije ljudje, tudi osumljeni storilec, ranjenih je bilo pet policistov.

Politika zasebnosti

Danske varnostne razmere so se v nekaj dneh spremenile. Najočitnejše je, da je policija na javnih krajih zdaj opremljena z velikokalibrskim in avtomatskim orožjem. Varnostne službe so bliskovito razširile svoja pooblastila. Sem sodijo tudi predlogi, da bi danski obrambni obveščevalni službi dovolili nadzorovati danske državljane na tujem, obveščevalni službi in policiji pa odobrili nov paket protiterorističnih pooblastil.²

¹ www.thelocal.dk/20150219/denmark-announces-new-anti-terror-initiatives

² um.dk/da/~/media/UM/Danish-site/Documents/Udenrigspolitik/Nyheder_udenrigspolitik/2015/Et_st_rkt_v_rn_mod_terror.pdf

Na Danskem so bile take težnje opazne že pred poboji, kajti sklenili so, da bodo glavno vladno organizacijo za varnost na spletu Govcert priključili obveščevalni službi in razširili obseg shranjevanja podatkov. Zakonodajalci se niso ukvarjali z vzporednim zavarovanjem. Nekaj mesecev so celo krožile ostre kritike vse manjšega upoštevanja meril pri varovanju podatkov v danskih javnih ustanovah.

Dovoljevanje ukrepov brez omejitev

Ta vzorec dogajanja je neverjetno podoben posledicam, ki so jih imele podobne tragedije v drugih državah.

Serijski dogodki, "povezanih s terorizmom", se je začela oktobra lani v Ottawi. Kanadska policija je dejanje strelca, ki je pred parlamentom ubil vojaka, nato pa si izsilil vstop v stavbo in streljal na varnostnike, opisala kot "teroristični napad". Kanadske oblasti vse odtlej zahtevajo izrazito povečanje števila policistov in osebja varnostnih služb.³

V Avstraliji je decembra lani v nekem sydneyjskem lokalu en sam strelec zajel osemnajst talcev; trije ljudje so izgubili življenje. Avstralska vlada se je odzvala s paketom varnostnih ukrepov, ki so po mnenju opazovalcev najstrožji v sodobni avstralski zgodovini.⁴

Januarja letos je v Parizu zaradi vrste dogodkov (najopaznejši je bil napad na uredništvo časopisa *Charlie Hebdo*) umrlo dvajset ljudi. Zakonodajni ukrepi francoske vlade kot odziv na te dogodke so bili skoraj popolnoma enaki kot v Avstraliji.

Noben odziv nobene od omenjenih vlad na te dogodke se ne prilega enotnemu "načrtu". S tem mislim na večjo izmenjavo podatkov med agencijami, dodatna neomejena pooblastila za policijo, večji nadzor javnosti, neutemeljen nadzor nad posamezniki, obsežnejše shranjevanje komunikacijskih podatkov in manjše zavarovanje zasebnosti. Dejansko je to oblika politike brez omejitev na mednarodni ravni.

Vsi, ki jih skrbi prihodnost varovanja zasebnosti, bi morali biti zelo pozorni na posledice vsakega napada ter še posebej na posledice streljanja v pariškem uredništvu *Charlie Hebdo*. Serijska dogodka v tednih po napadu je povzročila plaz omejevalnih ukrepov in podžigalnega govora, ki bi pravico do zasebnosti lahko ogrozil za več desetletij.

³ www.thestar.com/news/gta/2015/03/14/canada-wide-protests-planned-against-proposed-anti-terrorism-law.html

⁴ www.zdnet.com/article/team-australia-your-surveillance-is-ready/

“Združeni za mir in svobodo”

Vse manjše varovanje zasebnosti je del splošnega svetovnega napada na osebne pravice in svoboščine, ki ga je napovedalo razkazovanje enotnosti svetovnih voditeljev na pariškem shodu za *Charlie Hebdo*.

Da bo sovisnost dogodkov jasna, se bomo za trenutek posvetili vprašanju, zakaj (in ne kako) so se vsi tisti državni voditelji spontano prikazali na pariških ulicah. Na to vprašanje namreč tudi po dveh mesecih ni bilo odgovora. Vprašanje pa je izjemno pomembno, zlasti zato, ker so skoraj vsi mediji enako poenostavljeno poročali o shodu voditeljev in njihovem razkazovanju enotne podpore svobodi govora in bratstvu.

Nekateri opazovalci takega stališča ne sprejmejo. Voditelji držav se redko združijo v podporo osnovnim človekovim pravicam in svoboščinam, razen kadar potrebujejo izgovor za spopad (spomnite se svetovne histerije zaradi “vojne proti mamilom”, ki sta jo v osemdesetih letih preteklega stoletja sprožila Margaret Thatcher in Reagan⁵).

Voditelji se še redkeje združijo v imenu svobode govora; v tem pogledu so politični samodržci, ki so se zbrali v Parizu, v preteklosti ravnali grozljivo. In vendar se jih je kot v dokaz nezaslišane ironije več kot štirideset na lepem prikazalo v prvih vrstah fotografsko ovekovečene predstave.

Rekel sem “več kot štirideset”, kajti neverjetno je, da bi natančen seznam težko našli. Le redki predstavniki osrednjih medijev menijo, da je preštevanje pomembno (z izjemo tolikokrat objavljenega seznama najvidnejših – Hollanda, Angele Merkel, Camerona in Netanyahuja).

Šele Daniel Wickham, študent Londonske šole za ekonomijo, je na twitterju opozoril na svetohlinstvo Francije, ki si je v imenu svobode govora podala roko z voditelji Egipta, Alžirije, Rusije, Tunizije in drugih držav.⁶

Kljub temu je na pariškem shodu vladalo ozračje enotnosti in gorje vsakomur, ki bi si drznil umazati ta pravljичni trenutek. Navsezadnje shod – in spremljajoči tajni sestanek svetovnih voditeljev – ni bil le dokaz nove ubranosti; simboliziral je tudi upanje za napredek demokracije in človekovih pravic. Taka je bila vsaj slavnostna drža večine govorcev.

Toda vrnimo se k prvotnemu vprašanju, zakaj in kako je prišlo do tega. In zakaj prav v tem zgodovinskem trenutku?

Mogoče prav zdaj nastaja nova neformalna os, navidezno zaradi zaščite svobodnega izražanja mnenj in miru, v resnici pa je motiv zanjo potreba po razkazovanju večje enotnosti v “vojni” proti strahovladi.

⁵ www.nytimes.com/1985/05/04/world/summit-europe-reagan-set-visit-bitburg-bergen-belsen-problem-drugs-raised-bonn.html

⁶ www.huffingtonpost.co.uk/2015/01/13/lse-student-daniel-wickhams-epic-twitter-takedown_n_6461208.html

Le malo pred shodom je bil varnostni vrh, na katerem so sodelovali isti državni voditelji in o katerem so mediji veliko manj poročali. Še eden je sledil v Washingtonu. Vse to kaže, da so varnostne agencije po svetu enotnega mnenja, da bo terorizma v prihodnje najverjetneje še več. Ali pa bo vsaj vedno bolj nepredvidljiv, negotov, politično spremenljiv in težaven.

Varnostne omejitve po vsem svetu

Če je bil motiv pariškega zavezništva res oblikovati novo os za boj proti terorizmu, je cilj že dosežen. Še preden se je po shodu polegel prah, je vrsta svetovnih voditeljev začela govoriti o potrebi po večji varnosti in zmanjšani pravici do zasebnosti.

Britanski premier David Cameron je takoj predlagal ukrepe za omejevanje rabe šifriranja, medtem ko je avstralski državni tožilec z dogodki v Parizu utemeljeval večja pooblastila domače policije in varnostne službe. Na Danskem so podprli poskuse vnovične uvedbe shranjevanja podatkov, na Nizozemskem, v Belgiji in Avstriji pa strožje varnostne ukrepe.

Italija načrtuje uvedbo vrste ukrepov, s katerimi bodo policiji dodelili večja pooblastila⁷, medtem ko belgijsko obrambno ministrstvo in ministrstvo za notranje zadeve preučujeta zakonsko dopolnilo, s katerim bi povečali število vojakov v stanovanjskih četrtih. Španija je uvedla nove, strožje in rasistično obarvane varnostne preglede⁸, medtem ko v Združenih državah razmišljajo o vrsti novih strogih ukrepov⁹.

Polijska dejavnost v predmestjih je vse bolj vsakdanja, intenzivni ukrepi pa so naperjeni proti ljudem, ki izražajo revolucionarne ideje. Policija v Antwerpnu je vdrla v več domov in zaprla ljudi, ki naj bi širili "sovražna sporočila v družabnih medijih"¹⁰.

Ena od posledic enotne pariške fronte je, da bodo imele policija in varnostne službe, ki so marsikje že zdaj neodgovorne in nenadzorovane, pravico do premikanja meja sprejemljivega vedenja. To bo morda spodbudilo težnje po militarizaciji v mestih in splošno razširjenem nadzoru.

⁷ www.wsws.org/en/articles/2015/01/13/ital-j13.html

⁸ rt.com/news/222847-spain-arab-charlie-terrorist/

⁹ www.globalresearch.ca/charlie-hebdo-fallout-in-america-repressive-legislation-to-protect-our-values/5424682

¹⁰ euobserver.com/opinion/127219

Izključevanje in sovražni odziv nanj

Pri časniku *International Business Times* menijo, da so pariški napadi močno vplivali na evropsko politično dinamiko. Skrajne desničarske in desnosredinske stranke po vsej Evropi zaradi teroristično motiviranih umorov zagovarjajo stališče, da morajo njihove države omejiti priseljevanje in strože obravnavati terorizem. To bi lahko spodbudilo tudi evropske levičarske stranke, da bi zaradi desničarskih napadov zaostriale stališča o državljskih pravicah in svoboščinah, češ da je varnost v več državah, kjer bodo letos volitve, ogrožena.¹¹

Politični filozof Bleri Lleshi je v svojem prispevku za *EU Observer* šel še dlje in izrazil zaskrbljenost, češ da bo zaradi strahu v Evropi prišlo do krize. Če si ogledamo mnenjski prerez volivcev grške Zlate zore ali privrženecv Stranke za neodvisnost Združenega kraljestva (UKIP), ki nasprotujeta priseljevanju in Evropski uniji, vse kaže, da so take stranke med družbeno izločenimi sloji vedno bolj priljubljene.¹²

In v tem je bistvo. Očitna posledica vsakega skupnega stališča vlad je tudi tveganje, da bo sprožilo spopad s tistimi, ki se zaradi splošnega mnenja počutijo izgnane ali izločene. Teden dni po pariški osi se je na dresdskih ulicah zbralo 25 tisoč nasprotnikov "islamizacije" Evrope. Shod so obsodili vsi politični voditelji in tudi tokrat bi skupna fronta lahko spodbudila novo sovražnost, izločenost in morda tudi skrajna dejanja, vendar ne med islamističnimi teroristi.

Očitno je bil namen skupne pariške fronte poslati sporočilo solidarnosti in nasprotovanja tistim, ki želijo spodkopati mir in svobodo. Toda ta tvegana poteza bi lahko pri milijonih ljudi vzbudila jezo in razočaranje zaradi naraščajočega pritiska na njihova nacionalistična ali rasistična gibanja. Varnostne službe se upravičeno bojijo, da bodo ukrepi naščuvali soseske drugo proti drugi.

Vsekakor vsako preočitno izkazovanje solidarnosti vzbuja močan občutek ogroženosti na eni ali drugi strani islamistične meje. Na Danskem, na primer, je polaganje rož na kraj, kjer je bil ubit osumljeni storilec, povzročilo ogorčenje, in petek za tem se je žalne slovesnosti za storilcem v mošnji udeležilo rekordnih tri tisoč ljudi. Tako množično razkazovanje podpore domnevnemu morilcu je sprožilo nadaljnje ugibanje o vedno večji razdeljenosti danske družbe.¹³

¹¹ www.ibtimes.com/charlie-hebdo-attack-europes-far-right-political-parties-could-benefit-paris-shooting-1777966

¹² euobserver.com/opinion/127219

¹³ en.wikipedia.org/wiki/2015_Copenhagen_shootings

Jezik strahu

Medtem ko so vlade dosegle soglasje o varnostnih ukrepih, ki bi jih bilo treba izvajati v odgovor na napade, se še vedno niso zedinile ob vprašanju, koga bi bilo treba ožigosati za "terorista". Med obleganjem v Sydneyju je policija sprva poročala, da gre za dejanje poblaznelega "samotnega volka", ki ni povezano s terorizmom. Ko je potem zavihrala zastava Islamske države, je bilo takega razmišljanja konec.

Zato pa so vlade dobro sodelovale pri pospeševanju metaforike in retorike na področju terorizma. Sem sodi selitev prikritih prehodnih glagolov v ljudski jezik. Taka praksa je v zgodovini navadno opozarjala na neizbežen strah in sovraštvo.

Trenutno je najvidnejši med temi prehodnimi glagoli *radikalizirati*. V zelo kratkem času je prešel v svetovni politični in medijski besednjak, in to tako množično, da v njem marsikdo vidi samoumevno resnico. Biti *radikaliziran* pomeni zaključiti postopek *radikalizacije*, tako kot prehodni glagol *zastrupljen* opisuje posledico zastrupitve. Pomislite še na en prehodni glagol: *okužen*.

Kadar vlade povezujejo samostalnike s prehodnimi glagoli, oblikujejo splošen občutek, da družbi grozi pogubonosen, pogosto neviden škodljiv element, katerega posledice so prav tako škodljive. Radikalizacija torej neizogibno povzroča radikalce. Zato sklepamo, da so radikalci škodljivi.

Tako uporabljeni prehodni glagoli so izjemno močna jezikovna orodja, predvsem zato, ker namigujejo na kvarne posledice, ki zahtevajo izreden poseg. Radikalizacija je bila seveda opravičilo za širok razpon novih policijskih in varnostnih pooblastil, ki ogrožajo določila vsake svobodoljubno napisane ustave.

Nevarna posledica take težnje je, da zastruplja pojmovanje radikalnosti, plemenite sestavine vseh družbenih in političnih reform. Vlada si postopoma prisvaja idejo radikalnosti in jo spreminja v nekaj skrajno uničujočega.

Težava takih jezikovnih zvijač je, da se osamosvojijo. McCarthyisti so dokazovali, da "vdor komunizma" pripelje do škodljivega prevrata, posledica pa je bila zahteva po dokazovanju zvestobe, ki so mu podvrgli množice ameriških državljanov. Podobno nova britanska zakonodaja določa, da morajo vsi uslužbenci v javnem sektorju poročati o vsakem znanilcu radikalizacije, ki ga zaznajo, četudi med majhnimi otroci. To se ne more dobro končati.

Kako moder je nadzor

Odgovori na take napade – obsežnejša izmenjava podatkov med agencijami, dodatna, neomejena pooblastila za policijo, večji nadzor nad ljudmi, nepooblaščen nadzor, obsežnejše shranjevanje komunikacijskih podatkov in zmanjšana zaščita zasebnosti – so novejšega datuma. Oblasti so v preteklosti raje uporabljale ukrepe z natančno določenimi cilji, neposredno povezanimi z dogodki.

Vzemimo za primer pokole v Oklahomi, Dunblanu in Port Arthurju, tako rekoč nedavne dogodke iz devetdesetih let preteklega stoletja. Posledica teh tragedij so bile z njimi neposredno povezane pobude, kot so prepoved uporabe orožja brez dovoljenja, sprejetje predpisov o razstrelivih in reforma policije. Vse te pobude, “osredotočene na reforme”, so podprli z dokazi.

Nadzor množic je bil dolga desetletja sestavni del varnostnih ukrepov. Dandanes pa velja praktično za edini primeren odziv. Oblasti tarnajo, češ da potrebujejo več podatkov, da bi izsledile možne storilce, zato zahtevajo razveljavitev zahteve po dokazovanju krivde.

Vse to opozarja na eno nerešenih skrivnosti 21. stoletja: zakaj so imele varnostne službe in policija natančne podatke o storilcih vseh dogodkov, povezanih s terorizmom, v letih 2014 in 2015? In še, zakaj so imele prav tako natančne podatke o storilcih pokolov v Oklahomi, Dunblanu in Port Arthurju in vendar niso ukrepale?

Morda največja sramota te skrivnosti ni, da oblasti niso ukrepale (čeprav bi bile to lahko storile), temveč da jih vlade in parlamenti niso poklicali na zagovor.

Zunaj Združenih držav, kjer nekdo vsaj simbolično odgovarja za varnost, je za to, da bi varnostne agencije poklicali na zagovor, zanimanja malo ali pa ga sploh ni. Vlada Velike Britanije kljub odločitvi sodišča, da je bil dotedanji nadzor, ki ga je izvajala Britanska obveščevalna in varnostna služba, nezakonit¹⁴, svojih obveščevalnih agencij ni poklicala na zagovor. Prikrivanje in zamegljevanje je že stoletja značilno za britansko vladavino. Navsezadnje je komisar za nadzor nad obveščevalnimi službami še lani vztrajno zavračal zahteve po zaslišanju pred parlamentom, zato mu je bil odbor za notranje zadeve prisiljen izdati sodni poziv.¹⁵

¹⁴ www.privacysurgeon.org/blog/incision/why-the-uk-gchq-unlawful-spying-ruling-may-force-president-obama-to-take-action/

¹⁵ www.theguardian.com/uk-news/2014/feb/27/mps-summon-security-services-watchdog-mark-waller-snowden

Vodje obveščevalnih služb se seveda odzovejo le na trdo roko svojih političnih gospodarjev, ki je v Veliki Britaniji in večini evropskih držav že od nekdanj neučinkovita. Še leta 2013 je sir Iain Lobban, direktor Britanske obveščevalne in varnostne službe, med preiskavo britanske parlamentarne komisije za obveščevalne in varnostne službe lahko prodajal enako strankarsko nakladanje, kot ga agencije servirajo parlamentu že več kot dvajset let.

Resnična varnost ni mogoča, če nihče ne sprejme odgovornosti. Bistvo boja zagovornikov pravic, pravzaprav vseh, ki jim za neokrnjeno javno varnost ni vseeno, je prisiliti parlament, da bo ravnal zrelo in odgovorno ter zastavljal neprijetna vprašanja, ki bodo zagotovila prave odgovore na grožnje.

Prevedla Dušanka Zabukovec

Goro Osojnik

Foto: Bojan Okorn

Leja Forštner z Gorom Osojnikom

Forštner: Goro Osojnik – monrojevec, oče Ane Desetnice, doktor Mally (Rdeči noski). Glede na to, da je tako rekoč pred vrati 18. mednarodni festival uličnega gledališča Ana Desetnica, me seveda najprej zanima vse o tem; torej, kje in kdaj se bo odvil, kakšen je letošnji program, kdo so nastopajoči?

Osojnik: Ana Desetnica se bo letos začela v Sežani (26. 6.) in zaključila v Mariboru (8. 7.), vmes bo obiskala še 13 drugih slovenskih mest, in sicer Kranj, Kočevje, Novo Gorico, Krško, Šoštanj, Ljubljano, Radovljico, Novo mesto, Celje, Škofjo Loko in Izolo, poleg teh pa so se za gostovanje posameznih predstav odločili še v Murski Soboti in Žalcu. Širom Slovenije bo tako gostovalo 36 ulično-gledaliških skupin iz 14 držav, med katerimi bi rad izpostavil Poljski Teatr Biuro Podrozy, ki v Ljubljano (*Macbeth, kdo je ta okrvavljeni človek?*) in Maribor (*Carmen Funebre*) prihaja z dvema zelo atraktivnima predstavama z veliko ognja. Na letošnji Ani Desetnici bodo med drugim na ogled ponovitve številnih domačih predstav, ki smo jih lani videli premierno, pri čemer so nekatere v zadnjem letu doživele precej sprememb in so tako rekoč v celoti prenovljene.

Mini teater bo na festivalu obeležil 70. obletnico partizanskega gledališča in osvoboditve ter se predstavil z otroško lutkovno predstavo *Jurček in trije razbojniki*, ki je rekonstrukcija predstave partizanskega lutkovnega gledališča iz leta 1944, predstavili pa se bodo tudi mladi ustvarjalci, združeni v Šugla gledališče, ki so uspešno zaključili dobro znan in uveljavljen izobraževalno-performativni program uličnega gledališča (ŠUGLA), ki v okviru GAM-a poteka od leta 2007. Vzporedno z Ano Desetnico bo tudi tokrat potekala Mednarodna poletna šola ŠUGLE (Ljubljana, od 27. 6. do 5. 7. 2015), s tujimi in domačimi mentorji, udeleženci pa bodo ob koncu pripravili zaključno produkcijo, ki bo predstavljena na Stritarjevi ulici v Ljubljani.

Forštner: Ste ustanovitelj in vse od začetka idejni in umetniški vodja, selektor in menedžer Ane Desetnice. Kot njen "oče" ste najbrž zelo ponosni

na to, kako hitro je Ana zrastle in kako uspešna je postala. Opišite nam, prosim, na kratko njen razvoj.

Osojnik: Izvor Ane Desetnice je na Festivalu Lent v Mariboru, kjer je vedno del festivalskega programa, in čeprav bo letos zaradi finančnih in drugih ovir Lent drugačen, bo Ana tudi tokrat prišla v Maribor. Pravzaprav se bo zgodil zelo zanimiv paradoks, saj je bila lani Ana v Mariboru najbolj raztegnjena do zdaj in je trajala kar 16 dni, letos pa bo najkrajša v zgodovini, in sicer se bo poslovila že po treh dneh.

Osnovna ideja našega festivala je bila sicer že od nekdaj, da postane festival več mest. Iz Maribora smo zato šli v Ljubljano, zdaj pa je Ana tako rekoč vseslovenski festival. Osnovni princip Ane Desetnice je sodelovanje lokalnih organizatorjev, s katerimi smo se letos prvič zbrali vsi skupaj, da bi se bolje oziroma sploh spoznali, in še uspešneje sodelovali. Na tem srečanju, smo ustanovili t. i. neformalno društvo Desetničarji, v okviru katerega naj bi posamezni lokalni organizatorji lažje sodelovali med sabo in obenem spoznavali tudi posamezne lokalne iniciative, ki ne sodijo nujno v Ano Desetnico, kakršna so na primer Živa dvorišča v Mariboru.

Zagon, ki ga danes ustvarjamo z Ano, se mi še vedno zdi neverjeten, sploh v Ljubljani je odziv ljudi neverjeten. A zavedam se, da je uspeh posledica dejstva, da se je pred leti dojemanje tega festivala zelo spremenilo. Kot sem že rekel, smo Ano namreč vedno delali skupaj s Festivalom Lent, in sicer vedno najprej v Ljubljani, nato pa se je selila po Sloveniji in se končala v Mariboru. Pred leti pa se je zgodilo, da je prišlo do napake pri usklajevanju terminov festivala v obeh mestih, in ko smo to opazili, smo imeli le dve možnosti: ali spremenimo termine ali pa vzamemo ta dogodek kot izziv in spremenimo strukturo festivala. Ker smo bolj naklonjeni spremembam, kot ohranjanju starega stanja, smo se odločili za slednje, in posledično se je festival prvič začel in tudi končal drugje. Mislim, da smo tisto leto začeli v Sežani in končali v Kamniku.

Meni se to sicer ne zdi velika razlika, a izkazalo se je, da se je zato, ker se vse skupaj ni začelo v Ljubljani oziroma ker ni prihajalo iz Ljubljane, zelo spremenilo dojemanje Ane Desetnice s strani lokalnih organizatorjev in prebivalcev. Slovenija je namreč preklemsko centralizirana dežela in Ljubljana kot njeno glavno mesto pogosto privilegirana, zaradi česar ljudje zunaj Ljubljane pogosto zavračajo vse, kar je ljubljanskega. Ljudje so zato takrat Ano prvič videli bolj kot vseslovenski festival in kmalu so se začela festivalu pridruževati nova mesta, v katerih so ljudje Ano vzeli za svojo in je zato doživela pravi boom. Priznam, da zdaj, ko gledam za nazaj, vidim, da je bilo prej res vse zelo ljubljansko. Vsa

navodila so prihajala iz Ljubljane in vse je bilo dirigirano od tam, zdaj pa je treba veliko sodelovati, se pogajati, dogovarjati in usklajevati želje, interese, termine. Ampak mislim, da nam to uspeva in da je tudi letošnji program dober.

Neverjeten razmah festivala v zadnjih letih je torej posledica napake, ki pa se je v bistvu izkazala za zelo koristno, saj Ano v dneh festivalskega dogajanja obiše tudi več deset tisoč ljudi. Meni je všeč, da je Ana decentralizirana in da gostuje v mnogih mestih, saj je to tudi lepa priložnost za njihovo promocijo. Z župani smo se zato dogovorili, da se v govoru ob odprtju Ane Desetnice, ne bodo več le zahvaljevali organizatorjem in obiskovalcem, ampak bodo ljudi tudi povabili v svoje mesto, naj se vrnejo in doživijo njegov utrip in čar. Je pa res, da imam zdaj z organizacijo festivala mnogo več dela kot nekoč, saj moram uskladiti več prizorišč in terminov. Priznam, da je organizacija Ane z leti zame postala že rutina, zdaj pa je dela več, pa tudi drugače poteka, zato sem moral popolnoma spremeniti princip in pristop ter se stvari lotiti po korakih. Kljub temu sem včasih zaradi obilice dela še vedno močno zbežan, in tudi to je bil eden od razlogov, da smo letos povabili vse lokalne organizatorje, da se dobimo, in da smo ustanovili omenjeno društvo.

Forštner: So Desetničarji izpolnili vaša pričakovanja oziroma ali je osnovanje neformalnega društva že obrodilo kakšne sadove?

Osojnik: Pomemben rezultat našega srečanja je zagotovo dogovor, da bodo nekatere predstave gostovale v več mestih, bolj kot to pa me veseli, da iz dneva v dan bolj ugotavljam, da imam pri Ani Desetnici dobre sodelavce – ne delavce, ampak ljudi, ki z mano dejansko sodelujejo. Z njimi se lahko nekaj pogovorimo in naslednjič od tam nadaljujemo. Žal v Sloveniji sicer le malo stvari funkcionira tako. Že pred leti sem namreč spoznal, da Slovenci nimamo ne vzgoje, ne tradicije, ne znanj sodelovanja, in to nikamor ne pelje. Ko sem bil v tujini, sem ugotovil, da nihče ni idealen in da imajo vsi narodi neke težave in negotovosti, ampak vsi znajo sodelovati in sprejemati odločitve. Razvil sem celo teorijo o tem, da ima vsak narod svoj princip dogovarjanja. Na primer Angleži: oni sedejo skupaj, se pogovorijo in dogovorijo. Francozi imajo drug sistem: oni na široko razpravljajo, a se ob tem vsi zavedajo, da bo odločitev sprejel nekdo drug. In še Nemci: oni morajo imeti za vsaj naslednjih šest let vse razdelano, načrtovano in dogovorjeno in poznati vse korake. In bog ne daj, da se potem kaj spremeni, ker nastane zmeda, češ, saj je bilo drugače dogovorjeno.

Dejstvo, da se morajo držati točno določene poti najbrž izhaja iz jezika, saj moraš počakati do konca stavka, da sploh veš, kaj si povedal.

No, Slovenci sploh nimamo metode, kako sodelovati in sprejemati odločitve. Po moji teoriji zato, ker smo bili vedno nekomu podrejeni, kar je na neki način dobra pozicija. Pri Slovencih dogovarjanje poteka takole: nama se na primer o nečem sploh ni treba dogovoriti, lahko vlečeva vsak v svojo stran in se skregava do nezavesti, saj bova, ko bo treba sprejeti odločitev, to prepustila nadrejenemu. To je podobo francoskemu sistemu, ampak naša posebnost je v tem, da bova imela po tem, ko bo nadrejeni sprejel odločitev, oba prav. Ker če se bo odločil za tvoj predlog, boš imela ti tako ali tako prav, jaz pa bom ob tem trdil, da vsi vemo, da se je nadrejeni tako odločil, ker je bodisi spal s tabo, bil podkupljen ali pa je imel od tega kakšno drugo korist, in ne zato, ker je tvoj predlog dober in boljši od mojega. Jaz imam problem predvsem s tem, da se zaradi takšnega razmišljanja nihče noče o ničemer odločati in potem je sodelovanje zelo težavno.

Tudi sicer mi ni lahko sodelovati, rad sodelujem, a mi ni lahko. Imam namreč to težavo, da sem precej direkten in nimam preveč razvite socialne inteligence. To ne pomeni, da nimam socialnega čuta, ampak da ne znam dobro prebrati ljudi, začutiti, kakšni so, in posledično, kako, na kakšen način, bi se jim najlažje približal. Nekateri takoj vedo, kakšen je nekdo, jaz pa imam pogosto težave, ker na primer včasih komu nehote stopim na nogo oziroma ga pohodim, pa tega sploh ne opazim, on pa mi tega tudi ne pove, in to je lahko problem v komunikaciji. Poleg tega imam do posameznih sodelovanj vedno tudi zelo visoka pričakovanja in hočem videti rezultate, ki pa pogosto niso takšni, kot bi lahko bili. Sodelovanje je res dinamičen proces, ki zahteva veliko prilagajanja, a mene o tem ni nikoli nihče učil: ne v šoli, ne na faksu, ne v življenju nasploh. Zato še enkrat ponavljam: vesel sem, da imam pri Ani Desetnici odlične sodelavce.

Forštner: Letos bo Ana Desetnica dopolnila 18 let in bo torej postala polnoletna. Kako bo obeležila to pomembno življenjsko prelomnico? Bo imela veliko rojstnodnevno zabavo s torto, baloni in vsem, kar sodi zraven?

Osojnik: Res je, Ana bo postala polnoletna. V Ljubljani se bo zato letos namesto tradicionalnega zaključnega piknika na obrobju mesta odvijalo štiridnevno praznovanje v središču mesta, in sicer v t. i. Miklošičevem festivalskem središču, tj. v Miklošičevem parku. Ravno se pogovarjamo o tem, kako naj bo zasnovano osrednje prizorišče, in rojstnodnevna zabava

se mi zdi zanimiva ideja. Morda Ani en dan v park res prinesemo torto in ji čestitamo. Če pomislim, najboljše, da kar med t. i. festivalskim odmorom, ki bo vsak dan med 19.30 in 20.30 in med katerim bodo lahko obiskovalci spoznali tudi kreativnost drugih slovenskih mest, ki gostijo festival, in se med seboj družili.

Letos prenavljamo tudi katalog, ki vsako leto spremlja festivalsko dogajanje. Že dalj časa opažamo, da je premalo obsežen in da zato v njem ne moremo predstaviti vsega, kar bi želeli, ljudje, predvsem tujci, pa zato pogosto sploh ne vedo, da se Ana Desetnica dogaja po vsej Sloveniji in kaj vse se dogaja v okviru nje. Katalog bo zdaj večjega formata, obenem pa z njim gradimo novo celoto festivala, zato smo povabili lokalne organizatorje, da z delavnicami ali kako drugače ljudem predstavijo svojo lokalno Ano in/ali druge kulturne dogodke v mestu ter jih povabijo v svoje mesto; ne le na festival, ampak na obisk, morda krajši izlet ali daljši dopust. V Sežani se bo tako odvila delavnica izdelovanja "kamnofonov", nekakšnih zvočil oziroma instrumentov iz kraškega kamna. Vsega obfestivalskega dogajanja seveda tudi v prenovljenem katalogu ne bomo mogli predstaviti, bo pa imel nedvomno več vsebine kot prejšnja leta.

Za vse tiste, ki lani niso obiskali Ane v Ljubljani, je novost tudi to, da festival ne poteka več od četrтка do nedelje, kot vsa leta doslej, ampak od srede do sobote. To je še ena sprememba, ki se je izkazala za zelo dobro, saj je zdaj festival še bolj namenjen domačinom, in to se zelo pozna pri razpoloženju, ki je drugačno, boljše. Predvsem prva dva dneva sta res festivalska, saj pride mnogo ljudi, ki pa gredo potem za konec tedna iz mesta, zato je v petek že drugačno razpoloženje. Ljudje namreč v petek ne pridejo na festival, ampak v mesto in ob tem pogledat še kakšno predstavo. Zadnji festivalski dan pa je tako ali tako rezerviran za piknik, ki je zelo specifična zadeva in smo ga prav zato vrsto let pripravljali izven glavnega prizorišča.

Forštner: Preden se je rodila Ana, so v organizaciji zveze društev ŠKUC-Forum in GAM-a že potekali gledališki festivali in gostovanja tujih gledališč v Sloveniji, in sicer v okviru Spomladanskega festivala (1979–1983) in Poletja pred Metalko (1985–1987). Je Ana po svojih prednikih kaj podedovala?

Osojnik: Spomladanski festival se je začel v organizaciji Pocestnega gledališča Pred razpadom. V tej skupini sem se tudi sam prvič srečal z uličnim gledališčem. Leta 1979 sta z njim začela Andrej Rozman Roza in (kipar) Marko Kovačič, ki sta nato leta 1981 ustanovila tudi GAM, kjer

sem se jima prav tako kmalu pridružil. Med Spomladanskim festivalom in Ano Desetnico zato nedvomno obstaja neka linija, in sicer v (igralski) zasedbi in v samem konceptu festivala, tj. sirota, desetnica, pa tudi v dejstvu, da je (bil) repertoar obeh festivalov zelo sodoben. GAM, pod okriljem katerega prirejamo Ano Desetnico, je namreč tako kot gledališka skupina Pred razpadom od nekdaj veljal za zelo sodobno gledališče, torej drugačno, bolj alternativno.

Forštner: V kakšnem sorodstvenem razmerju, če sploh, je pravzaprav Ana Desetnica z Ano Monro?

Osojnik: V imenu Ane Monro zagotovo obstaja aluzija na Marilyn Monroe, mit o njej pa sta Roza in Marko zasnovala nekako takole. V tridesetih letih 20. stoletja je Ana Monro podnevi delala v tobačni tovarni, kjer je zvijala cigare, popoldne in zvečer pa je bila striptizeta v baru v Nebotičniku. Tam je srečala dr. Sergeja Leva, člana literarno navdahnjene skupine, v katerega se je nesrečno zaljubila. Ker njena ljubezen ni bila uslišana, je Ana odšla v kočevske gozdove, od koder se je leta 1982 vrnila z odlokom o ustanovitvi gledališča Ane Monro, ki naj bo sodobno gledališče, mešanica cirkusa in literarnega gledališča. V prvi predstavi GAM-a z naslovom *1492 ali Ali lahko predvojna striptizeta danes še sploh kaj pokaže?* (1982) se je zgodila personalizacija Ane, ki se je še utrdila s poznejšo predstavo *Poroka* (2000), v kateri bi se morala Ana poročiti, a se ne, in celo umre.

V bistvu nisem še nikoli razmišljal o tem, v kakšni sorodstveni povezavi sta Ana Monro in Ana Desetnica, saj me ni tega še nihče vprašal, a sam bi rekel, da je Ana Desetnica njena hčerka. Glede na to, da je bila Ana Monro nesrečno zaljubljena in se ni nikoli poročila in torej najbrž ni imela svojih otrok, bi rekel celo, da je njena posvojenka, res pa je, da nihče ne ve, kaj se je vsa leta dogajalo v Kočevskem rogu. Ana Desetnica ima dve pravi oziroma krvni sestri, Ano Plemenito in Ano Mraz, po številnih mestih v Sloveniji pa živijo njihove sestrične, lokalne Ane Desetnice, od katerih so mnoge poročene, in imajo zato drugačno ime, na primer Kreativna ulice je Ana Desetnica v Sežani.

Forštner: GAM je ena najstarejših neodvisnih slovenskih gledaliških skupin in je pomembno vplival na razvoj uličnega gledališča pri nas, v slovenski prostor pa je uvedel tudi gledališko improvizacijo. Kaj je sploh ulično gledališče in v čem se razlikuje od klasičnega gledališča?

Osojnik: Tradicionalno institucionalno gledališče je poseben prostor, ki je narejen na način, da v njem ni šumov, svetlobe ali drugih motenj iz zunanjega sveta. Gledalec sedi v temi in njegov edini fokus je dogajanje na odru. Igralec lahko zato povsem svobodno kreira svoj svet, za katerega se seveda vsi zavedajo, da je fikcija. Na ulici pa si v delujočem svetu. Si v prostoru, ki ima svoje življenje in znotraj tega moraš kot umetnik ustvariti svoj prostor, v katerega boš pritegnil oziroma privabil (mimoidoče) gledalce. Ulično gledališče je torej živo, aktivno, celo interaktivno.

Pri GAM-u trdimo, da so za ulično gledališče bistvenega pomena umetnik, gledalec in prostor, pri čemer prostor ni samo fizični, ampak tudi socialni in vsebinski. Za to imamo zdaj nov izraz, ki se ga še nisem povsem navadil, tj. ambient, živeči ambient. Druge performativne umetnosti na primer ne delujejo v prostoru, ki ima svoje življenje, ne glede na to, ali smo mi tam ali ne, mi pa, in s svojimi predstavami v bistvu posegamo v življenjski prostor prebivalcev tega ambienta. T. i. triangulacija (umetnik, gledalec, prostor) sicer ne zagotavlja uspeha vsaki predstavi, ampak če uspemo dobro povezati vse tri elemente, imamo veliko možnosti za dober odziv. Ljudje si namreč pridejo ogledat predstavo in obenem začutijo in doživijo še utrip mesta oziroma konkretnega prostora.

Kar se igralskega dela tiče, med nami in igralci v gledališčih ni razlike, saj pri svojem delu oboji uporabljamo predvsem svoje telo, vendar pa ima ulično gledališče zelo specifične lastnosti, uporablja posebne tehnike in drugačen jezik kot klasično gledališče. Jezik je na primer bolj počasen, biti moraš bolj glasen, pritegniti moraš pozornost ljudi in jo obdržati kljub motnjam v okolici. Prav zaradi slednjih monologa na ulici tako rekoč ne moreš delati, saj bi mu gledalci težko zbrano sledili. Ulično gledališče je interaktivno, zato so pomembni predvsem momenti. Igralec je namreč vedno v eni od naslednjih faz: vdih, ki pomeni pričakovanje, ali izdih, ki je nirvana. Če delaš komedijo, je tako na primer pomembno, da interakcijo z gledalci prekiš v trenutku, ko si gor, torej ob vdihu, sicer ne bo delovalo.

Jaz uživam v tem, ko nastopam na ulici. Nastopal sem tudi v klasičnem gledališču, a to ni zame. Težko se prilagajam. Sploh zadnja leta se zelo trudim, a je težko. Mama mi je vedno govorila, da škoda, da se nisem usmeril kam drugam, saj bi bil danes uspešen zdravnik, pravnik ali podjetnik, ampak jaz verjamem, da ne bi bil. Torej, da ne bi bil uspešen, ker se res težko prilagajam, in to je največkrat velik problem. Pri uličnem gledališču mi je všeč tudi "holističen pristop", saj nisi samo del neke kreativne skupine, kjer imaš točno določeno vlogo in odmerjeno delo, ampak smo vsi del celotnega procesa in sodelujemo pri vsem; vsi postavljamo, igramo in pospravljamo. Gre torej za skupinsko kreacijo.

Edini manko, ki ga v zadnjih letih odkrivam pri uličnem gledališču, je dejstvo, da zunaj festivalov težko obstaja. Posledično so se festivali uličnega gledališča precej razmnožili in postali velik posel, pri katerem organizatorje in sponzorje, ki v 80 % niso umetniki, ampak poslovneži, zanima predvsem dobiček oziroma zaslužek. Zaradi tega se zanimajo zgolj za velike, spektakularne predstave in majhne predstave, saj se te ekonomsko izplačajo, medtem ko srednje velike predstave iz festivalov izginjajo. Povedati moram, da je na primer v Franciji, kjer je ulično gledališče najbolj razvito, iz ekonomskih razlogov samo letos, torej v prvih šestih mesecih leta 2015, ugasnilo kar 135 od skupaj 700 do 800 festivalov, ki jih prirejajo tam. Prepričan sem, da je zato med drugim naša dolžnost tudi to, da spodbujamo ljudi, da razmišljajo zunaj ekonomskih okvirov.

Forštner: Nekoč ste rekli, da je ulično gledališče bolj socialno kot umetniško in da želi primarno "ljudem na ulici omogočiti, da se srečajo s kulturo". Kako zaradi tega igralski kolegi iz ansamblov institucionalnih gledališč gledajo na vas? Imate kdaj občutek, da podcenjujejo vaše delo?

Osojnik: Naša osnovna publika je aktivna populacija, za katero je v kulturnem smislu v bistvu najmanj poskrbljeno, saj nimajo svojih skrbnikov kot večina marginalnih skupin. Ne nazadnje večina ustvarja vzdušje v družbi in tej večini v času festivala uličnega gledališča ponudimo nekakšno pop gledališče, ki je zelo odprto proti publikli. Spomnim se, da smo se, ko smo postavljali Ano Desetnico na noge, počutili kot sirote, reveži (od tod tudi ime), saj nobeden od nas ni imel akademske izobrazbe in nas zato niso resno jemali. Danes ulični gledališčniki nismo več kar eni tam, kot mogoče še pred 15 leti, ampak nam zdaj tudi institucionalni gledališčniki priznavajo kvaliteto in nam izrekajo priznanje. Mnogi od njih so se namreč tudi sami preizkusili na ulici in hitro ugotovili, da to ni zanje, predvsem pa, da to ni zganjanje cirkusa, ampak prava umetnost. Mislim, da smo dobri in da smo zelo uspešni. Upam si trditi, da bo petih do desetih letih nekaterim res uspelo prodreti na evropski in širši svetovni trg.

Forštner: Česa se lahko odrski igralci (na)učijo od uličnih gledališčnikov?

Osojnik: Izkušnje kažejo, da se, ko pridejo odrski igralci v naše vrste, naučijo predvsem drugačnega odnosa z občinstvom in prostorom. Ko smo imeli pred leti delavnico uličnega gledališča za študente drugega letnika na anatolski univerzi v Turčiji, je na koncu k meni stopil neki mladenič,

se mi zahvalil in dodal, da tega ne bo nikoli več počel, a bo zdaj drugače gledal na občinstvo. Spoznal je namreč, da to ni brezoblična množica, ampak ga tvorijo posamezniki, ki imajo določene ideje in pričakovanja. Mislim, da bi bilo super, če bi lahko vsak gledališki igralec izkusil ulično gledališče. Prepričan sem, da bi bila to za mnoge težka preizkušnja, saj se moraš v bistvu razgaliti na ulici. Če si gledališčnik, si namreč zagotovo ekshibicionist, nisi pa nujno odprt tip človeka. Vzemimo na primer Humphreya Bogarta in Ala Pacina. Prvi je vse življenje v bistvu igral samega sebe in vse njegove vloge so identične, a bil je peklensko dober. Al Pacino, na drugi strani, pa se je zelo sposoben transformirati in igra zelo dobre in zelo različne vloge. Oba sta seveda odlična igralca, a razlika je v tem, da se je Bogart dobro počutil sam s sabo in je bil zelo ekstrovertiran in zato pripravljen deliti samega sebe s svetom, Al Pacino pa je zelo introvertiran in ni pripravljen deliti samega sebe s svetom, a je zelo dober v tem, da postane nekdo drug. Kar hočem povedati, je to, da se igralec na odru nauči v prvi vrsti transformirati v nekoga drugega, na ulici pa mora razgaliti samega sebe oziroma deliti sebe z občinstvom.

Forštner: GAM se je z leti razvil v pomembno ulično-gledališko productsko hišo, ki združuje kreativno ustvarjanje, izobraževanje oziroma prenos znanja in ustvarjanje podmladka ter srečanje z občinstvom in prostorom. Če se ne motim, vi sodelujete povsod: ste avtor, mentor in umetnik?

Osojnik: V GAM-u imamo res veliko srečo. Smo eno redkih uličnih gledališč v Evropi, ki povezuje vse tri niti in se lahko tako napajamo sami iz sebe. To nam dopušča, da se v zadnjih letih posvečamo raznim eksperimentom, kar našim predstavam daje dodatno vrednost, zato pritegnejo še več ljudi. Kar se tiče kreativnosti, jaz ne verjamem v krilatice in gesla, da smo lahko vsi umetniki in da je vsak človek kreativen. V zadnjem času je kreativnost nedvomno precenjena. Naenkrat smo namreč vsi in ves čas kreativni. Sam mislim, da je zelo malo ljudi kreativnih. Kreativnost pomeni, da nekaj na novo ustvariš, da si nekakšen inovator. Kreativnost ni, če pianist vrhunsko igra Mozartova dela, saj le poustvarja njegovo delo, četudi je pri tem vrhunski. Saj vemo, da se umetnostni poklici delijo na ustvarjalne in poustvarjalne. Je pa kreativnost absolutno treba spodbujati, pri čemer pa tistih, ki niso kreativni, ni treba siliti v to, ker so zagotovo dobri v čem drugem, in to je treba odkriti. Tako sam delam s študenti na ŠUGLI, tj. šoli uličnega gledališča, torej, usmerim jih in jih spodbujam k tistemu, v čemer so najboljši.

ŠUGLO smo GAM-ovci ustanovili leta 2007 in zaenkrat še ni profesionalna šola – jo pa želimo čim prej razviti v formalno akademijo uličnega gledališča –, ampak 16-mesečni izobraževalni program, ki poteka v Ljubljani enkrat tedensko, enkrat na mesec pa imajo udeleženci intenziven t. i. vikend modul. Ko smo raziskovali, kako bi zasnovali šolo, in smo iskali vsebino, smo želeli pobrati nekaj evropskih kurikulumov in izbrati iz njih, kar nam ustreza, a smo hitro ugotovili, da jih ni, zato smo ga sestavili povsem sami. Pozneje smo ugotovili, da so eno generacijo pred nami v Marseillu začeli z visoko šolo, za nami pa tudi v Winchesteru. Obe in še nekaj drugih šol uličnega gledališča smo leta 2011 povabili v Slovenijo na konferenco SAWA (*Street Art Winter Academy*) in od takrat se redno srečujemo, si izmenjujemo izkušnje, razvijamo kurikulume, skratka sodelujemo. Letos smo se spet zbrali v Sloveniji in prav vsi udeleženci smo bili šokirani ob uspehu konference, saj smo na njej ustanovili Evropsko zvezo za izobraževanje in usposabljanje na področju uličnih umetnosti.

Eden glavnih razlogov za osnovanje ŠUGLE je bil nedvomno to, da je neka vseevropska raziskava pokazala, da smo imeli od vseh evropskih festivalov mi (torej Ana Desetnica) in Romuni največji delež mlade publike. Dejstvo je namreč, da so nas, ko smo bili mladi, spremljali večinoma vrstniki, a ti niso šli vseh 30 in več let z nami, ampak se je medtem zamenjala generacija ali dve in mlajšim gledalcem smo zato želeli ponuditi mlajše umetnike, da bi jih pritegnili. In namesto, da jih vlečemo sem s celega sveta, se jih trudimo sproti vzgajati. S ŠUGLO smo torej zavestno poskušali preprečiti, da bi se nam zgodilo, kar se je marsikomu v slovenskem prostoru, namreč da niso imeli podmladka, nove generacije.

Za sprejem v ŠUGLO ni potrebno predhodno performativno znanje, imamo pa avdicije, saj v en letnik sprejmemo od 10 do 15 študentov. Seveda se po ŠUGLI ne ukvarjajo vsi z uličnim gledališčem, saj je Slovenija premajhen trg, da bi lahko od tega živeli, lahko pa pridobljeno znanje nastopanja in komunikacije ter posebnih tehnik in veščin vsi uporabijo drugje. Mnogi pa vztrajajo na tej poti in se celo dodatno izobražujejo v tujini, se s pridobljenim znanjem vračajo in ga delijo z drugimi. Zadovoljen sem, da mladi prevzemajo predstave in delajo sami, saj si s tem nabirajo izkušnje, pa tudi njihove ideje in koncepti se mi zdijo izvrstni. Res so dobri in močni. In res veliko delajo. Pohvalim se lahko, da so naši študenti zelo zaželeni in cenjeni in da je ŠUGLA med najboljšimi šolami uličnega gledališča na svetu.

Forštner: Šuglarji med drugim pomembno soustvarjajo Ljubljanske zgodbe. Kaj lahko našim bralcem poveste o njih?

Osojnik: Ljubljanske zgodbe so uporabno gledališče, ki smo ga zasnovali skupaj z Zavodom za turizem Ljubljana, da bi turisti ob ogledu slovenske prestolnice lahko izkusili posebno doživetje. Gre v bistvu za turistično ulično-gledališko predstavo, ki ne poustvarja konkretnih zgodovinskih dogodkov in torej ne podaja informacij o njih, ampak se nanje le naslanja in jih karikira. Ljubljanske zgodbe smo snovali predvsem z mislijo na to, da ustvarimo projekt, pri katerem bodo lahko prve generacije šuglarjev nabirale izkušnje in se razvijale, obenem pa pomembno širile doseg uličnega gledališča. Je pa to za nas povsem novo okolje, zato se pri organizaciji in promociji tega dogodka še lovimo in reči moram, da sem bil zelo olajšan, da so se s podobnimi težavami ukvarjali tudi tisti, ki so pred nami delali podobne stvari.

Forštner: Rekli ste, da vam dejstvo, da sami ustvarjate podmladek, dopušča, da v zadnjih letih ustvarjate bolj eksperimentalne predstave. Med te sodi tudi eksperimentalni projekt *Sam med vsemi*, ki bo po lanski premieri letos na Ani Desetnici doživel ponovitev. Povejte nam, prosim, več o tem.

Osojnik: Zadnje čase lahko v GAM-u res bolj sproščeno eksperimentiramo, saj nimamo težav s kadrom niti nismo obremenjeni s tem, da moramo predstavo komu ali kam prodati. Lahko jo preprosto odigramo in je to njeno življenje, lahko jo igramo še enkrat, morda celo spremenjeno, in potem konec, saj ni vezana na ponovitve. Takšen je tudi projekt *Sam med vsemi*, s katerim smo poskušali ugotoviti, do kje se da zabrisati mejo med gledalcem in umetnikom in ali se da ustvariti (minljivo) delujočo skupnost, ki se združi za potrebe dogodka. Imeli smo približno idejo, kako izvesti ta projekt, torej nekaj izhodišč, potem pa ga je 25 ljudi skupaj razvijalo. Iskali smo načine, kako zabrisati te meje, kako naključne ljudi oziroma neznance prepričati, da sodelujejo. To je lahko namreč zelo delikatno, saj ne veš, ali imaš pred sabo nekoga, ki je rad vodja, ali nekoga, ki je rad voden, in to je pomembno, saj ga lahko postaviš v situacijo, v kateri mu ni prijetno. Bilo je zelo zanimivo. Saj ne, da umetniki nismo vajeni poslušati drug drugega, ampak znamo tudi kričati, tega pa tukaj ni bilo. Nihče se ni počutil omejenega, saj smo se lahko odločili, kakor smo se želeli, ampak morali smo se dogovoriti. Po nekem času se je vizija projekta izjasnila, zato smo debato zaključili in začeli postavljati strukturo, za kakršno smo se dogovorili.

Postavili smo tezo, da se da s tem eksperimentom v 45 minutah iz nič zgraditi mesto, in povabili ljudi, da se nam pri tem pridružijo.

Uporabili smo t. i. lego sistem, ki ga vsi poznajo in ga zato ni bilo treba nikomur natančno pojasnjevati. Imeli smo 600 kartonastih škatel in iz njih smo zgradili mesto. Reakcije ljudi so bile bodisi fantastične bodisi problematične, pri čemer so bili nekatera vprašanja in ideje zelo na mestu, nekateri ljudje pa so preprosto tako obremenjeni s pomeni, da se ne znajdejo v svetu brez njih. Ti so se namreč spraševali, v čem je smisel oziroma poanta gradnje tega mesta, in te pač ni, saj gre za ulični dogodek, zasnovan po konceptu *happeninga*, zato so bili razočarani, drugi, bolj neobremenjeni s pomeni, pa so bili nad idejo navdušeni in so celo predlagali, da v predstavo vključimo še destrukcijo mesta. Letos bomo imeli na Ani Desetnici spet to predstavo in res smo jo nadgradili s fazo skupne razgradnje mesta iz kartonastih škatel. Če se pošalim, lahko rečem, da so za to odločitvijo skriti tudi nekakšni utilitaristični motivi, saj je super, če ti ljudje v okviru predstave pomagajo še pospraviti po predstavi. In to bomo poskušali doseči v Ljubljani, Novi Gorici, Celju in Izoli.

Forštner: Ulično gledališče je torej pogosto eksperimentalno. V kolikšni meri, če sploh, pa je družbenokritično? In do koga ali česa je kritično?

Osojnik: Vsekakor se trudimo, da bi naše prestave ljudem nekaj sporočile, a mislim, da smo bolj kot v prepričevanju ljudi o nečem dobri v tem, da se gledalcev dotaknemo. Ulično gledališče je ne nazadnje gledališče čustev in ne razuma in v tem smislu postavimo ljudi pred vprašanja, potem pa naj si nanje sami odgovorijo. Zavedam se, da moje prepričanje zagotovo ni prepričanje nekoga drugega, toda lahko si oba postavljava ista vprašanja. In če se ljudje začnejo spraševati, je to dobro, saj več, kot jih o določenih vprašanjih razmišlja, prej bomo prišli do dogovora. Ulično gledališče po mojem mnenju zato ni družbenokritično, ampak gre bolj za družbeni angažma, saj ljudi ne prepričujemo, ampak jih spodbujamo k razmišljanju.

Miriam Drev

En sam tok

En sam tok

Odseven, v osebni izkušnji
razločnega obrisa pod motno
ulično lučjo,
v ponovnih nastopih z lastnostmi klona,
samoten, ločen od sveta pa ne,
čas dosledno
nabira gradivo vseh vrst v koničaste stolpe,
višje od kopic
odmetanega snega neke zime
sredi prejšnjega stoletja,
ko so obstali vlaki na progah
in so se otroci sankali s streh
na belo oblazinjena dvorišča;

zloži jih v šablone in matrice
celo v drobnem posamičnem,
ne predolgem življenju,

vrže vanje drobne razlike
za poznejše razmnožitve,
z nestrpno kretnjo
pahne vstran
klobuk s koničasto štulo,
da bi si otrl čelo;

utrga,
povzame brez odloga.

Sporazum med sosedom in mano

Dogodki, položeni v koncentrične kroge,
gibanje vmes.

Ampak kos nikoli ne zažvižga prav istih
tonskih nizov; zvoki sfer
imajo v svojih harmonijah zamike,
njihov brenčeči molk ne trpi
kalupov niti brežhibnih ponovitev

me spreleti, ko na pisalni mizi,
mojem kozmičnem pomanjšku, okoli računalnika
prerazporedim rokovnik, mapo na harmoniko, lonček
s svinčniki, premično kartoteko, miško, spenjač –
sedem predmetov, kolikor je s prostim očesom
vidnih planetarnih teles,

in tako v vrtenju trajni
prizven nedokončanega,

pa ne samo to:
ob menjavah dobitkov in izgub,
resignaciji, ko se krožni vali počasi ravnajo,
ob ponovnem *zdaj*
s sosedom, rumenokljunim sanjačem,
ki se ščeperi, ko je še skoraj noč
in ga je z neolistane veje jutra
slišati na daleč, navkljub čedalje številčnejšim
gnezdiščem vran,
doseževa sporazum, da iz neznatnih različic
– še najbolj teh –
poženejo zdržljivi upi.

Ne le tam

Sto petdeset besed
za vrste ledu
na Grenlandiji,
kjer so bele loke in mečave
posute s prasketavimi kristali,
ob morskih tolmunih
pa družine selivcev – plahih
sedlastih fok –
in spodaj skrita mečarica.

Na visokih severnih širinah
nemí
gostobesedje
iz praglobin
za polarni led skaljenih kontur,
ki se tali, drobi
in tanjša.

Za pesem

ki zakroži po žilah
kakor pepermint,
na stoto jutro, ko je v Ljubljani
megla
in se ivje lepi
na ogrodja kamnitih klopi,
ker ne znanstvena fantastika ne zarotitve
ne prikličejo ure sonca,

mi v slabi sezoni
mojega prekernega poklica
kot za *ribollito*,
toskansko enolončnico iz ostankov,
ki jo domačinka postavi na mizo
v hudih časih,
pride prav vsaka napraskana
drobtina:

od slike na steni, ki visi postrani
in jo poravnam,
do stranske ulice, od koder zadiši
po hlebcih kruha iz različnih vrst moke,
navsezgodaj vzetih iz peči.

Nove spretnosti, stari nagoni

Sédi, sédi
k svojim opraviom.
Učinek pogona naj bo lahkoten
– manj enostavno,
kot bi si kdo predstavljal.

V pripravljenosti vsake vrste;
različne strani značaja prepoznavne
v enem gorišču.
Sveže
ovita v vodilna urbana tkanja,
z nagibom, da usvojiš:
nekoč vinil, zdaj metalon.

Obdana z zagovorniki
in zagovornicami te ovrednotene metode
– lahko nam je v ponos.
Nabrali smo veliko točk,
med njimi najvišje.

Sedanji hip
sodoben,
kot brbota prav zdaj,
času primeren, nujno.
V tem pogledu se vse premika
z enakomernim tempom
– bodimo ponosni,
ker ne neha biti zanimiv.

Trenutek ne bo nikoli iz mode,
vrhunsko,
in v tem je prihodnost.

Bo pa treba pohiteti,
priti vsaj do polovice.

Omejitve budnih stanj

Zamenjaj. Priredi. Odrini.
Zamakni. Preusmeri. Posodobi.
Iztisni.

Podaljšaj. Ohrani.
Poudari.

Kodirano v oblikah, času,
sedem desetih
odvrženih kot
“nič več jaz”.

Okroglih 13

Nespoznana, nezaslišana, netaktna;
neprilagojena, ne vključena, nevljudna;
nesprejeta, nepredstavljena, neslišna;
neuslišana, nepredstavljiva, nevidna.

Nesledljiva.

Alja Adam

Krogi

Angelski laski

pripoveduje mi o skodranih, angelskih laskih,
 ki so zrasli na golih glavah sojetnic
 nekaj mesecev po tem, ko so jim zaradi boleznj
 in slabe hrane izpadli vsi lasje.
 pred začetkom vojne, leta 1941, ko so predčasno končali šolo,
 ji je fant, s katerim ni nikoli govorila, stisnil v dlan ljubezensko pismo:
 "ker se mogoče ne bova nikoli več videla",
 in že takrat so laski, vztrajno kot poganjajoča mlada trava,
 obkrožili njune misli,

ko pripoveduje, vzvalovijo v prostoru
 mehki kakor koža otroka,
 ki se je rodil in umrl v taborišču,
 zapletajo se med izrečene besede,
 med zgodbe, ki so si jih na trdih ležiščih zaupale,
 da bi preživele noč,

od zunaj pritiska jesenska toplota,
 ko v kuhinji sediva druga nasproti druge
 in se pretvarjam, da nimam nič s tem,
 da niso prav taki zlati laski pognali na dišečem
 lasišču moje hčerke,
 kakor da jih ne pobiram s tal, s svojega življenja,
 jih nastavljam vetru, da bi poleteli.

I long for one more night on Earth

Neverjetno srečo imam, da premorem dve roki,
dve nogi in na sredini prsnega koša rdečo, utripajočo mišico,
da poznega avgusta hodim ob severni obali
in se čudim kopalcem, ki se pri pičlih osemnajstih stopinjah
namakajo v vodi,
da lahko na koži občutim toploto perja,
v katerega je raca zarila svoj kljun,
medtem ko se morje kot debel šal ovija okoli otoka.

Mogoče je sreča celo to,
da ne morem pozabiti, da 2.500 km stran
tanki grozijo ljudem, da bodo razstrelili membrane njihovih teles,
jim vzeli svetlobo, skrito v reži srca,
da zgolj začasno prebivam na tem planetu:
ker potujem skozi atmosfero Zemlje kot nit skozi šivankino uho,
ker je potrpežljivost edina moč, ki jo potrebujem,
in je vsaka natančno odmerjena misel vbod,
vsak korak, s katerim se približam drugemu,
šiv, ki ne bo zašil ran tega sveta,

da sta moški in ženska (včeraj sem ju
videla, kako nad tisočerima odbleski sonca na gladini
objeta hodita po rjavih deskah pomola)
sedaj samo še izginjajoča podoba domišljije,
košček počenega ogledala, v katerem se ogleduje prazna soba,
ko ni nikogar doma,
da to praznino nosim s seboj in bo obstajala
še dolgo po tem, ko bom potovala po drugih galaksijah,
kjer se namesto topovskih strelav
oglašajo valovi, mehki, slani copati,
in podrsavajo po hrbtu oguljene pečine,
ki kot stara, orjaška pošast
vsake toliko zadovoljno vzdihne
ter ponovno omahne v spanec.

Kroženje

Dež se spušča in dviguje kot žametna zavesa,
razkriva svet naših projekcij,
mokra koža vztrepeta od nežnosti
pod oknom kavarne, kjer se zaljubljenca dotikata,
kjer opazujem srednješolca z lepimi nogami,
ki bi lahko bil moj sin ali ljubimec,
roke potisnem v žepe in se ugrezam sama vase,
globoko v središče mesta,
na mostu igrajo tamburaši otožne melodije,
vse to sem enkrat že doživela:
moški teče za žensko, ji položi dlan na ramo
in njuna pogleda se potopita v soj avtomobilskih žarometov,
v spomin na dve goli telesi,
ki se v majhni, skriti sobi vdajata užitku,
nato se ona iznenada zdrzne
in trdno oklene torbice v rokah,
da bi ohranila ravnovesje med stvarmi,
kot takrat, ko spravlja ponošene obleke v škatle,
ločuje tisto, kar je bilo, od tistega, kar prihaja,
kakor da se čas giblje v eno samo smer
in bi morali vedno, kadar pada dež,
odpreti dežnike, da bi odbili od sebe poželenje,
s katerim odklepam vrata stanovanja,
slačim najlon nogavice,
zdrsнем s prsti
med sramne dlake
in krožim.

Poteg vžigalice

Jesen je kratka kot orgazem,
zažari v trenutku,
kot poteg vžigalice, trzljaj ustnic,
vek, ki se zaprejo,
in že je tukaj noč.

*

Ko objameš drevo,
njegov duh stopi vate,
v dlani se zarišejo leta
kakor krogi v deblo.
Sčasoma posvojiš njegovo grčasto držo.

*

V globini zapuščenega vodnjaka
odmeva naš smeh.
Ustnice se vihajo kot olupki mandarine.
Pokrajina nam vrača tisto,
kar mi dajemo njej.

Grah

Pripeljem se s Frasom,
njegovo telo je zvito kot trta,
trdno ukoreninjeno med volan in sedež.
Med potjo živahno govoriva.

Kasneje tišina med polji, rdeče glave maka
med divjimi travami.
Z bratom obirava zelenjavo, prsti so umazani od zemlje.
Namesto z besedami sva povezna z viticami zelenega graha,
z otroštvom, ki je daleč,
tako kot plivkanje morja za griči.

Naslednji dan si pod kivijem poiščem
prostor za pisanje.
Vsaka veja je sistem zase,
svojevrstnih oblik se vpenja v veter,
kot polž, ki se je prisesal na list bodičaste rastline,
kot brenčanje čebele, ki polni ta trenutek
ali tistega malo kasneje, ko kuham grah,
razmišljam o poeziji.

Koledar

Vsak večer, ko se dela mrak,
gleda skozi okno in se pogovarja sama s seboj.
Njene besede krožijo v ustni votlini
kakor kosi neprežvečene hrane,
medtem ko večše pristajajo na žarečem planetu svetilke.
Neučakano jo vlečem za rob predpasnika,
dokler se ne obrne k meni in ne razpotegne ustnic
v komaj zaznavno krivuljo nasmeha.

Takrat vem, da me bo varovala, da bo zaklenila vrata,
da bo ob meni, dokler ne zaspim.
A ponoči se zbujam in slišim njeno mrmranje,
ali pa je to kapljanje vode, udarjanje kazalcev,
štetje minut do prvih znakov dneva,
ko se stopala dotaknejo tal
in pričnejo drseti okoli vsakodnevnih opravil
kot konica svinčnika okoli datumov,
ki jih obkrožuje na koledarju:
dan, ko pripeljejo drva, ko pridejo mesarji,
ko je treba iti v trgovino,
kupiti darilo za vnukinjo,
ko čaka, da starost odplakne pomene besed,
da se številke razblinijo v zvezdni prah,
da položimo telo v trdno strukturo zemlje
in razbolela čeljust dokončno obmiruje.

Sedaj v sanjah lovim
podobe svojih prednic,
njihove glasove, ki kot genski zapis
potujejo skozi galaksije celic.
Vsakič, ko se jim približam,
se pod menoj odprejo tla
in padem v nerazpoznaven prostor vesolja.

Meta Kušar

Zmajeve pesmi

Po detelji

Resnica je posoda vsega drugega.
Oči izberem po njihovi notranji svetlobi,
ne pa po vseh sencah in temah.
Kdor ignorira bogastvo bližnjih, liže lupine in
se duševno zanemarja. Kaj je posameznik
v zgodovini človeškega dogajanja?
Sve će to narod pozlatiti, se nikoli ne zgodi.
Grem po detelji, mrzli detelji, s počasnimi koraki,
na pol metra, na deset centimetrov vdihnem,
kot čuti pojejo, kot pijejo resnico.
Po lunini stezici tja in nazaj.
Diši drugače kakor maja. Kje si?
Od nekdaj in od vekomaj mrmram: Kje si?

Sladki valčki

Lep pomladni dan. Ne morem ga popiti.
Ne s čuti. Ne s pametjo.
Brez žarečega srca ni srečnega življenja.
Sončni dan je kakor v led ujet.
Čutim samo to, da nisem v sebi,
vendar ne vem, kje sem.
Kako boš dal vesele, sladke
valčke v kri?
Pošlji angela, da bo odprl ječo!
Tukaj je pobeljen grob.

Ni sonnetto!

Usoda ti je dala, že davno, vidim, da še bolj nazaj,
pravico. Ooo, ne samo pravico!
Najprej srce in še življenje. Navadno in preproste lončke,
dolge, kratke svinčnike
in sadovnjak in gozd in zlato smolo.
Vem, da ni sonnetto! Veš kaj o rezervaciji?
Zamenjala sva vsak svoj sonnellino –
ti z mojim in jaz s tvojim. Neverjetne sladkarije!
Pridem do obale, kjer je voz kandiranih limon.
Tvoja ideja telovadk je močna kot vanilja.
Ves si ta prav. Zakaj si ves popolnoma ta prav?

Kristali

Delaš smeh s kristalčki večnosti.
Ko me stisneš, postanejo mehki in veliki.
Gozdni poljubi pritegujejo največje sanje.
Za vsako stvar je večnost:
za šparglje, špagete, za vrt in šmarnico,
za tramezzino in objeme in vitovsko,
za verze, pogorelčka in za gledanje v oči.
Za mehкими kristali slišim utišan jad.
Vse slišim!

Jezero

Od nekdanj so bili bogovi za fizkulturo
in eden v vsakem človeku za zmeraj.
Po pogrebih zlezejo v telovadbo.
Zlezejo okrog vratu. Da spet zadihajo.
Razpredajo o željah,
vendar da brez darov ne gre.
Nevidna hudina jim smisel zgrize. Dar jih obvaruje.
Bila sem v puščavi, kjer štiri desetletja ni rosilo.
Odkar se je utrgal oblak, je tukaj jezero.
Voda je duša. Vse odžeja.
Ustnice najprej sprimejo duha z duhom!
Življenje je kratko. Ko trpiš, je trpljenje dolgo.

Volnena

Ko si na barki,
rečeš valovom mir!
Ovijaš v nitke. V puhaste, v sinje.
In je mir.
Samo pogledaš in razdiralci utihnejo.
Olupiš pomarančo. Nikoli ne polomiš njenih trnov.
Zmečeš sneg.
Mráz stran. Strah stran. Hudobo stran.

Klobčič uživanja

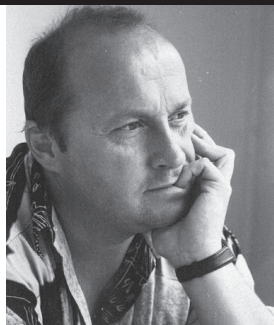
A ti veš, kaj se dogaja?
Od kod sanje in trepetajoči čuti?
Kako odrinem hlad, poletno slano
in se zavijem v klobčič uživanja?
V binškošne nageljčke se zarinem. In diham. Diham!
Njihova sladka mladost me drži
kakor volkulja mladiče. A veš, kaj se dogaja?
Od kod dišave? Okusi? Eksplozije svetlobe v večeru?
Z jezera niti najmanjši valček ne pljuskne na obalo.
Od kod božanska hrana,
ki brbota na jeziku, ko čuti jedo?
Klobčič uživanja je moj dom.
Slišim, vsako iglico slišim, ki zdrsne na rame.

Razdalje

Med človekoma so razdalje. Velike!
Nobena brv jih ne skrajša, edina pot je
mimo kodrov, mimo zvena v kosteh,
mimo toplote, vročine, naprej in naprej ...
Si se navadil na postaje, na prevzetne poglede,
ki obvladujejo življenje popotnikov?
Zakaj imajo romaneskne vozne rede pod pazduho?
Zakaj želje, pribite na zidovih in drevesih, kličejo
neznane najditelje? A beg brez konca kaže, kam naprej?
So sočni lapuhovi listi smerokaz?
Polna luna nad cesarstvom? A sme, kdor ni tam hodil,
ob njej omenjati srečo, četudi še tako majhno?
Potonike poznajo na uro. Poznajo svetlobo. Može.

Binkoštna nedelja

Če sem ob šestih pri lilijah sv. Antona,
vidim, kako skozi pajčevino sonce vzhaja.
Zakaj se mi v življenju uresničujejo želje
še le po tem, ko je njihov smisel že mimo?
Je smisel kdaj mimo? Prijemati jih moram drugače.
Kadar pišem na vrtu in kuham in berem in spim
pod magnolijo, potegne veter skozi lipovo cvetje
in čez obraz vleče sladke vonje.
Takrat se pogled želi objemati z mislijo,
se ujemati z njo. Če kdaj, potem bom danes govorila
besede, ki jih moji sovražniki razumejo. Stavke,
zaradi katerih ne poginem ne jaz ne oni. Povsem naravno
jih bom vprašala, kakor je naraven sleherni list,
do koder mi seže oko, zakaj se ne odločijo preplavati
nebeške modrine? Zakaj noč in dan ne stiskajo
v vroči dlani rdečega *kamna*, kakor so ljubimci
stiskali v dlani trpežne willendorfske boginje?
Zakaj ne spijo na *svili*? Zvenela bo v njih.
Klicala ven. Nekaj toplega se bo zganilo.
Nič več utihnilo. Klicalo. Klicalo. Klicalo.

Milan Vincetič

Blagovestje sestre Kazimire

“**Kot zmeraj**, Kakadu,” je potrkala z dežnikom, s katerim sta si bila kot rit in srajca, po levi šipi.

Odkar pomnim, sem bil Kakadu. Še posebej zanjo, za teto Kazimiro, ki je v večini primerov prispela z mestnim taksijem. A nikoli z očetovim, čeprav ji je oče ves čas dopovedoval, da bo zmeraj zastoj. Na vrat na nos sem stekel k vhodnim vratom, kjer pa sem jo zmeraj pustil čakati: njen sploščeni, podolgovati obraz, prišiljene čeljusti, pobit nos z bradavico in neskončno otožne oči, v katerih se je delalo jezerce. Dobesedno. Pa ne iz solz, iz potajene svetlobe ali iz besed, ki so ji nenadoma zastale v grlu, ko me je pobožala po temenu, kot bi me želela pomaziliti. Teta Kazimira je bila namreč Kristusova nevesta. Preden se je bila – kar mi seveda ni in ni šlo v glavo – poročila s Kristusom, o čemer je pričal srebrnkast križec na verižici, pa je bila le mamina mlajša sestra Jelka. Ki ji takrat dlani še niso dišale po vosku. Ali parafinu. Ali rastlinski smoli, s katero si je natirala vedno razpokane dlani. Kakršne sem dobil, ko sem pobrusil karoserijo moje volge GAZ 24, ki je oče skoraj celo desetletje ni premaknil iz garaže. Ker mu je kratko malo ni bilo treba, saj nam je njegov mestni taksi zvesto služil tudi kot družinsko vozilo. A ko se je upokojil, se je zaklel, da ne bo več sedel za volan, ki da mu je, ker je bil mehanski, pobral zapestje in ramenski obroč.

Dal mi je vedeti, da mi bo njegova volga služila trikrat dlje kot vsi novodobni avtomobili, ki da so iz papirja. Iz papirja, je ponavljal, blatnike lahko zarobi že večji prepah, z mojo volgo pa bi lahko celo oral. Kajti volga je sovjetski chevrolet, cestna križarka, za katero se bodo moje bodoče stranke več kot steple. In tudi so se, ko sem jo prebarval na rumeno, na vrata pa pridal kakaduja ter številko letečega telefona. Ter se še isti teden registriral kot prvi privatni taksist.

“Po bližnjici ali malce naokoli, teta Kazimira?” sem odložil sončna očala.

“Kot vselej, Kakadu,” je zamomljala in obesila dežnik na sprednje naslonjalo.

“Ali veste, teta Kazimira, da zna biti dežnik nevarno orožje?” sem nabral čelo.

“Ah, ja, pogrošne zgodbice, s katerimi taksisti zabavate stranke,” je odmahnila z roko.

Nikoli se ji ni docela razvezal jezik. Pogosto ga je kar pregriznila, kot bi se bala, da bi ga umazala celo v mislih. Nikoli pa v dejanjih, kajti teta Kazimira, ki pa je nisem nikoli klical sestra Kazika, kakor so jo menda klicale tako prednica kot njene sestre, je odprla svojo dušo le Bogu, ki da je že zdavnaj dvignil roke od taksistov.

“Ker največkrat vozite smeti. Bog pa nima rad smeti, Kakadu,” je vzdihnila.

“Ne boste mi verjeli, teta Kazimira,” sem nabiral ob cestni zapori, “da so v Londonu z dežnikom, v katerem je bila menda skrita pištola, v peto ustrelili bolgarskega pisatelja Georgija Markova ...”

“Le kje si to pobral, Kakadu?” je planila. “Zakaj pa misliš, da vlačim to marelo zmeraj s sabo? Da me pustijo na miru, zato,” je zarobila. “Veš, me, božje sestre, smo vsem v napoto. Koliko se jih vsak dan obrne za mano,” me je ošinila, “se posmehne moji obleki, debelim nogavicam, ki spominjajo na les, čevljem, ki niso niti moški niti ženski, moji racajoci hoji, čeprav se trudim biti vzravnana ... Včasih se mi zazdi, da sem celo večji kakadu kot ti ...”

“A veste, teta Kazimira,” sem se pobahal, “da beseda kakadu izhaja iz malajske besede *kakaktua*, kar pomeni starejša sestra?”

Kot bi me preslišala: molče je sledila predmestju, drogom uličnih svetilk, redkim pešcem, ki so drobili v bližnje delikatese, ko pa sva zavila mimo trgovine z domačimi živalmi, sem moral ustaviti kar na pločniku.

Čez čas se je prizibala – zabičala mi je, da jo moram počakati v vozilu –, s ptičjo kletko, za katero bi bil moj prtljažnik brez dvoma premajhen. Ali vsaj prenizek.

“Kakadu, teta Kazimira?” sem zazijal.

“Ne, starejša sestra,” me je tresnila z dežnikom, češ naj že speljem, z drugo roko pa objela kletko, ki si jo je čez čas predela na kolena. “Tvoj stari je še zmeraj ista stara baraba, kajne, Kakadu? Nikoli ne bom pozabila, pomisli, moj Kakadu, da mi je navrgel,” je dvignila glas, “naj raje grem v moški kupleraj kot k tistim svojim zveličarkam ...”

Motrila me je v retrovizorju: moj zarobljeni obraz, potegnjeno brado, bradavico pod nosnico, potisnjen vrat in stisnjene obrvi. Ter dlani, ki so se preveč potile. Kot tudi podplati, ki so postajali vse bolj neposlušni.

Prestavil sem se na srednji pas. Teto sestro Kazimiro je pribilo, saj ji ni šlo v glavo, kako se lahko moja volgica tako lahkotno prestavi na levi pas.

“Treba je le dobro pogledati nazaj, teta Kazimira,” sem ji pomežiknil.

“Nazaj, nazaj,” je zamrmrala, “kot da je tudi danes nazaj. Ali jutri. Pa ni niti eno niti drugo. Nazaj je le nazaj, kot je nazaj tisti stalingrajski ostrostrelec Vasilij Zajcev, po katerem je dobil tvoj stari ime. Zato pa si tudi ti, moj Kakadu, Peter in ne Petja. Kot je nazaj tvoja babica Alina, predobro sem jo poznala, ki je v gimnaziji poučevala ruščino, dokler smo še verjeli, da bo prekanila amerikanščino. Tvoja mama, sicer moja starejša sestra,” se je pokrižala, “ti najbrž nikoli ni pokazala fotografije, na kateri se je tvoja babica, sicer najina mama, ob odkritju spomenika trikrat poljubila s sovjetskim polkovnikom. Trikrat, moj Kakadu,” je cmoknila, “ker se to tako dela. Tvoj oče, tvoj Vasko, je bil že na poti, tvoj stari oče, ki naj bi ga le nekaj tednov zatem zaneslo čez mejo, pa je le spustil glavo med ramena, kajti sovjetskemu polkovniku, kar se jasno vidi na posnetku, je zarila jezik do goltanca.”

Vzelo mi je sapo. Da sem nagonsko pritisnil na zavoro. Da so zacvilile gume.

“Ne sliši se lepo, pa je več kot res,” me je podrezala z ročajem dežnika.

Ki je bil za vse pripravljen: za moje oporekanje, trmo ali nejevero, za tišino, ki se je zapredla med nama, za primestna pročelja, ki so se vzpenjala nad žive meje, ali navsezadnje za prve dežne kaplje, ki so jih razmazali brisalci.

“V kloštru bodo ponoreli, Kakadu,” je dvignila obrvi.

Obrisala se je z rokavom in glasno pogoltnila.

“Me slišiš, v kloštru bodo ponoreli...”

Prikimal sem. Spustila je glavo in za hipec zamižala.

“Ker je moški, Kakadu. Ker je ta moj čopek samček, Kakadu,” je dejala bolj zase. “Vse, kar v kloštru diši po moškem, je od hudiča. Sestre so zmešane, pa ni nobena od njih svetnica. Bolj mučenice, Kakadu. Mučenice, kot tudi jaz, same sebe,” je dvignila pogled.

Zvila se je v klobčič in komaj slišno mrmrala, češ da bo Bog poslal nadnjo ogenj in žveplo, telo ji je vidno drgetalo, ni mogla skriti, da si ne želi več nazaj, čeprav jo čakajo skrbno postлана postelja, rustikalna omara ter miza s svetilko ob molitveniku, ki ga bo odprla na včeraj označeni strani.

“Petja, moj Petuška,” se je dobrikala kakaduju, “teta Kazimira vendar ni takšna, kot so one tam notri,” je pomignila proti spranemu pročelju nekdanje vile veletrgovca z železnino, zdaj samostana uršulink, ki jim je že nekaj let grozilo, da jih bodo, ker jih je le še za ščepec, preselili nasproti železniškega vozlišča.

“Naj obrnem, teta Kazimira?” sem pritisnil na zavoro.

“Tebi nisem ničesar rekla, Kakadu,” me je zavrnila.

Odmahnil sem z roko in prestavil v tretjo. Motor je enakomerno šival in gretje brezhibno delovalo, da je zakinkala, brisalci so se trudili postrgati mrčes, pa so le puščali mastne madeže. Pohupal sem pešču, ki se je obiral na zebri, a mi je pokazal sredinec, medtem ko je mrknila rumena luč na tretjem semaforju, od katerega sem po enosmerni ulici speljal proti ženskemu samostanu. Ki na zunaj ni kazal, čemu služi. Le rolete so bile skoraj ves čas na tri četrt spuščene, pa tudi paciprese so se preveč razbohotile, čeprav jih je dala mati prednica vsako pomlad dodobra postriči.

Seveda nisem smel na samostansko dvorišče. Še več: zmeraj sem jo odložil pri vzhodnem krilu, v katerem so si sestre uredile lično kapelico sv. Tereze Avilske, zaradi česar so morale pozidati spodnja okna.

“Naj vam pomagam, teta Kazimira?” sem se ponudil.

“Bova že sama zmogla, kajne Petja,” je potresla kletko, “pa pokaži tem mojim babam, Petja, iz kakšnega testa si ...”

Namesto plačila me je, kot vsakič, le podrezala z dežnikom pod rebra.

“Bomo videli, kateri od vaju bo večji kakadu,” je s kolenom zaloputnila vrata, ki so se, kot že tolikokrat, zataknila, a sem sprostil sklopko šele po tem, ko je teta Kazimira pri vhodnih vratih nagloma spustila kletko, da je Petja odneslo s paličice, mene pa proti južnemu delu mesta, kjer me je po glasu sodeč čakala precej razigrana družčina.

Bila sta si več kot stari sablji. Objemala sta se in trepljala, spet objemala in trepljala, kot da je od njunega zadnjega snidenja minilo najmanj pol stoletja. Pa se je prekobalil le slab mesec od tretje sobote v mesecu, odkar so se na zapuščenih peronih primestne avtobusne postaje razpasli bolharji. Vsaj tako je te kramarje in starinarje imenovala teta Kazimira, ki je bila vse bolj prepričana, da se bo čez nekaj časa znašlo na teh stojnicah, ki si niti tega imena ne zaslužijo, celó drobovje moje volge.

“Ali tvojega očeta, Kakadu,” se ni dala, “Vaska, ki brklja po tej krami, kot bi bila suho zlato. Pa ni, kot nisem jaz, moje uršulinke, ti, moj čopasti Petja, ali navsezadnje cel svet, ki se bo nekoč znašel, droben kot žepna ura, na tem zanikrnem odpadu.”

“Odjebi jo, tovariš Vasko,” je krilil bolhar, ki so ga bila sama sključena ramena, “odjebi to svojo svakinjo Jelko, ki se gre svetnico. Mi, Vasko,” se je pripognil pod desko na dveh zložljivih stoli, ki je služila kot pult, “mi vemo, kako je, če propade rodína. Zapomni si, Vasko,” se je trkal po prsih, “rodína si zlahka zalije rane, Božje kraljestvo pa nikoli ne pride na boben, ker ga kratko malo ni, zato za njim ne bodo ostale nobene knjige,

razglednice, časopisni podlistki, speti z žico, žepne ure z vgraviranimi grbi ali lokomotivami, zastave in doprsni kipi, revolverji ali podvezice, kar je eno in isto, pisma ter zvezdice generalov in lasnice kurtizan ali navsezadnje, dobro si ga oglej,” je razprl dlan, “ta orden Kutuzova 1. reda, ki ga ni deležen niti sam dedúška...”

“Pretiravaš, Nakimov,” ga je podrezal Vasko, “te tvoje skazke niso več niti za otroke. Tako je to, moj Nakimov: morda bo že jutri na tem bolšjaku tudi današnji čas. Vse se vrti, moj Nakimov, da bi se čim prej odvrtelo...”

“Še vedno si ne drzneš iz svoje kože, Vasko,” je povetil nos.

Pa si res ni. Kot da je okostenel: vsi predali, stenske ter okenske police ter dvoje naslanjačev so se šibili od krame, ki me je silila na bruhanje. Poleg vsega nikoli ni pustil prezračiti svojega kabineta, kakor je imenoval sobo, v katero se je odselil že po nekaj letih zakona.

“Ne bom ti jemal spanca, Zorka,” je momljal, ko so mu dostavili novo posteljo, “smrčim kot medved, pa tudi za one stvari si, kot zmeraj, preozka...”

Prav tako ni nikomur pustil, da bi pobrisal prah, kaj šele da bi pospravljaj. Če sem v njegovo jazbino le pokukal – nekajkrat me je celo trmasto zvrlel vanjo –, se nisem mogel načuditi, kako v tem neredu zlahka najde celo gramofonsko iglo ali predvojno kopejko, manjšo kot srajčni gumb.

“Še najmanj bi bil vesel, če bi sem vtaknila svoj radovedni nos sestra Kazimira, hočem reči moja svakinja in tvoja teta Jelka. Saj ni bila od rojstva nuna, Kakadu,” je začel presti s prsti, “po petindvajsetem se ji je čez noč obrnilo. Pa ni bila nikoli preveč božja, naenkrat pa, bila sva skupaj na bolšjaku, kjer prodajajo tudi nabožne stvari, si je kupila rožni venec, ki ga še danes prebira, ko ji zmanjka navadnih besed...”

“Tudi dežnik?”

“Pravzaprav je moj. Nekoč naju je ujela ploha. Pravzaprav vse tri, Zorko, Jelko in mene, bili smo v živalskem vrtu, ulilo se je z vedrega neba, zatekli smo se v paviljon, pred katerim so, kot da bi vedeli, prodajali dežnike. Družinskega, sem rekel možaku, ki me je spominjal na pogrebca. Dovolj bi ga bilo še za tebe. Pravzaprav si bil, če se dobro spominjam, že z nami.”

Za hipec je pobobnal po mizi in iz spodnjega predala izvlekel album. Poslinil si je kazalec in začel živčno obračati kartonaste liste.

“Vidiš,” je pritisnil sredinec na fotografijo trojice odraslih pod velikim dežnikom. “Živalski vrt ima svojega letečega fotografa. Niti opazili nismo, ko nas je pritisnil, le pri vhodu smo mastno plačali. Vidiš, na levi teta Jelka, na desni mama Zorka, jaz pa sem moral držati dežnik. Oni dve sta se me kot klopa držali pod roko, da so mi zavidali vsi mestni gizdalini...”

“Kje pa sem bil jaz?” sem dvignil obrvi.

“Kje neki, moj Kakadu? Ko smo šli v živalski vrt, si bil pri meni, ko pa sem pri izhodu kupoval to fotografijo, ki si jo moram nujno povečati in uokviriti, si bil pa že pri njej...”

Požrl sem slino, njega pa je posilil smeh. Kot vsakič, ko se je nacedil Nakimove vodke Stolíčnjaje in začel brundati na zadnjem sedežu *Vólga, Vólga, mat' radnája*, a še preden sva zavila na domače dvorišče, ga je začela moja mama ozmerjati, češ da je že več kot sita njegovega krakanja, teta Kazimira, ki se je, kot naročeno, prikazala še isti dan, pa je začela, da bi ga bilo treba z njeno marelo dodobra naklestiti po goli riti.

Dnevi so minevali, kot da jih ne bi bilo. Zemlja se je bila vdrla tako za teto Kazimiro kot za mojim očetom, ki se je cele dneve prekladal v svojem kabinetu, češ da pravkar vstopa v novo petletko: popisati da bo moral vsako znamko, vsak še tako piškav novčič, razglednico, sovjetska odlikovanja, ki jih je pripenjal na ponošen zimski plašč, mavčne odlitke Lenina, Stalina in Berije, nekaj radijskih sprejemnikov, ladijski kompas in celo podmorniški žiroskop, ki da mu ga je prodal Nakimov za ušiv drobiž. Prav na slednjega je bil še posebej ponosen, češ da bi ga morali vgraditi v vsakega človeka, da ne izgubi orientacije in ravnotežja. Takoj po zajtrku – mlečno kavo si je ročno odnesel v kabinet – je od znotraj obrnil ključ, ki pa je zaškrtal le takrat, ko je oddrsal na stranišče.

Moja volgica pa se je kar potila in pregrevala: kot da bi vsi čakali le naju. Čeprav nisem veljal za zanesljivega niti za pretirano točnega. Res je, na zadnjem sedežu so se včasih drenjale, če je pač tako naneslo, tudi po štiri stranke, dvakrat celo po pet, ker so bile kot prekle, moja volgica pa se je le uprla na vse štiri in se lahko odzibala tudi po hudo luknjastem tlaku. Ja, zame je bila volgica *krasívaja djévuška*, zibajoča se mladenka, čeprav bi jo zlahka prodal v klub starodobnikov, vendar mi tega moj stari nikoli ne bi odpustil. Ko sem jo namreč registriral kot taksi, ni imela na števcu niti osem tisoč kilometrov, sam pa sem jih v poltretjem letu nabral petkrat toliko.

Še sreča, da sem imel več nočnih kot dnevnih. Pravzaprav sem cele dneve tičal za volanom, se že zdavnaj preobjedel tako radia kot glasbenih kaset, se nasitil potnikov, ki so z železniške postaje cijazili težke kovčke, in prav nič se nisem menil za kolege, ki so se jim udinjali kot zadnja služinčad. Nekajkrat sem se celo pogodil z Nakimovim, posebej ob koncih tedna, da bi mi privabil stranke, pa je po nekaj urah odmahnil z roko, češ, *geróju Sovjetskega sojúza* že ne pristaja, da je zgolj kamela, poleg vsega pa ima tudi obrabljene kolke in kolena.

Še preden sem profesorja, svojo redno stranko, odložil pred blokom, v katerem da ga čaka vsakotedensko razvajanje, je moj leteči telefon začel

poskakovati. V slušalki je šumelo, komajda sem razbral, da moram nazaj grede zaviti k uršulinkam, a glas ni bil, o tem sem bil prepričan, tetin, temveč nekaj desetletij mlajši.

Nisem mogel zgrešiti. Dežnika namreč.

“Imate v tej limuzini vsaj stojalo zanj?”

Kot da bi izrezal teto Kazimiro iz tiste fotografije iz živalskega vrta: zožen, iskrič, a na prvi mah nezaupljiv pogled, spuščeni, rahlo valoviti lasje, zapet vrat, drobni uhani in za las preveč mesnate ustnice.

“Nova sem, zelena, da bolj ne bi mogla biti, zato me je sestra Kazimira kar posvojila. Saj sta si v sorodu, kajne? Če se ne motim – Kakadu. Tepka,” je plosknila, “saj vendar tako piše na vratih. Sicer pa niste Kakadu, kajne?”

“Petja,” sem zinil.

Nisem imel rad čebljajočih strank. Ki skušajo biti, še preden vključim taksimeter, z mano na ti. Kot da je moja volgica spovednica. Zato tudi sproti pozabljam, kar mi naložijo. Ona, ta vrtavka, ki jih ni imela niti dvajset, pa meni nič tebi nič na sprednji sedež. Kot da ne ve, da na zadnjih sedežih ni le bolj varno, temveč tudi bolj dostojno. Teti Kazimiri na kraj pameti ne bi padlo, da bi opletala na sovoznikovem sedežu.

Stisnila je dežnik med kolena in se zavrtela k meni.

“Da bi vi videli, kakšen gospod je naš Petja! Naš kakadu, namreč. Kako mu zraste greben, ko ga pokličeš z vašim imenom, kako smešno zaprhuta, a se, revček, zmeraj zagozdi med rešetke. Naš Petja je kot me. Ne sicer kot jaz, ki sem pri sestrah bolj ali manj na stanovanju, drugače pa študiram laično teologijo, bolj kot one, ki jih prednica hudimano privija. Zato me je sestra Kazimira tudi poslala po pičo za Petja, pa tudi neko pomirjevalo mu moram kupiti na veterinarski postaji. Najbrž veste, kje se vse to dobi, kajne?”

Drugače pa ni bila nápak. Če bi ji sestre dovolile, da si obuje malce višje pete, obleče kavbojke in športno majico, bi se še obrnil za njo. Tako pa sem komaj čakal, da jo odložim pri trgovskem centru, a sem se bal, da jo bom moral odpeljati tudi nazaj.

“Nisem od tod. S pogorja sem, slabih šestdeset kilometrov od tod. Morala sem ugoditi svoji stari, ki je zmeraj prva v cerkvi. Če vam odkrito povem, bogve, če nimata še zdaj kaj z gospodom. Drugače se moj stari, ki pa je tudi imel svoje muhe, ne bi kar na samo belo nedeljo zadržnil. Ona pa le: Nelika, Bogu se morava oddolžiti, ker ga je poklical k sebi. Si videla,” je oponašala svojo mamo, “kako je trpel, kako ga je bilo na koncu le za lešnik, zato so mu naš gospod dali zlato maziljenje. Zlato, tisto, s katero me je tudi pomazilil ob birmi. Pa sem si rekla, šla bom k sestram, potem pa med misijonarke. Sicer pa, Bog na vsakega kaj obesi: na mojo staro vero, na tvojega očeta ...”

Dvignili so se mi lasje: kaj vse ji je teta Kazimira natvezila. Najbrž tudi to, da je moj oče rdeči antikrist, ki bi ga bilo treba čim prej spreobrniti. Ali vsaj pokropiti z božjo vodico to njegovo komunistično kramo, po katero mora, ko bo stegnil pete, priti tisti ušivi Nakimov, ki mu pod suknjič vsakič potisne steklenico stoličnaje.

Hvalabogu, da je pustila dežnik pri meni. Taksimeter je enakomerno prištevval, nje pa od nikoder. Poldrugo uro se je zamudila v trgovskem centru, vrgla dvoje zajetnih vrečk na zadnji sedež ter potegnila iz žepa škatlico tabletk, ki da jih bo Petja zlahka zamenjal za tabletko saharina, ki mu jih sestra Kazimira meša med zdrob in proso.

“Če sem odkrita, gre s sestro Kazimiro kar pošteno navzdol. Celo govoriti je začela med spanjem. Ne da se je čisto razumeti, kakšno besedo pa le. Kot da ves čas podi ali kliče k sebi nekega kakaduja...”

“Morda se boji zanj, Nelika?” sem se obrnil.

“Sestra prednica je celo hotela poklicati izganjalca...”

“Ki pa bi moral najprej izgnati njo in iz nje,” sem povlekel bolj zase.

Naredila je prikupno šobico. Kot žabica. In za las privoščljivo.

“Drugič naj pride s tabo, Nelika,” sem ji pridržal dežnik, preden je z nogo grobo sunila sprednja vrata in predela vrečki v levico, z desnico pa mi je, ko se je obrnila pred vhodnimi vrati, poslala poljub.

Čeprav je v sprednjih kolesih že hudo škrtalo, so morali novi končniki še nekaj dni počakati.

“Tebi pa se kar žvižga, tudi če bo šlo celo podvozje. Če mi ne bi šel na roke moj Nakimov, ki je bogve kje izvrtal te originalne končnike,” se je hudoval stari, “bi lahko taksiral z rikšo. Poglej, kaj piše na škatlici,” je porinil predme kartonsko šatuljo, “Сделано в СССР;” je dvignil kazalec, “ti končniki niso iz plute kot korejski, zdržali bodo, tudi če bo prisedel mamut...”

Nikakor mu nisem mogel dopovedati, da sem le prezrl odprt kanalizacijski jašek. Da se dandanes mnogi preživljajo z zbiranjem starega železa, zato pobirajo, barabe, seveda ko se stemni, še pokrove jaškov.

“Jebi ga, Kakadu, novi časi...”

Ki pa so zaveli tudi v njegovem kabinetu. Vse je bilo kot iz škatlice: nobenega praška, pomita okna, bleščeč lesteneč, prav tako kupljen na bolšjaku, retuširane razglednice v škatlah za čevlje, vojaška odlikovanja na rdečem žametu, žiroskop zdrgnjen do sijaja, ob njem pa predvojni pisalni stroj Royal ter gramofon, ki bi ga bilo treba samo še pognati. Potisnil je predme dvoje knjigovodskih zvezkov, seveda v trdi vezavi, ki mi jih je dovolil prelistati: pregledne, domišljene tabele, na koncu pa popis,

seveda po abecednem redu, stvari, ki jih mora še dobaviti, da popolni svojo zbirko.

“Povejva si po moško, Kakadu,” je zadovoljno dvignil obrvi. “Si že v svoji volgici? Verjemi mi, prostornejša je kot hotelska soba. Škoda, da se ne dajo položiti prvi sedeži, zato pa jo lahko tako nakuriš na zadnjih, da se ji tri dni ne bo razkadilo. Samo ne pomaži jih, Kakadu, pa tudi strankam ne dovoli, da se na njih otipavajo ... Za vsak primer imej v prtljažniku kak debel koc. Kot moški ti pravim, na uho mi je namreč prišlo, da raje vozikaš tisto mlado nunico kot pobiraš stranke,” se je namrgodil, “a pazi, Kakadu, da se ne zgodi kot se je meni: da bo, preden vstopi, še pri tebi, ko izstopi, pa že pri njej ...”

Zazijal sem kot tele v nova vrata. Prebral mi je z obraza, da me je Nelika docela oplela. Da zadnje čase tavam kot mesečnik, da pozabljam zdaj to zdaj ono, celo rezervne ključe sem nekje zataknil, da preveč časa vozim z rezervo, da pa zato mojo volgico, za kar me ni pozabil pohvaliti, vsak dan do sijaja navoskam v ročni pralnici.

“Pa teta Kazimira, Kakadu?”

“Na boljše ji kaže, oče, na boljše.”

“Njej zmeraj kaže na boljše, Kakadu,” je spustil glas.

Zanj nisem bil nikoli Petja. Zato sem tudi pozabil na svoje ime. Le Nelika mi je nekajkrat rekla Petja. Na zadnjem sedežu pa sem bil znova Kakadu, še posebej, ko je zarila nohte pod moje lopatice in mi vročično pogrizla ustnice.

“Tvoja mati, moja žena Zorka, je večja svetnica kot Jelka, Kakadu. In mučenica. Jelka, zdaj sestra Kazimira, me je venomer,” mu je ušel nasmešek, “spominjala na pingvina. Že rosno mlada je tacala kot pingvin: na široko in povprek. Moja Zorka pa je drobila kot srna. Zato pa je bila tako ozka, Kakadu, tako preozka! A obe, tega jima nikar ne nesi na nos, sta bili pravi prašički. Kot za šalo sta vrteli moške okoli mezinca, dokler ...”

“Dokler nista naleteli nate, oče ...” sem globoko vzdihnil.

In se srečal z njegovimi očmi. Kot se srečata pobegli in pritepeni pes.

“Dokler nista prisedli v takrat čisto novo volgo, moj Kakadu, tako novo, da je kar dišala. Moja Zorka spredaj, ona, Jelka, ki je imela v zenicah enega samega vražička, pa zadaj. In veš, kaj je ves čas delala? Drezala me je z dežnikom, pa ne s tistim iz živalskega vrta, moja Zorka pa me je za tretjim ovinkom, meni nič tebi nič, kar prijela za koleno. In višje. Pa tvoja nunica, Kakadu?”

Zamencal sem kot paglavec. In seveda vidno zardel.

“Si jo že pod Jelkinim dežnikom? Pod njim se lahko skrije celo mesto, ne le dvoje golih riti, kajne? Si jo že? Ah, kaj bi, morda pa je tudi tvoja

nunica, kot je bila moja Zorka. Jelkina mast pač,” je povesil pogled, “a kar je, pač je. Ko boš popravil volgico, nas boš peljal na nedeljski izlet, kajne? Hočem reči: spoznavni. Moja Zorka ve za tvojo nunico, Jelka ji je marsikaj natrobezljala, pa tudi živalski vrt ni predaleč, kajne?”

“Ni, oče,” sem pokimal, medtem ko je mama skoraj neslišno potrkala, češ da je kosilo na mizi, za očeta, če mu pač še ne kruli v želodcu, pa ga bo pred večerjo pogrela.

Bila je nedelja, pa ne več bela. A vseeno tako bleščava, da se ti zmeša. Vsaj meni se je. Kot tudi volgici, ki je sijala kot položčeni čevlji. Še posebej takrat, ko smo se nagnetli vanjo kot prepoteni skavti: Nelika spredaj, mama mi je dihala za vrat, oče je predel na sredi, teta Kazimira s ptičjo kletko na kolenih pa je škilila skozi levo šipo. Svoj večni dežnik je, kot sem pričakoval, obesila na sprednje naslonjalo, ne meneč se za Petja, ki se je pomiril šele, ko ga je pokrila s svojo modrikasto jopico.

Oče me je, ker da je prevejan taksist, godrnjaje krmaril, teta Kazimira pa je čemela kot paprika. Bilo je soparno, Nelika je vztrajala, da bi križem odprli okna, vendar je oče vzrojil, da svoje glave in zdravja ni dobil na boljšaku, mama pa, kot da ne bi bila s tega sveta, se je začela basati z arašidi. Kar je očetu še bolj dvignilo pritisk, ker da nismo kure, temveč spodobna družina, ki si jo bo ta nedelja še kako zapomnila.

In si nas tudi je, še posebej teto Kazimiro, ki je, še preden smo kupili vstopnice, zatrmoglavila, da njen Petja mora z njo, da se končno pobrati vsaj s svojimi bratrancei.

“Ta vaš gosak ne more z vami,” je vztrajal paznik, “če pa že, morate imeti zanj potni list ...”

“Nazadnje boste še zahtevali vizum,” je ciknil oče.

“Tudi, če bo takšen predpis,” se je zavrtel paznik.

“Bojda ne mislite, da je ta naš Petja,” je dvignil kletko na polico, “tudi sovjetski vohun?”

“Danes je vse mogoče, gospod,” ga je na kratko odslovil paznik, sestra Kazimira pa zaman prepričevala policista, ki se je narisal za našimi hrbti, da je vendar naš Petja v Božjih rokah, poleg tega pa vsak dan popije vsaj tri odmerke antibiotika.

A ni nič pomagalo: kakadu Petja je moral ostati v vratarnici, naša čredica pa se je razkropila med rastlinjem, ograjami in kletkami kot neučakani šolarji, ki tekmujejo v znanju iz zoologije. To je netopir, ki bo šele čez milijon let pavijan, se mi je oglasilo za hrptom. In to nekdanji podsaharski slonček Idi, me je oče potegnil za rokav, ki je baje nekoč poteptal obiskovalca. To pa so delfinčki, se je vmešala mama, ki dihajo s škrkami, živijo

pa s pljuči. Kot svetniki, je pridala teta Kazimira ter pohitela k žirafam, ki da edine smejo muliti nebeške livade. Čeprav so mi prigovarjali, naj si vendar ogledam plazilce, nagnusne kuščarje, kolobarje kač ali celo udava, ki se je prav takrat basal z živim zajcem, sem jim hladnokrvno dal dvojko. Kot tudi moja Nelika. Ki je nervozno grebla s peto po pesku ter mlačno sledila očetu, ki se je, ko je lev v slabi minuti opravil z levinjo, našopiril kot pav:

“Vidite, drage ženke, tako se to dela: prideš, naskočiš, greš. Več niti ni treba,” je pokazal na leva, ki je že pomolil vse štiri od sebe.

“Prostak,” je bevsnila moja mama.

“Primitivec,” je dolila teta Kazimira.

Le njej je bilo res do teh živali. Ki pa jih Bog ne bo nikoli učlovečil. Kaj šele jim vdihnil dušo, zato tudi ne bodo smele v nebesa.

“Si predstavljaš, Jelka, da sveti Peter ne bo odklenil tvojemu Petju?” se je, ker se je imel za brezbožnika, vzradostil oče in plosnil teto Kazimiro po riti.

“Prasec,” je dvignila dežnik, “in to pred vsemi ...”

Očitno je bil malce okajen. Najbrž si je pred odhodom privoščil nekaj Nakimove stoličnaje, ki da pride za tabo. Kot vse na svetu, Kakadu, mi je večkrat ponovil, kajti vse, kar pride noter, mora tudi ven.

“Kot tudi duša,” je pritrdila teta Kazimira. “Se spomniš, Zorka, tiste naše nedelje v troje?” je začela brskati po torbici, medtem ko smo čakali na terasi na kosilo. “Poglej, Kakadu, poglej Nelika, kako smo bili mladi,” je položila predme prepognjeno fotografijo, “poglej, ta dolgolaska na levi sem jaz, v sredi je oče, takrat še postaven in strašno zapeljiv, ta na desni pa je tvoja mama Zorka. Nekam postrani se je držala, čeprav je za vse nas več kot preveč prostora pod tem dežnikom, ki ga imam s sabo tudi danes, kajti vreme nam lahko, kot takrat, kajne Zorka,” jo je pocukala za rokav, “v trenutku zagode.”

“Kje pa si bil ti, Kakadu?” se je oglasila Nelika.

“Pri meni vendar,” se je, ne da bi se prav zavedala, zareklo teti Kazimiri.

Mama je prebledela, teta Kazimira se ugriznila v ustnico, oče pa je, da bi skril nelagodje, le prijel Neliko za zapestje, češ njen Kakadu takrat resda še ni tekal po svetu, kar pa še ne pomeni, da ga sploh ni bilo.

“Moja Nelika,” mu je zaigralo v očeh, “je še pri njem,” je uperil prst vame, “ali je že pri tebi? Najbrž nisi, kot moja Zorka, preozka, hehe,” se je počeno zarežal.

Mami Zorki se je zaletelo, meni so vilice padle na tla, teta Kazimira pa je preteče dvignila dežnik, češ da je skrajni čas, da temu pavijanju končno razbije glavo, četudi jo to stane nebes.

Nazaj grede smo molčali kot čuki. Nelika je nervozno predevala noge in mi umikala pogled, mama se je spet začela basati z arašidi, oče je nenehno segal pod sedež po steklenico stoličnaje, teta Kazimira pa je zaman skušala predramiti Petja, ki pa je veselo drobil, ko sem nekaj let pozneje vstopil v njeno celico. Za vrati se je prašil dežnik, na nočni omarici molitvenik, na mizi ob priprtem oknu pa je stala svetilka, ki ji je bojda šlo stikalo.

“Moj Petja,” je pokazala na odprta vrata kletke, “pa edini noče vstran. Vsi drugi ste že odšli,” je hropela, “moja Zorka, ki se ji je od takrat hudo povetil kljun, je že naslednji teden krenila z vlakom nekam na jug in se mi še ni oglasila, zdaj pa sem sama na vrsti. A bom odšla pred vsemi vami. Kot je odšla tvoja Nelika. Ko se ji je že poznalo, jo je mati prednica preprosto spodila čez prag. Bojda je nekje v Sierr Leone ali v Liberiji, pred kakega pol leta je prispelo njeno pismo,” sem ji pomagal na komolce, “njena sestra, kot tudi moja Zorka, je bila prav tako preozka, zato ga je bila – kot tebe Zorka –, več kot vesela. Malega Kakadujčka,” ji je podrgetala brada, “malega Petja, moj Kakadu,” je poiskala moje zapestje.

A ni imela več moči, da bi ga stisnila: bila je mlačna, skorajda prosojna, kajti srce, ki da ga skorajda ni več čutila, ji je vse bolj zastajalo.

“Pa tvoja volgica, Kakadu?”

“Prodal sem jo, teta Kazimira,” sem glasneje ponovil.

“Torej je tudi volgica postala preozka,” mi je pomežiknila.

Globoko v zenicah se ji je pritajilo komajda nagajivo jezero. Kakršnega sem se spominjal, ko je prvič potrkala z dežnikom po levi šipi in ki bi ga krvavo potreboval, ko sem parkiral svojega novega rumenega japonca pred pokopališkimi vrati in se pritajil za preveč podivjanimi pacipresami. Zato sem ga še kako zavidal materi prednici, ki je pod njim prebiral rožni venec, medtem ko je Petja v kletki vrh krste tiščal glavo pod perut. Dež, pomešan z vetrom, je sproti dušil hlipanje redovnic. Morda me spominja že vara, a ena od njih, gotovo najmlajša, je preveč nervozno pogledovala proti vhodu na pokopališče, pa tudi takrat, ko je s ptičjo kletko racala proti samostanskim vratom, se je še enkrat obrnila, jaz pa sem, tudi v imenu brezbožnega očeta Vaska, ki je že tri leta venel v domu za upokojeince, prosil Boga, naj ji vendar pridrži dežnik.

Mirana Likar Bajželj

Čigav je strah

Med Maastrichtom in Brusljem je danes vreme vseh vrst. Malo dežja, malo meglic, malo sonca... Ob cesti se vleče sivo jezero, otroci pospravljajo drobne lupine svojih majcenih jadrnic iz vode, oblečeni so za dež, v neopren in majčkene oranžne jopiče. Že dolgo nisem mislila na otroške reševalne jopiče. V vsakem tiči steklenička s plinom, pokrita s topno tableto, ki v stiku z vodo razpade. Plin napolni jopič. Predvsem ovratnik. Otrok plava. Tudi na visokih valovih. V nekem drugem življenju sem spraševala, a imamo jopiče? A si jih dal testirati? Misliš, da bi bilo dobro, da jima nadenem jopiče in ju privežem? Malo naprej se pasejo lisaste morda nizozemske morda belgijske krave, na krožnih križiščih se najina navigacija izgublja in naju pošilja na športno in vojaško letališče, midva pa morava na potniškega, kjer pristajajo in od koder vzletajo nizkocevniki. Nič ne govoriva, v avtu je z nama pet ton molka, kljub temu da Džoni Štulić poje: *Nije važno odakle sam, sve dok znadeš kuda putujem, deralo me sedam mora, gorka kora ljute nevolje, to što brodi ne mogu da prevale, čovjek umije, meni se dušo od tebe ne rastaje...* Hvalabogu za Džonija, Džoni ve, kakšen mora biti glas, da pomaga...

Nedelja okrog poldneva je in ob nedeljah se stvari rade zataknejo, na cestah ali v srcih. Nedelje rade pokažejo, kje in kako se bo začel ponedeljek. Vsako nedeljo sem se vračala od babice in dedka k mami. Vse otroštvo. Vsako nedeljo me je bilo divje strah. Gledala sem luči v hišah ob cesti in mislila, da v vseh hišah živijo srečnejši ljudje od mene. Mislila sem tudi na dedkovo in babičino hišo in na luč v njej. Potrebovala sem nekaj let in svojega moža, da sem vzljubila nedelje in da mi ni postalo slabo ob pogledu na avtobus. Da sem pozabila. In zdaj je po tridesetih letih nedeljski strah spet tu? Koga išče? Kaj bi rad?

Moj mož malo preklinja dela na cesti, zaradi katerih so nastale kolone, pa še večje bodo, on pa mora biti jutri zjutraj že v tovarni pri Karlstadtu, še

prej pa bi lahko pogledal načrte, da se bo znal pametno zmeniti z inženirji, če bo šlo tako naprej, bo moral poklicati v hotel, da bo prišel pozno ponoči ..., malo pa zaskrbljeno pogleduje proti meni in ga je strah, da se ne bom že spet razjokala, pa oba veva, da je, kar je, in da bo treba zdaj samo najti neki drug ritem najinih korakov, neke nove besede, neke nove poti ...

Veš, a ne da veš? mi reče, ko me spusti pred sivo dolgo letališko stavbo iz avta. Džonijev glas se prelomi ... *naravno da uvijek ne* ..., ko odrinem vrata. Zgrabi me hladan veter. Poljubi me in objame. Vse bo prav, boš videla, že čez nekaj ur boš doma, srečo imava, da je tako zagnana in samostojna, pa saj veš, da je prav, da je šla, saj bo prihajala domov, pa Skype imaš, že zvečer jo lahko pokličeš, da ne boš zdaj jokala tukaj po letališču, misli na to, kakšno srečo imamo vsi, da je bila sprejeta, misli na dvesto prijavljenih in dvanajst sprejetih in na to, da bosta dve leti en dva tri naokoli, ne jokaj, no, že jutri zvečer se vidiva doma, če bo vse normalno, če pa ne, pa pojutrišnjem, ne bom čakal s tabo, kar grem, da bom čim prej čez, v Luksemburgu vse stoji ... Imaš kaj denarja? Na vzemi še malo, moraš imeti gotovino, kaj veš, kaj se lahko zgodi. Gledam za njim, ko se odpelje.

Ne, ne bom jokala, zakaj bi jokala, take gospe ne jokajo, sploh pa ne v letaliških halah, tudi v letaliških straniščih ne, še manj pred letališkimi uradniki, tudi ko pred njimi sezuvaajo čevlje ne, ko snamejo uro in odložijo telefon v plastično kad še sploh ne, tudi ko položijo svojo torbico na tekoči trak in se na rentgenu lepo vidi, da je v torbici knjiga za vsak slučaj, Pascal Bruckner, *Nenehna vzhičenost, Esej o prisilni sreči*, ne jokajo, kdo bi jokal s tako knjigo v torbici, pravzaprav s tako knjigo v tako lepi torbici, ne ne, ne bom jokala ... brez skrbi, ne bom jokala! Zakaj bi jokala, če je šla hči od doma in je jasno, da bo od doma ostala, ker sanja o čisto drugačnih svetovih, kot je tisti doma ... Imena teh svetov izgovarjava samo na skrivaj in zaupno, da ne bi glasna beseda česa pokvarila, da bi si pustili prostor za umik, če se ne izkrcava na pravem mestu, da bi iz tistega, kar je ostalo okoli tihih besed, zgradili splav za povratek. Moj mož je prejle rekel, dve leti, pa bo doma, jaz pa vem, zaradi tega, kar si šepetaje pripovedujeva, da ne bo tako.

In ja, mislila bom na dvanajst sprejetih in na sto osemnosemdeset zavrženih z vsega sveta, ki bi hoteli kot moja hči študirati tam, kjer bo ona študirala od jutri naprej, pa tudi na tiste bom mislila, ki svojih otrok ne morejo poslati na študij v tujino, pa na tiste, ki se še vedno bojijo nedelj in jim je slabo ob pogledu na avtobus. Na te in na to bom mislila, medtem ko gledam svetlolaso Poljakinjo in njeno še bolj svetlolaso malo deklico v rožnati oblekici, medtem ko se mama pogovarja z uradnikom, si

ta mala glanca lakaste čevlje ob belih nogavičkah, kitko ima do pasu, pa modre oči, točno na take stvari je treba misliti, na zavrnjene in nesrečne, ko gledaš drobno dlan v mamini beli pegasti dlani, točno na take stvari.

Če bi pomislila na sliko, ki jo nosim s sabo zadnje dni, bi lahko kar bosa počepnila k tej mali punčki, tu sredi prostora za pregled potnikov in ročne prtljage, in ji začela govoriti kakšne sentimentalnosti, pa njeni mami bi lahko naročila, naj nikar še dolgo ne izpusti njene dlani, mogoče bi tudi vprašala, ali jo lahko malo potežkam, malo stisnem k sebi, takoj bi prišlo do kakšnih neumnosti in takoj bi bili vsi zmedeni, ne moreš pa biti zmeden, ker je treba najti objavo leta in vrata, skozi katera se bo šlo na letalo ...

In se vrnem k sliki, ki ji ne morem pobegniti, na njej pa je moja hči, ki se na težkem novem črnem bleščečem holandskem kolesu, ki smo ga ravnokar kupili, vsa srečna in mokra vozi proti hišici, ki smo jo ravnokar najeli. V dežju se pelje po kolesarski stezi popolnoma tujega mesta popolnoma sama, mimo naju, midva, njena starša, jo gledava skozi šipo, po kateri polzijo kapljice, semafor pomežikne zeleno in avto spelje, in ne, ni več najina ... To je neka popolnoma nova mlada ženska, ki bo od zdaj naprej živela z neko Kitajko, z neko Nemko in z neko Francozinjo, potem bo živela z nekimi še bolj tujimi ljudmi, kaj vemo katerimi in kakšnimi ljudmi, za katere sploh še ne vemo, da obstajajo, in jih za razliko od Kitajke, Francozinje in Nemke v naših življenjih sploh še ni, in ki ne bo nikoli več prišla živet domov.

Ta mlada ženska mi reče, ko se čez čas dobiva v njeni novi kuhinji, ja kaj pa je z očijem, zunaj na dežju rije po prtljažniku in nekaj išče, je rekel, naj grem kar noter. Naj ji povem, da rije po prtljažniku zato, da bi pred nama skril svoje žalostne oči, da bi preusmeril pozornost, da bo zdaj prinesel v kuhinjo kakšno stvar in rekel na, tole boš potrebovala. To je zdaj razlika med mano in med njo, jaz vem, kaj išče njen oče, ona pa ne. In ko moj mož končno pride za nama, ima v rokah dve buteljki, ena je bela in druga rdeča, na, prav ti bo prišlo na začetku, če boš koga povabila domov, potem pa ti bom poslal še kaj, ji reče, mene pa stisne ob besedah prav ti bo prišlo ... Sekljam paradižnik in mešam solato, ki smo jo prinesli še z našega vrta, odslej si bo reva kuhala sama, si mislim ...

Vem, da je vse normalno, da otroci gredo, morajo iti, pa tudi to vem, da bi normalna in samostojna ženska sredi letališča izpustila sliko, ki se razrašča že v film, malo bi pregledala trgovine, povohala kak parfum, pomerila kake čevlje, popila bi pivo in z njim nadomestila Džonija in njegovo božanje, rekla bi si, kakšen privilegij, imeti za ročno prtljago samo torbico z denarnico, ključi, šminko in Brucknerjem, ampak jaz ta

trenutek nisem ne normalna ne samostojna, jaz bi hotela svoj kufer, s točnimi merami in premišljeno natlačen z vsem ne nujno nujnim, ki bi se ga oklenila, moja dlan bi čutila plastiko kot že tolikokrat prej, vlekla bi nekaj za sabo, kovček bi morala spraviti na letalo, držal bi me v stanju pripravljenosti, bila bi odgovorna za svoj kovček, rada pa bi tudi svojo hčer in svoje prejšnje življenje, v katerem so parfumi in čevlji in trenutki z njimi še kaj pomenili, zdaj grem pa samo mimo vseh teh flašk in čevljev, ki so že zdavnaj izgubili vonj po italijanskih čevljarskih delavnicah in novem, mislim edino na to, kakšni čevlji bi bili primerni za na holandsko kolo in maastrichtske granitne kocke, najdem svojo čakalnico, preberem, letalo za Benetke je ob sedmih in za Barcelono ob pol osmih, sedem s hrbtno proti napisom, izvlečem Brucknerja in berem, ne da bi vedela, kaj ... *kajti naše družbe ... uvrščajo v kategorijo patološkega, kar imajo druge kulture za nekaj normalnega ... v kategorijo normalnega pa uvrščajo tisto, kar imajo druge za nekaj izjemnega, se pravi občutek sreče ...*

Vseh vrst ljudje sedajo na plastične stole, vseh vrst misli, besed, zavedanj in strahov me begajo ... Iz najbližje prihodnosti priplavajo besede o posebnih študijskih programih in drugih kontinentih, kamor, mami, grem, kdaj pa bom še videla Afriko, če ne zdaj, pa o odvetniških pisarnah, kjer plačajo pripravnike toliko in toliko, ampak delajo pa dobesedno noč in dan, temu se reče zlati krog, česar jaz ne bi, bi pa delala v tistih, ki se jim reče srebrni krog in ki plačajo toliko in toliko, pa ne delajo ponoči, samo do šestih zvečer, ne, rekli so, da mi ni treba opravljati pravosodnega izpita v Sloveniji, sploh nikoli ni treba nazaj, če nočem, tudi v Angliji ga lahko naredim in plačali bi mi ga, to je ena plus dva, eno leto študija primerov in dve leti pripravništva, ampak saj veš, najprej je še izmenjava v Cape Townu, pa obvezna praksa na mednarodnem sodišču in ja, v nekaterih pisarnah ostanejo vsi pripravniki, v nekaterih pa samo kakšen ... Štejem čas na prste. Mesece? Kakšne mesece! Leta! Preštejem do nikoli. Štejem znova. Preštejem do nikoli več. Ker je to normalno.

Že jutri, pojutrišnjem, mah kaj, že danes sedim v njeni sobi in se sprašujem, kam z vsem skupaj. Na policah so knjige, ki sem ji jih dala prebrati in si jih je potem prisvojila, na komodi njene slike, v velikem okvirju mozaik iz slik njenih prijateljev. Ne vem točno, kaj je v enaindvajsetih predalih njenih omar, ostanki vsega njenega enaindvajsetletnega življenja doma, za vsako leto en predal, zeleni obrušeni kamenčki, ki jih je nabrala na hrvaških in španskih plažah so v steklenem kozarčku zraven porcelanaste ga angelčka in vodne pipe na polici, na stenah visi deset različnih sonc, pa bordura, vsak rožni listek sva pobarvali drugače, ko sva belili sobo, pa seznam z naslovom Useful Linking Words and Phrases For Essays ...

Plošče z meni neznanimi imeni, čakaj, mamica, ti bom jaz pokazala, kaj je to dobra muzika ... Zaenkrat naj ostane vse, kot je. Mogoče ... Brskam po škatli s svinčniki, odprem predal s pisarniškimi stvarmi, luknjač, spenjač, leseno ravnilo ... Kupila sem ji ga v spomin na tisto leseno ravnilo, ki sem ga pustila pod klopjo v svoji temni vaški šoli in je roka dopoldanskega mulca nanj napisala *ČE GA UŠ SE ANKRA T PUSTU PUD KLAPJO BOŠ UBIGA*. Po napisu sem vedela, kakšna je bila roka, ki je to napisala, pa kje sem in kam bi rada. Nekam, kjer besede *obenj* ne spremenijo v *ubiga*.

Nekje v daljavi se oglašajo letališki glasovi, ženski glas v različnih jeziki najavlja lete in prihode. Ljudje šumijo kot lastovke, ki se jeseni zbirajo nad našo hišo.

Sprašujem se, ali je kdaj štela tudi moja mama. Kako je štela? Do koliko? Ko sem bila stara toliko, kot je zdaj moja hči, me je nekega dne na kuhinjski mizi pričakal listek: *Če ti je ta streha pretežka in kruh v tej hiši pregrenak, pojdi tja, kjer ti bo lažje. Prejšnji dan sva se sprli zaradi reda. Po našem revnem stanovanju so vsepovsod ležale revije za hišo in vrt, ki ju nikoli ni imela, plošče s ciganskimi pesmimi Olivere Katarine in Lole Novaković, Jednom u gradu ko zna kom, ti češ imati svoj topli dom i prozor s vidicima bez dna i sobe pune dečjeg sna. A ja, ne pitaj, ja ču tada prestati več da budem mlada i ako te sretnem bilo gde neće nam biti kao pre ...* kroji oblek, ki jih nikoli ni sešila, kupi volne za puloverje, ki jih nikoli ni spletla, skladovnice skript, s katerimi ni končala nobene večerne šole, recepti, po katerih ni nikoli ničesar skuhalo, police knjig, ki jih mogoče nikoli ni prebrala do konca ... Kupila je vse, Nobelovce in Sto romanov, Zenit, Zbrana in Izbrana dela ... Bala sem se njenega kaosa. Če ti je ... pretežko, če ti je ... pregrenko, je napisala ... Moja mama se o vsakdanjostih ni prvič izrazila z dramatičnimi besedami, bilo pa je prvič, da sem se ravnala po njih. Odšla sem do nikoli več. Samo enkrat sem še prestopila njen prag: Ko sem kakih petnajst let pozneje iz bolnišnice, v kateri je umrla, prinesla veliko grdo modro vrečo za smeti. Vanjo so mi dali njene obleke.

Temnopolti človek na moji levi bere s spiralo zvezan kup papirja, kakršne dobiš na kongresih. Po naslovih vidim, da njegovo branje govori o človekovih pravicah. Ljudi je veliko, sedijo že po tleh. Govorijo v glavnem špansko. Po zvočniku kličejo neko žensko. Na robu možganov si mislim, na, ta se je pa zataknila nekje v parfumeriji, ta je za razliko od mene še normalna.

Spet malo polistam po Brucknerju, po poglavju, ki govori o obsedenosti z vremenom ... če se nam nič ne zgodi, nas doleti vsaj to, da dežuje, da piha veter, da je sončno ... zgražamo se, ker je poleti vroče in ker pozimi sneži ...

Nikoli nisem prišla nazaj domov, mama me ni nikoli poklicala, mojih otrok sploh ni poznala. Kakih trikrat sva se še srečali na ulici. V vsem preostalem življenju. Bili sva vljudni druga z drugo. Bi lahko katera storila za naju kaj več? Bi katera morala storiti kaj več? Jaz? Ona? Samo enkrat so se mi zatresle noge. Ko sva se zadnjikrat srečali pod arkadami na Slovenski cesti. Vedela sem, da je bolna, ne pa, kako zelo. Tistih oči ne bom nikoli pozabila. Zaradi njih sem hodila v bolnišnico k njeni smrtni postelji, zaradi njih sem napisala tisto pismo, v katerem sem ji povedala, da sem ji vse odpustila in da jo razumem. Da pa naj razume tudi ona mene. Da sva obe hoteli le biti srečni, najine informacije o sreči pa so se temeljno razlikovale. Nič ni rekla o tem, pisma nikoli ni omenila, najbrž tega ni mogla, kakor je jaz nisem mogla vprašati. Samo njen obraz je postal povsem spokojen. Ni več norela od strahu, ni več vpila, enkrat, da bo umrla, spet drugič pa, da se motimo vsi, ki mislimo, da bo. Po pismu je veliko spala. Dajali so ji morfij. Rekla je, da bi rada spoznala mojega sina, ki da je reinkarnacija njenega brata, ki ga je živega nadvse ljubila, da pa ve, da zdaj ni primeren čas. Da ni več primeren čas. Strinjala sem se z njo. Najin čas je potekel. Mojih otrok ni bilo v njem.

Svet pa se je po njeni smrti vseeno spremenil, mesto je bilo drugačno, nisem je več mogla srečati, niti slučajno. Včasih nosim njen prstan z akvamarinom, ki ji ga je dal njen oče, moj dedek, za šestnajsti rojstni dan. Včasih sanjam, da je zasedla vsa moja stanovanja. Po nočnih ulicah se rešujem od vrat do vrat, od okna do okna, za vsakimi vrati je moja mama, za vsakim oknom njen obraz, ne morem vstopiti, ker je zamenjala ključavnice, pravi mi, *pojdi tja, kjer ti bo lažje, tukaj sem jaz, jaz, jaz...* v sanjah sem čisto izgubljena, nikjer doma, med tujci tavam in se tresem od groze.

Čeprav – vsako minuto svojega življenja živim natanko tako, kakor je v tistih njenih knjigah in revijah pisalo, da je treba, končala sem vse njene nedokončane šole, nakupila in prebrala vse knjige, ki jih je imela ona, iskala sem jih po antikvariatih in boljših trgih, bila sem na vseh njenih potovanjih, skuhalo sem vse jedi, ki jih je ona sfižila, oblekla vse obleke, o katerih je govorila, in moji vrtovi bogato rodijo. Večkrat poslušam muziko, ki jo je poslušala ona in se spominjam, kako čudovito je pela, kadar je bila pri volji. Uporabljam njene izbrane besede. Imam vse, kar si je ona le želela. Čutim vse, okušam vse, česar ona ni mogla.

Ljudi okoli mene je vse več in spet kličejo tisto žensko, glas iz zvočnika je že nervozen, v vseh jezikih jo kličejo. Sprašujem se, zakaj hudiča se ne javi, odzove, vse nas moti ta kovinski in slabo razumljivi glas, moj sosed dviga glavo iznad človekovih pravic, jaz pa se z dlanmi oklepam Brucknerja in svojih misli, slediti skušam toku, in čeprav me še vedno

tišči v želodcu, nekako le razumem, čigave sanje živi moja hči in čigav je strah, ki me vklepa, zakaj je prišel in kaj hoče. Jaz nisem moja mama in moja hči ni jaz. Strah ni njun, strah je le moj.

Vendar to ni čisto res. Kolikokrat sem pred hčerko ponovila, kako žal mi je, da nisem nikoli mogla študirati v tujini, kako žal, da tako slabo govorim tuje jezike, kaj vse bi lahko prebrala v izvorniku, kako lepo mora biti živeti v tujih mestih in kako lepo je spoznavati drugačne ljudi ... In kako si želim le še tega, da bi imela dovolj denarja, da bi moja otroka dobila res dobro izobrazbo. In kako sem dosegla vse, kar sem hotela, razen tega, da bi res spoznala življenje kakega velikega evropskega mesta, recimo Londona, Dunaja, Amsterdama ...

Kovinski glas spet vpije, da je to zadnji poziv za gospo ne-razumem-imena na letu za ne-razumem-kraja ... Uboga ženska, si rečem, in ko glas utihne, verjetno so jo le našli. Spet se vrnem k svoji hčerki, gledam jo, kako teče po stopnicah stare univerze, kako se vozi s kolesom in kako večerja z neko Kitajko, z neko Nemko in z neko Francozinjo, na mizi rižota z bučkami in buteljka slovenskega vina ... Ima vse, kar je hotela. In jaz sem ji to pomagala dobiti.

Izgubljena v prividih še malo preberem... *veselje, je rekel Spinoza, je vedeti, da je osovražena stvar usmrčena, govoriti o nevarnosti, ko smo se je rešili...* Potem nekako le pogledam na uro. Moj utrip se poviša. Srce pospešuje. Kaj za boga ...? Panično se obrnem, zdrsimo po obrazih, ustavim se na napisih. In vidim. Napisa za let v Benetke ni več. Samo za Barcelono je še. Ne, ne, ne, ne, ne ... pojejo podplati, ko tečem po dolgih hodnikih in se zaletim v dva možaka, ki se živčno sabljata z velikima telefonskima slušalkama ... zdi se mi, diham vanju, da sem zamudila letalo, še malo bolj diham, na mojih vratih se ni zgodilo nič, ste prestavili let na druga vrata, nisem slišala, nisem videla, nisem, nisem, nisem ... Najbrž zvenim napadalno.

Gospa, pravi starejši in sivolasi uslužbenec, gospa, klicali smo vas, do zadnje minute smo vas klicali, kaj si pa mislite, do zadnje minute! Kje pa ste bili? Ne govorite mi, da niste slišali, vsi smo slišali, kako vi niste slišali? Nisem slišala, sopem vanj, nisem, kaj pa zdaj? Govorim jokavo? Cmerikavo?

Priveleče neke papirje in riše s prsti po njih. Lahko letite v Piso. A je Pisa blizu vaših Benetk? Ob desetih gre letalo. Lahko pa v Rim. A vam bi Rim odgovarjal? Seveda, zamenjati morate karto. Kaj pa Beograd? Ampak Beograd je jutri zjutraj. Odkimavam, ne, ne, ne ... Potem pa vas moram pospremiti iz teh prostorov, me strogo pogleda in gre pred mano skozi vse hodnike, njegov mlajši kolega mi sledi za petami, tak je postopek, kaj

onadva vesta, kaj bo gospa s torbico, ki jima je ravnokar zaupala, da nima nobene druge prtljage ... V kontrolnem prostoru me prestrežejo neke bolj večče roke, ženska je, skoraj objeme me, podpre pa vsekakor, njen pogled je sočuten, vseeno pa izreče le natrenirano frazo, spremljam vas v avlo in tu vas zapuščam, potisne me v to omenjeno avlo, nanjo pada mrak ... Ljudi ni, čistilke drsajo z ogromnimi omeli in porivajo vozičke, tla so vlažna, vrata stranišč na stežaj odprta. Počutim se popolnoma izgubljeno.

Pokličem prijateljico, ki je že pri Trstu, naj se obrne, ker me ne bo. Njen glas je zaskrbljen, pa tudi povišan, nezadovoljen. Grem na okence in vprašam uradnico, kdaj je naslednji let za Benetke. Jecljam. Tudi tresem se. In kje je najbližji hotel. In koliko stane. Proti meni potisne fotokopijo spiska s hoteli. S svinčnikom obkroži naslove najbližjih in cene za eno noč. Na drugem okencu vprašam, koliko stane nova karta. Toliko in toliko, če jo kupite prek računalnika, je pol manj. Uradnik kaže računalnik, ki stoji pred stranišči. Za ta računalnik je treba kupiti dostop. Ampak okence za računalniški dostop je že zaprto. Ne, on mi ne more pomagati. Ne, on mi lahko proda samo karto po ceni, ki je dvakrat višja od tiste po računalniku. Ne, na letališču ni drugih računalnikov. Morda bom lahko kupila karto v hotelu.

Grem ven, da bi poiskala taksi. Le da tudi taksija ni. Nobenega. Sredi letališča za nizkocenovne lete sem čisto sama, samo eno letalo bo še odletelo. Nikjer ni nikogar. Spet se napotim proti okencu, da bi dobila številko taksija. Nedelja zvečer je, luči svetijo nekim srečnejšim od mene, jutri bom še vedno v Belgiji. Ne, jutri ne morem biti v Belgiji. V Belgiji nikogar ne poznam. Tresem se in jecljam in nihče mi ne bo pomagal.

Pokličem edinega človeka na svetu, ki ga lahko vedno pokličem, človeka, za katerega vem, da bo zame naredil čisto vse in ki mi še nikoli ni rekel ne. Pokličem svojega moža. Povem mu, da sem zamudila letalo. Zakolne tako, da mi telefon skoraj pade iz rok. Sem že čez Luksemburg, kolone so grozne, pa kako ti je to ratalo, najdi si hotel, jutri pa v Benetke in z vlakom v Ljubljano ... Povem, kako je s kartami, taksiji, da se tresem in jecljam in da me je strah, pa koliko časa vozi vlak iz Benetk ... Poslušaj. Vem, da je jezen. Vem, da jeza ne bo spremenila ničesar. No, ne bo me pred deseto, enajsto zvečer! Potem boš morala voziti ti! Pridem! Kaj naj! Saj sem vedel! Ampak res, čez vso Belgijo in Luksemburg do Karlstadta boš morala voziti sama! Jaz sem crknjen!

Kako je svet lahko lep! Prišel bo pome! Počakala bom tri ure in na varnem bom. Imam knjigo! Branje me nosi v popoln mir ... *kadar se zgodi, česar si nismo želeli, in kadar postanemo občutljivi za vse, zaradi česar je bivanje obilno, strastno, opojno* ... Domov grem! Domov grem z njim!

Popolnoma sama stojim pred letališko zgradbo, v trebuhu in nogah me ščemi od veselega pričakovanja, ko pride, se presede na sovoznikov sedež in reče, saj je v redu, no, saj je v redu, poslušaj in glej zdaj navigacijo. Položi mi roko na koleno, se nasloni nazaj in zapre oči. Lahko bi vedel, positnari, da ne boš znala... Pa ustavi nekje za bencin, sendviče in če hočeš zase kavo...

Džoni ima ponoči čisto drugačen glas, ceste so prazne, neznano je izginilo. V razsvetljenih hišah in stanovanjih stanujejo enako srečni ljudje, kot sem sama. Ko po šestih urah zapeljem pred hotel, morava pozvoniti, zaspano prijazni hotelir v šlafroku nama odpre, spremljata ga dva ogromna psa, ki naju le vsevedno povohata, nato pa se zlekneta po perzijski preprogi v recepciji. Nemški red je nemški red, človek naju popiše, pa čeprav je ura štiri zjutraj in čeprav bova ob osmih že odšla. Glede na čas, ki ga bom tu prebil, je to najdražja hotelska soba v mojem življenju, zelo utrujeno ugotovi moj mož, ampak ker se pri tem smeji, je vse prav.

Zelo zelo objeta se zrušiva v posteljo, že štiri ure je ponedeljek in ničesar več se ne bojim, zaradi ničesar več ne jočem, vse smo tam, kjer moramo biti, v tem objemu, moja mama, jaz in moja hčerka, vsaka s svojimi sanjami.

Marjan Žiberna

Smrt na Šmarni gori

Stari kriminalist, po videzu sodeč tik pred upokojitvijo, je bil kratek. “Na osnovi preiskave lahko to samo zanikam,” je s togostjo uradnika odgovoril na vprašanje, ki mu ga je zastavila televizijska novinarka, potem ko je z lista papirja prebral svoje ugotovitve. “Kot rečeno, odkrili nismo nobenih znakov nasilja. Očitno je šlo za nesrečo, kakršne se dogajajo. Žal.”

*

“Koliko časa že delava skupaj?” je po dolgih trenutkih molka, ko sta molče gledala skozi okno lokala, vprašal Peter. “Sedemnajst, osemnajst let?”

Pogledal ga je in čez trenutek rekel: “Nekaj takega, ja.” Ob misli, da se pred težkimi nalogami tako pogovarjajo policisti v klišejsko narejenih ameriških filmih, se je sam pri sebi kislo nasmehnil.

“Kako so se stvari spremenile v tem času,” je rekel Peter sam zase.

“Ja, res so se,” je prikimal.

Spet sta brez besed gledala skozi okno. Cesta je bila polna avtomobilov, tu in tam je po pločniku mimo prišel nič kaj zimsko oblečen pešec. Zunaj je bila zima, kakršne so bile zime zadnja leta. Topla, brez snega, z nizko med mestom obešenimi oblaki, temačna in turobna. Ko sem bil še mlad, so bile zime drugačne, je pomislil. Takrat so bile drugačne pomladi pa poletja in jeseni. Takrat je bil vreme drugačno, ves svet je bil drugačen. Takrat je bil drugačen on.

“Na čik grem,” je rekel čez čas in vstal.

Peter je pokimal. Vzela sta skodelici s kavo in stopila skozi vrata lokala. Sedla sta za eno od miz pod nadstreškom in si z odejo pokrila noge.

“Daj še meni enega,” je rekel Peter nekaj trenutkov po tistem, ko si je prižgal, in stegnil roko proti njemu.

“Si prepričan?” ga je začuden pogledal z namrščenim čelom.

“Prepričan,” je rekel Peter.

Vendar ni iztegnil roke, da bi mu ponudil cigareto. Škatlico in vžigalnik je položil predse na mizico in pustil, da si ju je Peter vzел sam. Prižgal si je, globoko potegnil dim in ga dolgo zadržal v pljučih. Potem je odprl usta in počasi izdihnil. Naslednjič je potegnil hitreje in skoraj bi se ga polotil kašelj. Dolgo si že ni prižgal, je pomislil, ko ga je gledal. Kaditi je nehal pred leti, ni čudno, da ga sili na kašelj. Takrat mu je, verižnemu kadilcu, slikanje pljuč pokazalo temno liso na enem od kril. Izkazala se je za nevarno, a mu je zdravnik rekel, naj neha kaditi, če se ne misli pokončati. Pa tudi Bernarda je močno pritisnila nanj. Takrat se je mukoma odvadil cigaret, po katerih je zdaj segel z rahlo drhtečo roko.

Ob misli na Bernardo, s katero je Peter imel boljše in slabše čase, kot jih pač imajo prej ali slej vsi pari, se je spomnil na Natašo. Še vedno se je včasih spraševal, kako je mogoče, da jima je po čudovitih začetnih letih vse spolzelo iz rok? Kako je mogoče, da na terapijo, ki so jima jo predlagali, nista niti pomislila, saj sta si bila takrat že prevelika tujca? In kako je mogoče, da ga njegova otroka zdaj nimata več za svojega ljubega "tatija," kot sta ga imela nekoč? Da ga Andraž sovraži in da se ga Ema, kar ga je še veliko bolj bolelo, sramuje. Ampak bilo je mogoče. Ne samo mogoče, bilo je res.

Kaj mu je sploh ostalo po vseh teh letih, se je vse večkrat spraševal. Nič. Družina mu je propadla in propadal je on. Že leta ni več prebival dolgih popoldanskih ur v delavnici, kot jih je nekoč, faliran študent elektrotehnike. Že leta ni več izumljal stvari, za katere se je pozneje vsakič znova izkazalo, da so jih izumili že davno pred njim. Ali da zamisli, ki so se mu zdele skoraj genialne, nimajo nobene prihodnosti, ker se vse zalomi pri denarju.

"Z nobenimi grafi ni mahal," so v tok njegovih misli segle Petrove besede.

"Ne, ni opletal s powerpointom," je odkimal.

Molčala sta. Ni jima bilo treba po nepotrebnem izgublјati besed. Po vseh teh letih sta skoraj vedno natančno vedela, kaj kdo misli.

Pomislil je, da mu je pravzaprav veliko lažje kot Petru, čeprav mu ne gre dobro. Ne da mu ne gre dobro, gre mu slabo, včasih prekleto slabo. Bil je vse bolj rejen plešec srednjih let, ki svoji bivši s težavo plačuje preživnino. Ki že leta živi kot podnajemnik in na tihem upa, da bo stara dva, ki sta bila enako čilega zdravja kot polna prezira do njega, starejšega od svojih dveh otrok, vendarle kmalu pobralo, da bo prišel vsaj do zastonj strehe nad glavo.

Vendar on vsaj ni imel kredita kot Peter. Ki je bil, prav tako kot on, ločenec, a se je znova poročil in dobil še dva otroka. Peter ne bi mogel tako zlahka, kot je včasih pomislil zase, stopiti še kam niže. On bi lahko ostal

brez službe, ga je tu in tam obšlo, lahko bi zdrsnil še za stopnico navzdol. Lahko bi nehal plačevati preživnino bivši, ki ga sovraži, lahko bi prekinil stike z otrokoma, ki se ga izogibata, se izgubil izpred oči svojima starima. Lahko bi šel med klošarje. No, še prej bi lahko poskusil kot izterjevalec. S svojo visoko, čeprav čedalje bolj zavaljeno postavo bi vsaj poskusil lahko. Obril bi se na balin, si kupil črn puli in usnjeno jakno, si nataknil sončna očala in mrko gledal v svet. Kakor je zadnja leta gledal tako ali tako. Peter s svojo drobno, nizko postavo nima niti te možnosti, je pomislil. Še med klošarje ne bi mogel ob dveh majhnih otrocih in Bernardi, s katero sta kar nekako plula naprej.

Peter. On je edini, ki mu je ostal, je pomislil. Ko se je ločeval, ga je Peter poklical več kot enkrat. "Zgnil boš," mu je rekel in ga zvlekel na nogomet, potem pa sta se ga skupaj napila.

Nista se pogovarjala o čustvih, kot sta se s svojimi prijateljicami pogovarjali njuni bivši ženi. Imela sta moške pogovore. Kako se bosta dogovorila glede malih dveh? Kako si bosta razdelila stanovanje? Kaj pa preživnina? A boš šel nazaj k starim? Take reči. Za nekaj časa mu je Peter celo priskrbel stanovanje, majhno plesnivo luknjo nekih sorodnikov, za katero pa ni bilo treba plačevati. In nekaj mesecev je vsako jutro napravil ovinek, da ga je pobral na poti v službo, ker je ostal brez avta.

Pozneje mu je usluge lahko vračal. Hinavci nekaterim morda ne bi rekli tako, trdeč da ni nobena usluga, če se prijateljevi ženi – in to sta bila, prijatelja, ne samo sodelavca ali kolega, je pomislil, morda prvič po vseh letih –, če se prijateljevi ženi zlažeš, da je njen mož prejšnjo noč popival s tabo in pijan zaspal na tvojem kavču z izpraznjeno baterijo na telefonu. Petru je pomagal, ko se je ločeval in se spravljal skupaj z Bernardo. Ko sta si z Bernardo urejala stanovanje, mu je na novo potegnil električno napeljavo in pomagal pri vsem ostalem. Ko se jima je rodil sin in potem še hčerka, ga je Peter obakrat prosil, naj bo njun krstni boter.

Drug drugemu sta pomagala v službi. Skupaj sta odhajala na teren, potem je eden odšel do dolžnika, do katerega sta morala tisti dan, drugi pa je zavil po svoje. Se razgledat v trgovino za kakšno stvarjo, domov dremat ali kamor koli že. Pozneje sta se dobila in se skupaj vrnila v pisarno napisat poročilo.

Tako kot vsi ostali sta Lavriču lahko prodajala meglo. No, vsaj nekaj časa se je zdelo tako. Lavrič je na urad prišel pred leti, z diplomom, ki je še dišala po barvi, sedel v svojo pisarno in nikoli zares stopil iz nje, da bi zvedel, kakšno je življenje *tam zunaj*. Ko je čez nekaj let sedel na šefovsko mesto, mu vsi grafi in analize niso nič pomagali, nič mu niso pomagali njegovi načrti za povečanje učinkovitosti. Na sestankih, ki jih

je nenehno skliceval, jim je kazal tabele in stolpce, govoril o številkah, ki jih morajo doseči. Resnih obrazov so ga zbrano poslušali, potem pa naprej pisali poročila, se še bolj kot prej pritoževali, še bolj preklinjali, kako so nemočni, ker jih onemogočajo zakoni, ki nimajo drugega namena, kot da ščitijo lopove.

Vendar se je Lavrič, ki se je prva leta zaletaval kot mlad bik, sčasoma unesel. Poročil se je, dobil dvojčka in včasih prihajal v službo neprespan in zlovoljen, nič več ni grozil s poostritvami nadzora in s točkovanji, zaradi katerih bodo slabi prerazporejeni in najslabši na cesti, kot je počel v začetni šefovski vnemi. Pravzaprav je tudi on samo hotel imeti svoj mir.

Vendar so se časi začeli spreminjati. Svet je zašel v težave in država z njim. Dolgo je gledala drugam in se delala, da je vse v najlepšem redu, ko pa je začela vse bolj zasoplo hropsti in se je bila prisiljena nehati sprenevedati, je postala živčna in popadljiva. Kolumnisti so začeli ugotavljati, da je sama sebi bolj sovražna, kot ji je svet okoli nje. In kar je veljalo za Jupitra, ni še nikoli veljalo za tiste, ki so bili niže v prehranjevalni verigi. Bili so globoko pod Jupitrom in Lavrič je moral tiste nad sabo zasuvati z vse večjimi kupi poročil, saj so jih morali ti v še večjih količinah predajati onim še više in tako dalje in tako naprej. Še vedno je mahal s tabelami in številkami, a vsi so vedeli, da je le malenkostno predeloval stare in da ne misli resno. Vedeli so, da z večjim izplenom le glasno opleta, zanima pa ga le *videz*. Videz pa je zahteval še več papirja in temu se ni bilo mogoče izogniti.

Zato niso več mogli med službo odhajati domov, in ko je sosed, ki je betoniral škarpo, potreboval pomoč, si niso mogli več vzeti bolniške brez strahu, da bi jo slabo odnesli, če se razve. Ves čas so morali biti dosegljivi na telefonu, pisati, kje so bili, v vsakem trenutku so morali biti zmožni pojasniti sleherni kilometer, prevožen s službenim avtomobilom. Obešali so jim nove in nove naloge, a so se tolažili, da imajo v časih, ki so vse bolj zajebani, vsaj ših, kakor koli je že klavrn. Pisali so zapisnike in poročila, prilagali k prilogam priloge in k prilogam prilog še dodatne priloge ter jih pošiljali Lavriču, da jih je lahko ta pošiljal naprej. Nihče jih ni mogel pregledati, a iz njihove količine je bilo jasno, da se trudijo, da garajo, pa čeprav zaradi tega državna vreča ni nič bolj polna.

Sčasoma so ugotovili, da Lavrič, ki sedi v svoji pisarni, za svoj mir vendarle dela in tuhta. Dve, tri leta je ohranjal stanje nespremenjeno, saj s svojimi grafi in analizami ni opletal le navzdol. Z njimi in z nepreglednimi kupi papirja je navzgor dokazoval, da je velik uspeh že to, da ne izterjajo nič manj, kot so pred leti. Potem pa so močneje pritisnili nanj in mu, kot so razbrali, zagrozili z razrešitvijo. Nekaj časa se je že zdelo, da bodo morali zdaj začeti dajati od sebe še kaj drugega kot kupe poročil. Vendar

je rešitev zase in zanje našel sam. Vreča na koncu ni bila nič bolj polna kot prej, a se je številka, ki so jo nabrali z izvršbami, končno vendarle povečala. Lavrič je iz svoje pisarne videl dlje, kot se je zdelo – spustil jih je nad male firme in obrtnike, ki so včasih poklicali, da trenutno nimajo denarja in da bodo plačali, ko ga dobijo. Kar so res skoraj brez izjeme napravili, zato so jih pustili na miru. A Lavrič jim je naložil, da takoj, ko prekoračijo rok, napravijo izvršbo. Pri čemer je bil tako prevejan, da se niso lotili vseh naenkrat, saj bi jih tako prestrašili in bi, da se izognejo stroškom, nekako le napraskali za pravočasno plačilo. Naročil jim je, naj jih molzejo izmenično. One, ki so bili nad njim, je zadovoljilo. Vsaj za nekaj časa.

“Zdaj sem jaz na vrsti,” je po premolku, ko mu je vse to zdrvelo skozi misli, rekel Peter.

Molčal je, potem pa, ko se mu je zdelo, da molk pomeni potrditev, rekel: “Ti?”

Moral je vsaj poskusiti dajati videz, da ni istega mnenja.

“Leskovca je spravil stran, zdaj sem jaz na vrsti.”

“Ti je kdaj kaj rekel?” je vprašal.

“Ni. Pa saj tudi Leskovcu ni. Zadnje leto sta imela z Dergancem precej boljše rezultate kot večina od nas, pa ni mogel nič napraviti.”

“No, ne vem,” je zamomljal. “Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha,” se je še domislil.

Peter je odkimal. “Leskovca je spravil stran, ko so mu naročili, da mora zaposliti še par ljudi. Zdaj pa mora odpuščati. Upam samo, da mi bo dal par mesecev, da se nekako znajdem.”

Molčal je. Kar je govoril Peter, je bilo res, miru je bilo konec. Zdaj je šlo prekletu zares. In Lavrič je znal stvari speljati do konca, čeprav mu sprva tega ne bi nihče pripisal.

Nekoč je na jutranjem sestanku, tako kot običajno, kazal svoje tabele in vsi so jih molče gledali. Nato je moral vsak odigrati svojo običajno vlogo – oni so bili inšpektorji, ki se morajo delati, da si bodo na moč prizadevali za večjo učinkovitost, on je kazal načrte, kako naj bi to dosegli, tako oni kot on pa so mislili le še na več zapisnikov in poročil, ki jih bodo predajali naprej. Takrat pa je Leskovec, ki nikoli ni znal držati jezika za zobmi, vstal in mu zabrusil:

“Pa kaj ne vidiš, da samo prekladamo papirje, nič drugega?”

Med zaposlenimi je zavladal mrtvaški molk, le Peter, živčen zaradi domačih skrbi, se je ob tem glasno zasmel. Leskovca je Derganc, njegov partner, vlekel nazaj na stol, a ni pomagalo. Bil je, kot pogosto zadnje čase, že pijan. Iz njega je kar drlo in Peter se je med tem še enkrat

zakrohotal. Lavrič je Leskovca, ki je s svojim blebetanjem kršil vse dogovore, gledal skoraj z začudenjem.

“Boljše bo, da greste ven,” mu je potem rekel, pospravil računalnik in predčasno zaključil sestanek. Ko je odhajal, je s pogledom poiskal Petra, ki se mu je ta pogled ulegel na prsi kot mora.

Čez dobro leto je Leskovec dobil knjižico. Lavrič ni niti enkrat izrekel grožnje, nikoli ga ni poklical na razgovor, nikoli mu ni niti z besedo ničesar omenil, ni mu nalagal dodatnih obveznosti ali posebej odvratnega dela. A se mu je na tihem obesil na pete, sledeč pravilniku do zadnje črke. In čez leto je bil Leskovec, vse bolj zapiti petdesetletnik, gimnazijski maturant brez uporabnega znanja, nepreklicno na cesti. Noben sindikat mu ni pomagal, ne odvjetniki ne delovna sodišča. Zdaj so o njem govorili, da je povsem propadel, menda so ga včasih videli posedati v parku s klošarji.

“Konec malice. A greva?” je pogledal Petra in vstal.

Šla sta v Grosuplje in počela to, kar sta pač počela že leta, iskala neplačnike.

“Pizda, pri takih človeka zamika, da bi kaj naredil,” je rekel, ko sta neuspešno stikala za naslovom, kamor sta bila napotena.

Našla naj bi človeka, ki je novačil bolgarske delavce za gradbišča, kolikor jih je še sploh bilo, in jih opeharil še za mizerno plačilo, zaradi katerega so odšli zdoma v nečloveške razmere. Ni bilo prvič, da sta zaman iskala naslov in pri sosedih izvedela, da hiše s številko, po kateri sta spraševala, sploh ni več, da pa je, stara bajta, še pred kratkim stala malo naprej, tam, vidita, kjer zdaj ob kupu ruševin stoji buldožer ... Podjetje, ki razen dolgov ni imelo nič več, pa je tip tako ali tako prepisal na klošarja, ki ga je staknil v parku. Morda ga je prepisal na Leskovca, je pomislil. Morda me bo kak podoben lopov kmalu pocukal za rokav in me za par sto evrov peljal k notarju, da mi proda tako podjetje, ga je spreletelo. Včasih bi se taki misli vsaj kislo nasmehnil, zdaj se ni mogel.

Nazaj sta se peljala v tišini. Poslušala sta radio, in ko so za noč napovedali ohladitev, za naslednji dan pa močno sneženje, je Peter rekel: “No, bodo vsaj otroci imeli nekaj od zime.”

Šla sta v pisarno in se spravila pisat poročilo. Še preden sta dobro začela, je na njegovi mizi zazvonil telefon. Lavrič ga je klical v svojo pisarno.

“Pridem,” je rekel in odložil slušalko.

Vrnil se je čez dobrih deset minut in ob Petrovem vprašujočem pogledu le skomignil.

“Zgleda, da nam bodo res začeli obešati še gostilne,” je rekel. “Na Šmar-no goro naju pošilja.”

“Na Šmarno?” se je Peter od svojega računalnika obrnil k njemu.

“Ja, na Šmarno. Menda zdajšnji najemnik polovico davkov utaji, nekaj zaposlenih ni prijavljenih, odprto pa ima, kakor se mu zazdi. Pokazal mi je papirje. Kot kaže, ga kar pošteno lomi.”

“Na Šmarno?” je bolj rekel, kot vprašal še enkrat Peter in ga gledal s široko razprtimi očmi.

“Ja, bova pa šla še malo v hribe, to je dobro za srce,” se je poskušal pošaliti in se že hotel obrniti k svojemu računalniku, da bi nadaljeval poročilo. A Petrov glas ni bil tak, kot je bil, kadar so jima naprtili kakšno dodatno obveznost. Še enkrat ga je ošinil s pogledom.

“Podcenjeval sem ga,” je rekel Peter sam zase, “preveč sem ga podcenjeval.”

“Koga? Lavriča ali tistega na Šmarni?”

Ni mu odgovoril in na ponovljeno vprašanje tudi ne.

“Ali veš, kdo je zdaj najemnik?” je končno vprašal Peter.

“Pojma nimam,” je skomignil. “Še prejšnjega se ne spomnim, pa so se vsi o njem pogovarjali, kot da je del familije. Sploh ne vem, kdaj sem bil nazadnje na Šmarni. Najbrž z Emo, ko je imela kakih šest ali sedem let.”

“Škoberne,” je rekel Peter. “Škoberne, Bernardin brat.”

“Huh, sranje,” je rekel in se zdaj povsem obrnil k Petru, ki je na svojem stolu strmел predse.

“No, pa saj ne bo prvi, saj sva parkrat že morala do koga, ki ga pozna,” je dodal, da bi ohrabil sodelavca, ki je bil videti čedalje bolj zgubljen.

“A veš kaj to pomeni? A veš kako sva z Bernardo?” je nazadnje izdaval Peter.

Vprašujoče ga je pogledal. Očitno nista tako, kot se mu zdi, včasih bolje, včasih slabše, a nekako shajata, je pomislil.

“Tik pred tem, da greva narazen,” je rekel Peter.

“Nisem vedel,” je rekel.

“Že zdaj malima tvezi vse mogoče, kadar me ni zraven. Ko pridem domov, me včasih gledata kot kakšnega monstruma. Pol ure porabim, da jima postane jasno, da sem samo njun oče.”

“Nisem vedel,” je ponovil.

“Če zašijeva Škoberneta, bova šla narazen in potem je z mano konec. A misliš da ta starejša dva hočeta od mene kaj drugega kot denar?” Petru se je glas kljub očitnemu naprežanju, da bi to prikril, rahlo tresel.

Gledal ga je in pomislil, da bi se morala več pogovarjati o stvareh, o kakršnih se med seboj pogovarjajo ženske.

“Ga bova pač spustila. Saj še tistih, ki jih poskušava zašiti, ne moreva najti,” je rekel z zaigrano lahkotnostjo v glasu in v istem trenutku sprevidel nesmiselnost svojih besed.

“Ima me,” je rekel Peter. “Če kaj naredim ali ne naredim, me ima.”

“Naslednji teden se ga morava lotit. Izginil boš na bolniško.”

Peter ga je pogledal, in če bi ne bil v situaciji, v kakršni je bil, bi se mu na obrazu risala hvaležnost za njegove poskuse spodbude. A sta oba dobro vedela, da je tudi Leskovec poskušal z vsem mogočim, tudi z bolniškimi, vendar mu ni nič pomagalo.

Do konca službe sta molčala, izmenjala sta le nekaj besed v zvezi s poročilom, ki sta ga morala oddati.

“Nekaj si bova že izmislila,” je rekel Petru, ko sta zapuščala pisarno. “Še zmeraj sva si.”

*

Gostov je bilo le še nekaj, saj so vsi, ki so tisti dan kljub močnemu sneženju prišli gor, skoraj takoj tudi odšli. Zunaj je bila že nekaj časa tema. V prijetno topli sobi so bili le še štirje. Starejša upokojenca, ki pa sta se pogledovala in se drug drugemu smejala kot mlada zaljubljenca, ne da bi ju vreme zunaj količkaj skrbelo, in dva fanta sredi dvajsetih. Kdor bi jima prisluhnil, bi izvedel, da sta bila tisti dan na vrhu že tretjič. Spomladi sta nameravala v Himalajo in prenekateri dan sta s hitrim korakom po večkrat prisopla na vrh, opirajoč se na pohodniške palice, da ju pod težkima nahrbtnikoma, v katerih sta tovorila vsak svojo kanto s petindvajsetimi litri vode, ni preveč zanašalo. Ko sta prišla na vrh še zadnjič, sta stopila noter in si naročila čaj, potem pa še pivo. Če bi bila sama, bi najbrž že odšla, saj je gostilničar, mož s prvimi sivimi kocinami v bradi, občasno pogledal v sobo, tako pa sta kar obsedela. Pogovarjala sta se o svojih načrtih in občasno z naklonjenostjo pogledala k prešernima upokojencema, ki se jima ni nikamor mudilo.

Potem je nekdo potrkal. Gostilničar, ki je s kuharico, debelušno priletno žensko, čistil kuhinjo, trkanja ni slišal. Čez nekaj trenutkov je tisti, ki je bil zunaj, potrkal močneje in zdaj je gostilničar stopil do vrat in jih odklenil. Pred vrati je stal visok moški močnejše postave, ves zasnežen.

“Bi se dalo dobiti čaj, prosim?” je rekel. Bil je zasopel, njegov glas je zvenel utrujeno.

“Smo že zapri,” je rekel gostilničar, “ampak kar stopite noter.” Odma-knil se je na stran.

Prišlek se je pred vrati otesel snega, snel kapo in vstopil. Gostilničar je zaklenil za njim in mu rekel, naj stopi v sobo za goste. Momljajoče se mu je zahvalil in gostom, ki so sedeli v sobi, kratko pokimal. Njihov začasno prekinjeni pogovor je znova stekel.

Prišlek si je slekel bundo, se skoraj sesedel na klop za mizo in si z roko pogladil plešasto glavo ter venec las, ki jo je obrobljal. Gostilničar mu je prinesel čaj, ga položil predenj in rekel, da si ni izbral najboljšega dne za večerno rekreacijo. Nagovorjeni je prikimal in nekaj polglasno rekel. Gostilničar se je potem obrnil k alpinistoma, ki sta vprašala, ali bi lahko dobila vsak še eno pivo in viljamovko. Prikimal je in rekel, da sta se s kuharico tako ali tako dogovorila, da bosta prespala kar tukaj, na kar je upokojenec rekel, da bi on s svojo "lepo punco" tudi prespal v koči.

Gostilničar je prikimal, da bo v tem vremenu to najbrž res najbolj pametno in da se bo že našla postelja zanju. Nato je stari vprašal, ali bi lahko dobila še čaj z rumom in jabolčni zavitek, če ga je še kaj ostalo.

Gostilničar se je že čez nekaj minut vrnil in prinesel najprej pivo in viljamovki, potem pa še čaj in jabolčna zavitka. Prišlek, ki je za mizo tiho srebal čaj, je vprašal, ali bi lahko tudi on naročil zavitek, in ga imel že čez nekaj trenutkov pred sabo.

Hihotanje starih dveh se je nadaljevalo, alpinista sta se potapljala v pivo in načrte, prišlek je v kotu molče jedel. A mu očitno ni teknilo, več kot polovico zavitka je pustil. Odrinil je krožnik, poklical gostilničarja in rekel, da bi plačal. Ko se je ta prikazal iz kuhinje, sta za račun prosila še alpinista. Šel je nazaj v kuhinjo in se čez nekaj trenutkov vrnil z majhnim zvežčičem in svinčnikom.

"Računov vam ne morem izdati, blagajna je za danes že zaključena," je rekel in pogledal po gostih. "Bo tako v redu?"

Alpinista sta rekla, da je to še najmanjši problem, kar jih ima ta svet, stara dva, ki sta nameravala plačati pozneje, pa sta le odmahnila z roko.

"Tole je tri evre petdeset," se je najprej obrnil k visokemu prišleku. Ta je segel v žep po denarnico in mu izročil bankovec za pet evrov. Gostilničar ga je vzel, se obrnil k luči in iz denarnice nabral drobiž za vračilo. Ko se je zasukal h gostu, je ta z naglim gibom segel v denarnico in vstal.

"Davčna inšpekcija," je rekel, moleč začudenemu gostilničarju pred oči značko. "Prekoračitev dovoljenega obratovalnega časa, kršenje obveznosti izdajanja računov, obljuba nudenja storitve nezakonite prenočitve," je togo zrecitiral.

Gostilničar je stal kot vkopan, gostje so onemeli.

"Da vas ni sram! Da vas ni sram!" je čez nekaj trenutkov z zgroženostjo v glasu skoraj zavpil upokojenec v kotu, ženska mu je tiše pritrdila. Prišlek se ni zmenil zanju.

"Stopite tja," je gostilničarju pokazal proti kuhinjskim vratom. Ta ni rekel nič, samo obrnil se je in ubogljivo stopil v kuhinjo. Gostje v sobi so obsedeli sami.

“Pizda, ne moreš verjet, kakšni ljudje danes hodijo po svetu,” je rekel eden od alpinistov, napol obrnjen k tovarišu, napol k upokojencema.

“V mojih časih bi dobil vrečo na glavo, potem bi pa padalo, da ne bi tega naredil nikoli več,” je srdito rekel stari. V njegovem glasu je bila jeza starega človeka, ki ve, da ni več niti senca tistega, kar je nekoč bil.

“Kaj mora biti narobe s tabo, da narediš nekaj takega?” je rekel eden od fantov.

Medtem ko so se zgražali, je prišlek popisoval gostilničarja. Bil je hiter. Že čez nekaj minut je stopil do vrat, si nategnil kapo na ušesa in poveznil čez še kapuco, si sam odklenil in hitro stopil v noč. Fanta sta se spogledala in vstala.

“Greva,” je rekel eden od njiju in iz žepa nahrbtnika potegnil denarnico. Stopil je do kuhinje, kjer je vznemirjeni gostilničar nejeverno zmajeval z glavo in se pogovarjal s še bolj razburjeno kuharico. Na pult je položil bankovca za dvajset in deset evrov ter vse kovance, ki jih je stresel iz stranskega žepa denarnice, kratko pozdravil in stopil za tovarišem skozi vrata.

*

“Preiskava je pokazala, da je šlo za zlom vratu pri zdrsu,” je rekel stari kriminalist, ko je stopil pred zbrane novinarje. “Obutev je bila neustrezna. Odkrili nismo nobenih znakov nasilja.”

Novinarji so silili vanj s kamerami in mikrofoni, mu zastavljali vprašanja, a je samo zmajeval z glavo, rekoč, da jim je že povedal vse, kar jim ima povedati. In, ko so še kar rinili vanj, dodal, da bi bilo boljše, če bi se obrnili na kakega psihologa ali sociologa. “Morda bi vam znali oni odgovoriti,” je rekel dvoumno. Njegov glas je morda zvenel rahlo cinično, vendar tega ne bi bilo mogoče z gotovostjo trditi.

Potem se je brez pozdrava obrnil in se, ne meneč se za vprašanja, kaj je s tem mislil, odpravil proti vratom. A si je po nekaj korakih premislil in se zasukal. Počakal je trenutek, da je med novinarji, ki so znova dvignili kamere, zavladal molk. Potem je glasno rekel: “Ali pa bi morali vprašati tiste, ki so do konca razfukali to državo.”

Še preden je zaradi prostaškosti izjave, kakršne državni uradnik v javnosti zlepa ne izreče, završalo, je odšel skozi vrata.

Karin Cvetko Vah

Devetdesetletnica

Prebudi me svetloba jutranjih žarkov, ki skozi priprte polknice nesramežljivo vdira v prostor, da mi po obrazu poplesujejo sence listov mogočne breze, ki se vzdiguje na vrtu pred oknom. Z vrta se odpira pogled na jezero, kičasta razglednica, ki jo pozna vsak turist, jaz pa sem se preselila na drugi konec sveta, da mi je ne bi bilo treba gledati. Prebujanje v senci breze, ki jo je, ko sem bila še otrok, natančno se spomnim tistega dne, posadil oče, je zame znak, da je poletje. Da imam dopust in sem spet doma.

Nekaj trenutkov ležim v veliki postelji in čakam. Morda je danes ne bo, pomislim, a že hip zatem se oglasi. Zbadajoča bolečina v zatilju, ki je postala zanesljiva spremljevalka mojih obiskov v domovini. Med letom, v tujem okolju, se potuhne in je skoraj ne zaznam. Občutim nemir v telesu, napetost in utrujenost, a bolečina v zatilju se pojavi šele, ko spet prestopim prag domače hiše.

V pritličju so priprave v polnem teku. Mami so priskočile na pomoč teta Liza ter sosedji Tereza in Pavla. Od domačih pričakuje le, da se do kosila zberemo in po možnosti ostanemo trezni vsaj do začetka slavlja.

Oče kmalu po zajtrku sede v avto in se odpelje po babico.

“Želim, da je to res njen dan,” pravi. “Naj ga preživi doma, obkrožena z domačimi.”

Prvi prispe Matjaž z družino. Kakor vedno poljubi mamo na obe lici in se trudi vzbujati vtis ljubečega sina. V nasprotju z ženo Polono, ki je sicer elegantno oblečena in brezhibno naličena, a ne skriva, da ji je druženje z moževimi sorodniki odveč. Nosi dolgo turkizno obleko, lasje ji prosto padajo prek ramen. Ob njej stoji Urban, njun bledolični sin, kakih osem let mu je, ki vztrajno poveša pogled v tla, da ni moč ugotoviti, ali je nejevoljen ali le plašen.

“Lep dan imamo,” suho reče Polona, preden vstopijo.

Pavla pogrne mizo na vrtu, njena hčerka Lara, čedno dekletce, medtem nabira ciklame, s katerimi je prepreden del trate, ki meji na gozd.

Patrik kakor običajno pride zadnji. Čas za kosilo je že, sedimo za praznično okrašeno mizo in srkamo vsak svojo pijačo, ko zaslišimo avtomobil, ki zapelje na dovoz pred hišo in sunkovito zavre. Mamin obraz zažari, ko vstane. Vzklikne: "To bo Patrik!" in mu odhiti naproti.

A že po tonu glasu, s katerim ga pozdravi, je jasno, da je njeno navdušenje v hipu splahnelo. Ko se nam pridruži na vrtu, se Patrik opoteče proti mizi. Mama ga skuša podpreti, vendar jo osorno odrine, da skoraj pade.

Teta Liza skuša popraviti razpoloženje. "No, pa smo le vsi skupaj! Devetdeset let! Oh, mama, kako sem srečna zate!" se z žarečim obrazom obrne proti babici, ki drobna in neznatna sedi na čelu mize. Njena upadla in od starosti skrčena pojava vzbuja usmiljenje. Siliti tako starega človeka v praznični cirkus je pravzaprav sadistično, pomislim, saj je mir še edino, česar si želi.

Razpoloženje za mizo postane neprijetno in trpko kmalu po tem, ko nam Tereza postreže s hladno kumarično juho.

Začne kajpak mama.

"Še vedno ne je?" se obregne ob Urbana, ki bolšči v prazen krožnik pred seboj, saj je Polona s kretnjo dlani preprečila, da bi mu Tereza nalila juhe.

"Saj vendar veš, da ne more," odreže Matjaž.

"Misliš, noče."

"Ne more, mama. Saj smo ti povedali."

Mama vzdigne kozarec in odpije požirek belega vina. Nato položi kozarec spet na mizo in se zastrmi v Matjaža. "V mojih časih smo temu rekli izbirčnost. Otroci si izmišljujejo, a treba jih je navaditi. Če ne pokusi, ne more vedeti, kaj mu je všeč."

Kumarično juho imam rada, a v zatilju me ves čas zbada ostra bolečina, tako da pojem komaj kaj več kakor Urban.

Teta Liza se vmeša v pogovor. "Oh, dandanes imajo otroci toliko alergij! Ko ste bili vi majhni ..."

Mama jo prekine. "Ampak on nima alergije."

"Oh! Sem mislila, da ..."

"On ima fobijo," reče mama ironično s svojo značilno vzvišeno govorico. "Fobijo pred hrano."

Do mize priskaklja mala Lara. V vsaki roki drži šopek ciklam. "Želite šopek?" se ustavi pred teto Lizo.

"Kako lepe rožice si nabrala! Seveda, steci v hišo in prinesi vazo ali kozarec vode."

"Fobijo? Fobijo pred hrano? Nisem vedela, da to obstaja, čeprav, če dobro premislim, mar ni imel tudi ..."

“Vam je juha teknila?”

Pavla pobira krožnike z mize, Tereza že prinaša glavno jed.

“Polnjene artičoke, moja najljubša jed!” vzklikne oče in si naloži kar tri. Pavla položi na mizo še pladenj s štefani pečenko in pečenim krompirjem.

“Artičoke!” zakliče tudi Patrik in vzdigne roko z iztegnjenim kazalcem visoko v zrak. Njegova govorica je zatikajoča in glasna. “Artičoke me vsakič spomnijo na tisto Maupassantovo novelo – pomagaj mi, sestra, kakšen je že naslov?”

“Ne vem, Patrik, ne spomnim se.”

Z roko zamahne proti tlom. “Saj ni pomembno, prepričan sem, da jo poznate. Torej, artičoke me vedno spominjajo na tisto Maupassantovo novelo, ko je ženska zadušila novorojena dvojčka in ...”

Mama položi dlan na njegovo laket. “Patrik, prosim ...”

Odrine jo in vstane. Roko dvigne visoko v zrak, kakor bi grozil. Njegov glas je zdaj še glasnejši. “Torej, artičoke me spominjajo na Maupassantovo novelo o ženski, ki je rodila dvojčka in ju umorila. Detomor, mama, saj veš. Na sodišču so jo vprašali, kaj je storila s truploma ...”

“Patrik!”

“No, kaj je, mama, Maupassant je vendar klasika, vsi smo ga brali v gimnaziji, zakaj bi se tega sramovali? Pomagaj mi, sestra, kaj je odgovorila ženska, ko so jo na sodišču vprašali, kje sta njena otroka?”

Neprijetno mi je ob njegovi pijani objestnosti. Želim si, da bi utihnil, hkrati pa vem, da ne zdrži več tišine, ki preveva vse naše družinske obede. Glasne tišine, v kateri kramljamo o nepomembnih rečeh, a molčimo o bistvenih, ki kričijo znotraj nas. “Zakopala ju je,” rečem.

Patrik odobravajoče pokima.

Iz hiše pride Lara in postavi na mizo dva kozarca s ciklamami.

“Kako lepo, ljubica,” jo pohvali mama. “Urban, zakaj ne bi šel z Laro nabirat cvetlic? Tako ljubke so.”

Urban vstane od mize, vidno olajšan, da mu ni treba gledati hrane, ob kateri mu gre na bruhanje in mu povzroča fobijo, ter sledi dekletu.

Oče se medtem zadovoljno loti svojih artičok.

“Polnjene artičoke,” vzdihuje teta Liza. “Pomembno je, da se jih dobro olupijo, odstrani vse trde dele, pa tudi notranje dlačice in lističe. Nekateri ne odstranijo notranjih lističev. Zdi se jim škoda zavreči tako velik del artičoke, toda okus potem ni pravi. Lističi zagrenijo, zato je pomembno, da se jih v celoti odstrani in se uporabi le sredico, le srček, ki je najslajši.”

Patrik se ne meni zanjo, še vedno gleda proti meni. “Tako je, sestra. Služkinja je ponoči zadušila novorojena dvojčka in ju zakopala na vrtu. Se spomniš, kje ju je zakopala?”

“Enega je zakopala med jagode in drugega...”

Patrikov pogled je zdaj usmerjen v očeta, ki se zadovoljen masti s poljnimi artičokami. “In drugega? Kam je zakopala drugega?”

“Dругega je zakopala med...” Sedimo v senci breze, prav tiste breze, ki meče senco name, ko se zjutraj prebujam v domači hiši ob slabo zaprtih polknicah. Breze, ki jo je pred desetletji, natančneje pred triintridesetimi leti posadil oče, ponosen ob rojstvu dvojčkov. Patrik mu je pomagal. Po opravljenem delu ga je oče potrepljal po ramenih in rekel: “Boš videl, kako hitro bo drevo rastlo, prav kakor dvojčka. Močno in zdravo drevo bo, kakor naša fanta!”

“Med artičoke! Drugega je zakopala med artičoke!” Patrik se sesede na stol in njegovo telo stresa gromki krohot.

Ko se neha smejati, je njegov glas tih, komaj slišen. “Služkinja si je želela otroka in vse je že pripravila zanj. A rodila sta se dvojčka. Tega preprosto ni pričakovala. Bilo je preveč. Enega je zakopala med jagode in drugega med artičoke, da se ubogi trupelci ne bi mogli pogovarjati o zločinu, ki ga je nad njima zagrešila mati.”

Nato obsedi na stolu in molče boljči predse. Oče odloži vilice, očitno mu artičoke ne teknejo več. Njegov pogled je odsoten, ko se zazre v spomine, v tiste boleče, o katerih ne govorimo. Začudena opazim, da je zbadajoča bolečina v zatilju popustila. Preprosto ni je več, kakor bi jo nekdo odrezal.

Zdaj se oglasi Matjaž. “Ne moreš kriviti matere za to, kar se je zgodilo s Tomažem,” reče. “Smrt devetnajstletnika pač ni detomor.”

A mama sama se tokrat ne brani. Niti ne napada. Seveda je ni moč kriviti za tragično nesrečo niti je ne bi mogla preprečiti, a starš se vedno čuti odgovornega za smrt otroka, tudi če je ta že odrasel. Molči in se ne upira. Samo sedi na svojem stolu, zgrbljena vase, in po licih ji polzijo solze. Prvič jo vidim takšno. Povsem brez maske je. Ne skuša ustaviti solz ali zakrpati počene podobe. Molče priznava, da se je ta že davno razbila, končno ji ni mar za podobo, temveč joče za izgubljeno vsebino. Takšno jo imam rada. Zasmili se mi in želela bi jo potolažiti, a tudi sama le obsedim in zrem predse. Tudi meni po licih polzijo solze.

Nato se oglasi babica, ta naša slavljenka, ki je vseskozi molčala, da smo mislili, da nas sploh ne sliši. Tudi njen glas je tih, kakor so navadno tihi glasovi tistih, ki govorijo pomembne reči. “Našli so samo čoln, ki se je zibal na gladini jezera,” reče. “Voda se je po neurju umirila. Pogoltnila ga je, nato pa je za vedno obmolknila.”

Zatem tiho obsedimo okoli obložene mize, nihče se več ne dotakne artičok. Spomnim se prepiranja in vpitja tistega davnega večera. Patrik, ki

je pred kratkim diplomiral in se mu je nasmihala bleščeča kariera, je bil tik pred poroko. Poroko, do katere ni nikoli prišlo, kakor tudi do bleščeče kariere ne. Tomaž je razburjen sedel v avto in se odpeljal. Bil je pijan, a tega smo bili tako vajeni, da ga nismo skušali ustaviti. Nismo bili zaskrbljeni, ko se ponoči ni vrnil. Vse do jutra. Ko so nas obvestili. O čolnu. Ki se je zibal na mirni gladini jezera.

Lara in Urban, deček s fobijo pred hrano, edini babičin pravnuk, se razposajeno lovita po trati. Mizo krasita rožnata šopka ciklam in jaz bom kmalu spet v letalu. Vrnila se bom v svojo betonsko džunglo, v življenje onstran luže, v katerega tako vztrajno bežim in sem ga sprejela za svojega. Prihodnje leto bom spet prišla v domačo hišo, nemara brez trdovratne bolečine v zatilju.

Jaka Gerčar

Drobljene odločitve

v šestih meditacijah

I.

Kako prekleto veliko žensk nisem imel! Sem, kdor sem, zaradi njih, zaradi teh neizpoljenih pohotnosti, ki mi za razliko od pravih žensk iz mesa in krvi niso stregle po otroštvu? Sem, kdor sem, kolikor je v meni nedolžnosti. Včasih smo vsak petek šli ven ob kančku možnosti, da tokrat ne bomo obžalovali jutranjega mačka, da se tokrat ne bomo vrnili domov nažgani, prežgani, da se tokrat v ugodnem času sploh ne bomo vrnili domov in da tokrat ne bo kot vsakič drugič. *Tokrat* smo znova zagnali kolo sreče, bili smo mladi hazarderji, ravno dovolj zreli, da se nam je ta igra zdela bolj resnična od kake druge. Iskali smo občutek, ki se nam je odločno izmikal. Glavno nagrado večera. Najprej smo se ogreli drug z drugim. Podobno kot sem se na teniških turnirjih do 14 let ogreval s svojimi klubskimi kolegi, preden se je nasproti postavil mnogo bolj prekaljen nasprotnik. Ogrevali smo se z vinom, z viskijem (Johnnie Walker Red Label), v panoramskem stanovanju za Dramo smo igrali bilijard in poslušali *A Horse With No Name*, če smo se počutili, da nam manjkajo šestdeseta, *Give It Up*, če se nam je zdelo, da nam manjkajo sedemdeseta (Kool and the Gang so komad tehnično gledano posneli konec šestdesetih, takrat ko je bilo narejenega večino *seventies* funka), kakšen čuden punk, če smo hoteli biti jezni na svet, in italo-disco, če so nam manjkala leta, v katerih je svet hotel biti boljši, nismo poslušali grungea, ker je Kurt Cobain umrl isto leto, kot smo se mi rodili, F. pa je v petkov repertoar sporadično že mešal tudi novodobne ritme, ki so vse prej kot ritmi. (Morda nisem nikoli prenesel trapa in podobnih traparij, ker je ta predvidljiva disonanca najnatančnejša analiza naše generacije. Izumetničena, disonančna, a ne disonančna kot džez, ampak trda in prekleto predvidljiva.) Včasih smo se ogrevali tako dolgo, da smo preposlušali celo zgodovino glasbe, si

povedali vse, izbruhali vse, dokler nismo bili preveč izmučeni za kakršno koli dejavnost in smo zaspali na kavču s pogledom na zastrašujoče lasulje v zadnjem oknu Drame.

Vse več alkohola smo kupovali in vse pozneje smo se – kadar smo se, redko, zmeraj redkeje – odpravljali k igri. Ob teh izjemnih priložnostih smo na poti do Metelkove imeli dovolj časa za dokončno izpraznitev flaše pitega. Bolj ko smo rasli, krajše smo imeli noge. Vse bolj smo se ogrevali, dokler nismo počeli le tega, igro pa smo prepustili tistim, ki so se še želeli igrati. Še dobro, da sem v tretjem letniku dobil punco.

II.

Velika težava je, da ima Ljubljana več kot en dober kafič. Če bi imela le enega, bi vedno šel tja. Kot James Joyce, ki je dobival pošto v tržaški Café San Marco. Potem mi ne bi bilo treba razmišljati, da je sončen dopoldan, torej moram v Le Petit Cafe; da je oblačno ali deževno ali mrzlo ali bom sedel dolgo ali bom šel na čik in hočem, da me greje v rit, torej moram v LP; da se počutim revolucionarno, komunistično, nostalgичno ali mi pašejo čevapčiči ali pogrešam Poljane ali mi gre na živce spucana estetika, torej moram v Daktari; da družba, ki kaj pomeni, mora imeti svoj domicil, četudi je le še bled spomin, torej moram v Bikofe; da je res neprikladno, da Ljubljana nima dobrega lokala ob Ljublanici, torej moram v TOZD; da je Gornji trg najlepši trg, torej moram v Repete; da kar šteje, je dobra kava, torej moram v Cafetino; da pijem preveč kave, torej moram v Čajno hišo; da imam avto (in bila bi res potrata privilegiranega dostopa do maminega BMW-ja, če bi šel na kavo v središče Ljubljane, ko pa imam na dlani svet), torej moram v SEM ali na grad ali v Gas station v Savskem naselju, ki je beznica, ampak me spominja na otroštvo, ko nas je tja povabil B.; da so vsi lokali, ki so mi všeč, v bistvu nenavdihujoči, pravi spirit ohranjajo le vaške gostilne in BTC s svojo Playo, kjer ne potrebujem ne knjige, ne prenosnika, ne telefona, ne družbe in sem edino tam, sredi brstečega cvetja inteligence, lahko zares sam.

Sama diverziteta nikdar ni težava. Težava se pojavi šele, kadar obsesivno želim izbrati najboljšo možnost. Od sveta pričakujem, da je določen, odločen, če že jaz nisem tak. Sovražim gostilne, ki imajo na meniju tako chimichango kot uštipce, tako govejo juho kot čokoladni soufflé. Eklekticizem je že lahko dober, celo nujen, če ga ne preveva manko okusa. Kdor ponuja vse, izvzema sebe. Mene, kupca, pa spravlja v podobno stisko, kot jo občutim, ko vsak dan po predavanju izbiram lokal: tehtam in strastno

tehtam na različnih ravneh, tehtam vreme, tehtam ponudbo in počutje, tehtam bližino parkirišča, tehtam sogovornika in njegove preference, nadevam si očala različnih estetik, postavljam se v vlogo J., uglajenega študenta filozofije, ki je prej hodil na Eton; J., italijansko navdahnjenega hedonista, tj. Jepa Gambardelle v mladih letih; J., francoskega umetnika; J., Boba Dylana; J., Luciana Freuda namrščene sivine, oblečenega v zemeljski kolorit; J., Sigmunda Freuda; J., skandinavskega zmerneža, ki se je v izklesano liberalno figuro utelesil naravnost iz serije *Oblast* ali Knausgaardovega romana; J., protestanta, ki ga peče vest, da mu gredo po glavi sami lenobni modusi; J., ničejanca, ki ga ne le peče vest zaradi lenobnih modusov, ampak v isti sapi tudi ve, da se sreča ne skriva v utehah in estetskih podstateh, ampak v visokih izkušnjah življenja, v katerih premagaš samega sebe (zato se pretentam in si na Youtubu predvajam Wagnerja). Seveda se o tem, kje bom spil kavo, ne odločam toliko vnaprej, da bi se zjutraj oblekel v eno od samodojemanj (in hvala bogu, da se zaradi takšnih odločitev oblačim v kose z dovolj fleksibilnim kulturno-simbolnim potencialom), zato je odločitev, kam bom šel na kavo, še toliko bolj prepuščena moji stiski. *It's not just about the coffee*. Naslov knjige, ki sem jo kupil (oziroma so denar zanjo dali starši, ampak od nekdanj se mi je zdelo nepomembno, od kod pride denar) v newyorškem Starbucksu pri desetih. Takrat še nisem vedel, da bom kot tavajoči študent vsak dan moral sprejeti odločitev o svojem življenju. Življenjsko odločitev. Vsak dan bom gledal v skodelice črne kave, da bi v njih uzrl svojo nezmožnost premagati trivialnost odločitve.

Vsaka odločitev mi ukrade delček življenja – to, kar bi lahko bil, pa sem namesto tega nekdo drug. Zavedam se, da bi lahko imel drugo življenje, imam pa tega. Pri miru sem. Vkopan, ko mi je na voljo svet, ki od mene dan za dnem zahteva, da si ga vzamem. Sem povsem unikatna kontingenca brez stalnega časa in prostora. To, kar umanjka, mnogo bolj buri kot to, kar ostaja. Ostaja dvom, ostajajo iluzije, ki jih vsak požirek razbija na kosce.

III.

Najodločnejši korak, ki ga zmorem, je tisti, ki gre odločno nikamor in za sabo briše sledi, da bi postopoma prihajal bliže od nikoder. Da bi nekam šel in od nekod prihajal, to so zgubljene iluzije. Izpel se bom iz nujnosti, iz neprekinjene hoje od tam do tam, iz preteklosti v prihodnost. Rad bi se srečal s samim seboj, pa četudi zgolj za hip. Opravki (večina služb je

sestavljena iz samih opraskov) nam preprečujejo biti v stiku s sebstvom. Nedavno eksklamirana ljudska modrost (in Jonathan Franzen) pravi, da ne moremo biti sami tudi in predvsem, ko smo sami. Težava glasnega okolja ni v tem, da v hrupu ne bi slišali drugih, ampak da se počasi sprijaznimo s tem, da ne slišimo sebe. Glas iz televizije nadomesti naš glas. In kaj drugega je mišljenje kot razgovor z našim notranjim glasom? Kaj drugega je smrt avtonomnega mišljenja kot trenutek, ko notranji glas izgubimo? Zelo neboleča je smrt mislečega, avtonomnega človeka – ker mišljenje je napor in redki se ga ne otepajo. Notranji glas je naš glas (raz)uma; oni, ki mu moram znati prisluhniti in ga v pravih trenutkih pridušiti. Oni, ki se vede, kot da ve, a se oglašča kot pokvarjen tranzistor. Zato pišem parole. Same prve stavke, ki odkrivajo, kaj jim sledi. Vprašanja brez odgovorov. Vse razumem, nič ne vem. Vse poznam, nič ne znam. Kdo je tisti, ki uzurpira mišljenje? Kdo bi vedel. Ne vemo več, kdo pije in kdo plača. Vsi bolj ali manj pijemo, vsi po malem plačujemo. Vsi pristajamo na najbolj zoprni totalitarizem doslej – tak, ki se prikrade potihoma in ubija sladko, elegantno. *Killing me softly*. Upor (v svetu in hkrati proti njemu) je težaven, kadar ne vemo, kaj nam je ukradlo lastno pamet. Domače je postalo javno in javno želi biti čim bolj domače. Prenesli smo posteljo v pisarno in pisarno v posteljo. Kaj je moje, kaj tvoje? Meja je zabrisana.

Hote in nehote sem efektiran z izobrazbo *kako biti človek*. Godard mi je pokazal, kako biti kul. Svoje so na podoben način, naj si še tako zatiskam oči, v znatni meri pristavile tudi hollywoodske romantične komedije, ki sem jih ujel na domači televiziji. Filmi so mi pokazali, kako in kdaj jokati. Kako biti dober. Kaj naj storim, če me kdo napade, če kdo napade mojo žensko. Oglasi so mi pokazali, kaj je lepo, preden sem sploh znal ceniti lepoto. Knjige in starši in učitelji in prijatelji in ljudje, do katerih sem čutil spoštovanje, so vsak podali svoj pogled na svet. Po devetnajstih letih sem mojster kopiranja. Težava nastopi, kadar okoliščine pretresejo avtopilota. Je kakšna odločitev *moja*? Je sploh misel *moja*? Kako naj kar koli zagovarjam, ko pa politično afiliacijo izbiram, kot kupujem jogurt. Videti je, kot da je na voljo vse. Vse je bilo že napisano, vse mišljeno, vse povedano in prav vse že obstaja! Svojo filozofsko držo napraskam iz misli drugih. Pogumnejših, vztrajnejših in bolj samoniklih, ki so uspeli svojo mišljenjsko izkušnjo artikulirati. Ko jih berem, iz njihovih vrstic razbiram lastne neizpisane misli. Včasih se imam zato za dobrega bralca, a zanič pisca. Nabor ljubih mi pisateljev je nabor mojih krvnikov, pred katerimi sem položil svoje pisalo, saj so občutja, ki so moja občutja, dogodke, ki so moji dogodki, izrazili namesto mene. Poklonim se jim, hkrati pa se intimno klanjam nezvestobi samemu sebi. Hemingway bi

me karal. Vedno, kadar nimam dovolj moči, da bi ustvarjal, izbiram. Ustvarjati novo/boljše pa se zdi zmeraj težje (za mojo generacijo se zdi, da celo začenjamo iz resignacije do novega/boljšega, vnaprejšnje predaje do poprejšnjih generacij, to je odpovedi konfrontaciji z avtorji, ki nas v intimnem bralnem dialogu izovejo na boj). Ko bi ubili le boga, ki je in je bil, to še ne bi bila katastrofa. Toda ubili smo prihodnost. Upravičeno me je strah lastne nemoči, ki je posamičen siptom odpovedi subverzivnosti, ki nas preveva. Oziram se nazaj, pa ne samo jaz, vsi se samo oziramo, tudi kadar smo obrnjeni naprej. Hodimo težje. Počasneje. Konec koncev živimo v družbi, ki je prežeta z izbiro in ne z ustvarjanjem. To je družba, ki nas je speljala iz nas samih. S polja k hladilniku s hrano "pogrej in pojey". Občutek, ki ostaja ter tu in tam zaskeli, je koprnenje po neokrtnosti lastnega duhovnega sveta. Slutnja po začetku. Ko se želim spočiti od tega sveta, si želim oditi na počitnice vase. Tam – si predstavljam – je vse tako, kot mora biti. Brez interpretacije. Brez strahu. Na površju pa vlada prekleta binarna kultura. 010101. Kultura izbire in dvoumnosti. Bežim iz miselnega konzumerizma. In mu brezupno podlegam.

IV.

Kakšna nesreča je stati na točki zgodovine, ki je prevprašala vse misljive družbene ureditve, izpridila vsak tabu, boga izrinila z njegovega nedotakljivega piedestala, da je lahko vzpostavila božjo demokracijo, v glasbi prišla od tona do harmonije in nazaj, v slikarstvu od Lascauxa do Mirója, v besedi od medmeta do predmeta; vse to, da bi našla izhod v razprtosti besede, neskončnosti vesolja in neminljivosti biti. Da bi lahko enkrat končno mislila nemogoče in neizrekljivo. Pa je družba končno dohitela človeka in postala tako močna, da je človek izgubil oblast nad njeno topoumnostjo. Svet je v njem živečim z vsakim dnem večje breme. Nevidni omnipotentni sovražnik. Bog sovražnik, ki je svet obdaril z navlako in sebe napravil za nespoznatnega.

Živeti v svetu, kjer je toliko stvari napačnih, zastira pogled na resnico in oplaja tesnobo. Filozofija je nehala raziskovati, kaj je res in prav, ker ima toliko opravka z neresničnim, nekoherentnim, negirajočim in slabim. Kje najde svoj oprimek tisti, ki sveta ne zre skozi izme ali mu religija ne nudi duhovne opore? Se na drugi strani ne predaja novemu dogmatizmu, ki ga predavajo t. i. novi glasniki razuma z Richardom Dawkinsom in Christopherjem Hitchensom na čelu? *Freethinker* je pojem, ki ga radi uporabljajo ti, ki pridigajo scientifizem. (Celo freethinkerski festivali

obstajajo. Odvijajo se v plastičnih poročnih paviljonih, na katerih piše *Tempelj znanja*.) Kaj pa čaka tistega, ki zavrne tudi to bolj ali manj zgolj imensko svobodomiselnost? Znanje danes je saturirana gmota nepravilnosti, ki jih moramo popraviti, da bi se lahko spet pokvarile. Zdi se, da je logika podobna tisti, ki vlada v Silicijevi dolini. Če se nehamo slepiti o zrelosti človeštva: kaj je bolj infantilno od poigravanja z zmeraj novimi tehnološkimi napravami? Analogno, kako si lahko predstavljamo, da smo na točki največjega intelektualnega bogastva, ko pa znanje ni nič več kot intelektualna masturbacija in je gotovost bolj oddaljena kot kadar koli? Toliko stvari morem misliti, a kaj mi to koristi, ko pa ne morem razmišljati. Lovim delčke resnice, ki drug drugemu nasprotujejo. Pišem fragmente, ki rinejo skupaj. Kopljem, razbijam in trgam, da bi med njimi našel vezivo. Človek sključen čaka na ramenih velikánov, obupan nad dejstvom, da preteklost ni prihodnost.

VI.

Po zadnjem obisku Londona sem domov prinesel dvanajst knjig. Številka ne deluje osupljivo skrajna, ampak pravzaprav sem kupil toliko knjig, kolikor sem jih uspel strpati v svojo nizkocenovno prtljago. Za vsako sem se odločal posebej. Vsako sem po premisleku vzel. Bojim se namreč, da bi kakšno izpustil, da bi na kako knjigo, ki ima potencial, da me v nekem oddaljenem trenutku v prihodnosti nagovori, pozabil. Raje jo kupim in mirne vesti položim na polico. Tako se je v zadnjih letih ob daljši steni nabral zajeten kup neprebranega čtiva. Če se ozrem na svoje knjižne police, moram žalostno priznati, da sem do konca prebral le približno četrtno vseh knjig. Večidel jih ima še zaznamek, ki označuje, kje sem kot bralec klonil. V tem pogledu sem tipičen predstavnik svoje generacije: grabim za vsem, ujamem pa le prazen piš.

Brž ko sem se dotaknil sveta literature (ne knjig samih, kot nadobuden bralec sem požiral serije mladinskega leposlovja, ne da bi v njih videl kaj več kot zgodbo), me je ta pogoltnil vase. V prvem letniku sem v poljanski knjižnici odkril Kafko. Modernizem me ni pretirano navdušil. Najbolje se izjasnim, če rečem, da mi ni ponudil tiste vpotegnjenosti, ki sem je bil deležen pri branju avtorjev, kot je Frédéric Beigbeder, katerega način pisanja se je skladal z mojim takratnim sprejemanjem sveta. Čeprav ni pisal o meni, je pisal o tem, kar bi jaz lahko bil. Medtem ko sem si težko predstavljal, da bi postal velikanski mrčes. Zakaj nisem bral knjig, ob katerih bi užival? Zdelo se mi je, da če sploh želim kaj razumeti, ne

smem ostati pri svojem dotedanjem kupčku knjig. Moram v antikvariat in nabaviti Vrhunce stoletja. Vsak predgovor k delu klasikov, ki sem ga prebral, me je samo še hitreje napotil k naslednjemu, ta k naslednjemu. Vse dokler se v moji glavi ni ustvarila zmešnjava referenc; odnesel sem le površen pregled, ki mi je omogočal, da govorim o literaturi. Da razumem njene mehanizme. V potrditev lastnega početja sem si celo omislil knjigo profesorja francoske književnosti na Sorboni, Pierra Bayarda *Kako govoriti o knjigah, ki jih nismo prebrali*. Kako neploden je ta pristop, sem spoznal na stranišču. Včasih so v bideju zraven straniščne školjke ostale kake knjige za takrat, ko greš na daljšo potrebo (vsaj kot tak se je postopoma izrisal njihov namen). Pod kupom trač revij so bili *Intervjuji Vesne Milek* pa Nietzschejeva *Volja do moči* v vselej zguljeni izdaji Slovenske matice, Konfucijevi aforizmi (in še kaj bi se našlo). Glede na frekventnost fizioloških potreb in lenobo, ki se tiče pospravljanja kopalnice, sem z veliko zbranostjo bral ene in iste besede. Nabor straniščnih knjig je v bideju vztrajal precej dolgo (dokler ni prišlo do tistega letnega čiščenja, ko prekipi še najmanj vestni gospodinji). Ne glede na to, kaj sem v tistem trenutku bral bodisi v šoli, bodisi zvečer v postelji, bodisi v kafiču, so se mi vsakič, ko sem kaj zapisal ali izgovoril in sem v starih mojstrih iskal intelektualno avtoriteto, prikradle te iste besede. Tiste s stranišča. B. je enkrat dejal, da ga včasih zadovolji le en prebran stavek na dan. Če je ta stavek pravi, se z njim usede na kavo, gre z njim lovit ribe. Če je ta stavek res dober, ne potrebuje družbe za kosilo. Lahko ga zaposluje ure in ure. B. je, ko je postal starejši in pametnejši, nehal kupovati knjige. Dovolj so mu bile tiste stare, ki jih je že prebral enkrat, dvakrat, trikrat. Sprijaznil se je, da mu bo zmanjkalo časa, da bi prebral vse. Bil je pomirjen in vso navlako je pustil vnemar. Morda je bil njegov zadnji stavek tisti, h kateremu je stremel. Ko sem želel prebrati vse, sem mislil, da je moder tisti, ki pove čim več, ki čim več prebere in ve. Ko sem prisluhnil, sem slišal tudi to, kar izgovarja molk, bral sem tudi to, kar je med vrsticami zapisano z belim na belo. Tu se rojeva čisto otroška sreča. Užitek v pričakovanju. Užitek je veliko večji, ko si lahko predstavljam, kaj je tisto, česar ni. To je trik umetnosti. Vsako besedilo ima svojo težo ne toliko v tistem, kar je v njem vsebovano, ampak toliko bolj v vsem, kar ni – a na to napeljuje. Odločitev je težka, ko je velika njena izguba.

VI.

Za naše dojemanje življenja ni ključno zgolj to, kar mislimo, da se je zgodilo. To, kar bi se po zakonih nujnosti in verjetnosti utegnilo zgoditi – kot

v *Poetiki* nalogo umetnika postavlja Aristotel –, je gorivo za vsake sanje. Brez tega Raskolnikov ne bi mogel zaklati Aljone Ivanovne, Hamlet ne ljubiti Ofelije. Rad bi vedel, kaj je možno. Kaj je bilo, kaj je in kaj bo. Zato počnem vse to; berem, pišem, gledam filme. Ko je mladi pisatelj Arnold Samuelson vprašal Ernesta Hemingwaya, kako se dobro pisanje razlikuje od slabega, mu je ta odgovoril: “Dobro pisanje je iskreno do te mere: ko si pisatelj zgodbo izmisli, si jo izmisli, kot bi bila resnična.” Dobra zgodba se bere, kot da se je v resnici zgodila, čeprav se ni. In življenje – ta prebogata zgodba – se odvija po svojih tirnicah, z vsakim hipom za sabo pušča vse, kar je izostalo. Ko gledam nazaj, padam v jame, ki si jih sam izkopljem. Vsak spomin me trga. So izgube, ki nikoli ne minejo in zaradi nekaterih jočem še danes. So tudi izgube, ki jih imam rad in me ženejo naprej.

Čarobnost življenja je vsako izgubo spreobrniti v pridobitev. Vsako izgubljeno žensko v pesem, slabo oceno vremena v spontan tek po dežju, nesluteno visoko ceno čaja v spoznanje o podlosti pridobitniških slaščičarjev, zamujeno priložnost v drugo priložnost, zamujeni avtobus v čikpavzo, prvo pokvarjeno žarnico v skupnem domu v možnost biti moški. Zmožnost gledati naprej in živeti izgube. Živeti kot zguba. Vsak dan si naprtati breme izgubljanja, tekmovati, da bi izgubili. Zmagovati pomeni izgubiti drugače. Kdor se nauči dobro izgubljati, ta je premagal samega sebe.

Kaj je danes zares pogumno? Biti naiven. Privoščiti si verjeti. Pa ne, da bi bil pogumen človek totalen tepec. Nasprotno: tisti, ki sprejme, da je življenje prepuščeno kontingenci in je izguba dejstvo, vsakič znova premaga svoj strah. Tisti, ki ve, da nobena odločitev ni odločilna, napaka dopustljiva, veliki samopremagovalec, ki z vsakim korakom ponosne drže stopa nasproti smrti. Tisti, ki dopušča, da se stvari zgodijo. Ki sede v avto in ga odpelje cesta. Prižge ojačevalec in zaigra. Si natakne smuči in se spusti po hribu. Piše in briše, piše in pusti napisano. Žensko povabi na pijačo, pa naj bo, kar hoče. Kdo je danes lahkomiseln, ki življenju zaupa in od njega ne zahteva nič več, kot je? Gre ven brez ogrevanja, pije kavo zaradi kave, vidi lepoto brez okoliščin, ima vest in mnenje?

Zaključujem kot motivacijski govorec. Ali pridigar, ki razreši vsakršno dvoumnost. Ali pisatelj, ki v dobrem fabuliranju preseže fragmentarnost. Odrešitelj. Pravzaprav pa je jasno, da ne vem. Preostane mi le poskus. Tudi to je le poskus.

Annie Proulx (1935) je mednarodno uveljavljena pisateljica in novinarka ameriških in francosko-kanadskih korenin, po izobrazbi diplomirana zgodovinarica, po duhu pa raziskovalka in popotnica. Trikrat poročena in ločena mati štirih otrok se je pogosto selila in dogajanje iz vsakokratnega doma poustvarila v literaturi. Med drugim je živela v Novi Fundlandiji, kamor je umeščen njen s Pulitzerjevo nagrado ovenčani roman *Ladijske novice*, v Wyoming pa postavi protagonista svoje kratke proze *Gora Brokeback* (oboje v slovenskem prevodu Katarine Mahnič). Po obeh sta bili posneti filmski uspešnici.

Za svoje bivanje si je izbrala posest v (pozimi nedostopni) divjini Wyominga, jo poimenovala Oblak ptica in na njej zgradila hišo, v kateri piše in opazuje gibanje okoliških živali. Veliko časa posveča proučevanju ostankov indijanske kulture, pri čemer opozarja na nepoučenost kot tudi namerna zavajanja. Pričujoči odlomek je iz memoarsko potopisne knjige *Oblak ptica – spomin kraja*.

Annie Proulx

Vsi s koraldami, vsi z uhani, s peresi, ob boku krilo loka

Robert Louis Stevenson je leta 1879 na svoji poti čez ameriško celino z eno vrstico odlično opisal New York: “Stari, rdeči Manhattan niže od New Yorka leži kakor konica indijanske puščice pod parno tovarno.” Enako tudi dobri stari Wyoming leži pod tukajšnjim višavskim svetom. Po nekaterih ocenah ljudje živijo na tem ozemlju že več kot deset tisoč let.

Ko je bila hiša na Oblaku ptici končana in sem zaživela v njej, sem ugotovila, da se je evropsko-ameriška delitev časa na pet delovnih dni v tednu in dva dneva počitka zame sesula. Močneje sem se začela zavedati letnih časov, premikov živali in vedenja rastlin in znala sem se vživeti v drugačno obliko časa v indijanskem svetu, če sem, denimo, razmišljala o “koledarju” Papagov in Pimov, ki so mi postali dostopni s poetičnimi prevodi njihovih obrednih molitev. Antropologa Ruth M. Underhill in Donald M. Bahr sta v svojem delu *Rainhouse and Ocean* pojasnila, da ti pomembni trenutki niso neki poljubni “začetki leta”, temveč solsticija, najdaljši (21. junij) in najkrajši dan (21. december). Leto se je pri Indijancih delilo na okvirno tri letne čase, vsak od njih je imel po štiri mesečeve obhodne dobe. Namesto kataloga mesecev so se ravnali po določenih pomembnih Luninih mesecih, s katerimi so bili povezani nekateri svečani obredi, na primer po “hrbteničnem mesecu”, ko so bili dnevi in noči enako dolgi ter je napočil primeren čas za pripovedovanje zgodbe o stvarjenju. Drugo pomembno obdobje je bil “poletni praznik vina”, ki je sledil “saguarovi polni luni”, ko je bilo na vrsti obiranje sadežev kaktusa saguaro. Potem je prišel “deževni mesec” s poletnimi oblaki in obilnim dežjem, nato je bil na vrsti “mesec suhe trave”. To lunarno zaporedje so spremljali fermentacija sadja, pitje vina, gostije in tradicionalne molitve, prešlo pa je v “mesec preživelih”, v katerem so častili rastline, ki jih niso pomorile prve zmrzali. Zadnji mesec njihovega leta je bil “mesec črnega

semena”, ki mu je sledilo dozorevanje saguarovih sadežev. Spraševala sem se, ali se niso po podobnem koledarju ravnali tudi staroselci, ki so živeli v krajih okoli posesti Oblak ptica. O tem ni znanega nič. Vse si je treba naslikati v domišljiji.

Znanstvene raziskave v zadnjih nekaj desetletjih so strahovito spremenile naša pojmovanja o tem, kakšna sta bila zahodni indijanski svet Severne Amerike in njegovi prebivalci pred vdorom belcev. Namesto peščice klateških plemen sredi prostrane, neukročene divjine, kakor so me nekoč učili v šoli, je tu obstajala obsežna populacija zares številnih plemen, ki so se posvečala naprednemu poljedelstvu in preudarnemu nadzoru divjih živali, preoblikovala pokrajino s pomočjo ognja in namakanja zemlje, postavljala vsakovrstne hiše in zatočišča, na jugozahodu pa zgradila orjaške stavbne komplekse ter vzdrževala izpopolnjena verstva in mitologije.

Ekološki zgodovinar James C. Malin je o tem, ali so Indijanci živeli v čistem skladju z naravnim svetom, ne da bi spreminjali pokrajino ali ji zadajali rane, napisal takole: “Opustiti moramo običajno oziroma tradicionalno pojmovanje, kaj pomeni naravno stanje – to mitsko idealizirano stanje, v katerem naj bi naravne sile, biološke kot fizikalne, obstajale v stanju pristnega ravnotežja brez kakršnih koli človekovih posegov. Vlogo prvobitnega človeka v okviru ekosistema je treba prepoznati kot odločilno ekološko stvarnost.” Jedrnato povedano, tudi prej ni obstajalo nikakršno nepretrgano naravno “ravnovesje”, temveč zgolj nenehna rastoča, raznovrstna sprememba, v kateri so ljudje igrali osrednjo vlogo.

Ko sem tako poskušala razumeti wyominško pokrajino, kjer sem videvala ostanke indijanskih stez, kamnite luske, ostanke ob izdelavi njihovega orodja, in orodje samo, pa podobe, vrezane v temni lošč puščavskih skalnih obličij, ter nagrobnike in ognjišča, sem morala neizogibno spoznati: kjer je človek, je vselej tudi ekološka sprememba. Na jugozahodu osupnemo nad orjaškimi zapuščenimi stavbami v Chacu, v kanjonu Chelly, v naravnem parku Mesa Verde, v Comb Ridgeu in Mogollon Rimu. Vsak obiskovalec se pri priči vpraša: Kaj se je tukaj dogajalo? Kdo je izdelal te neverjetne strukture? Enaka vprašanja v nas v Wyomingu in Utahu vzbudi izjemna skalna umetnost fremontskega ljudstva, o katerem vemo zelo malo.

Včasih naletimo na splošno trditev, da v času, ko so sem prispeli Evropejci, severnoameriški Indijanci niso dosegli stopnje, na kateri bi njihovo število preseglo razpoložljiva naravna bogastva. V resnici pa so najverjetneje prav preobljudenost kot tudi hude suše, ki so v 12. in 3. stoletju prizadele jugozahod, v veliki meri prispevale k izpraznitvi velikega kulturnega središča Chaco na severu osrednje Nove Mehike. Sušnost je

nemara prav tako izgnala fremontsko ljudstvo iz Utaha in Wyominga. Podnebne študije zadnjih dveh tisočletij kažejo na skrajne suše, ki naj bi na jugozahodu vsakih pet stoletij trajale tudi do petdeset let. Dvajsetletna sušna obdobja pa so nastopila približno vsakih 275 let. Ljudje se po malem začenjamo seznanjati z učinki podnebnih sprememb na vrste, z našo vred.

Staroselci, ki so zgradili kive¹ in mogočne hiše z več kot sto prostori na Mesi Verde in v Chacu, verjetno niso izginili po krivdi neke nadnaravne skrivnosti, kakor rada namigne kakšna ničprida “znanstvena” televizijska oddaja. Danes se sprašujemo, kako so mogli zapustiti tako veličastne stavbe – toda če ostaneš brez vode, celo najlepša palača ni nič več vredna. Ko se je njihov svet začel krčiti, so se očitno vojskovali in pobijali med sabo, mogoče zaradi majhnih vodnih izvirov. Kakor je znano njihovim potomcem, so se ta različna ljudstva sčasoma razvila v pripadnike današnjih plemen Hopi in Pueblo, ki se mitu o skrivnostnem izginotju svojih prednikov samo smejijo.

Ameriški Indijanci so iznašli več kot dvajset vrst bivališč: vigvame, tipije, kočje iz dračja, hiše iz desk, pueble, hiše iz ruše in jamske hiše. Prerijska in gorska plemena niso postavljala trajnih konstrukcij, kakršne so mogočne kamnite in skalnate hiše na jugozahodu. V davnih časih so bile jamske hiše, ki so izkoriščale prednosti pasivnih sončnih leg, pozimi toplejše in poleti hladnejše od zgradb, postavljenih nad tlemi. V osnovi so bile to v zemljo vkopane pravokotne ali okrogle luknje z globljimi jamami za ogenj, za streho so imele ogrodje iz vrbovih vej in dračja, pokrivale pa so jih kože in mogoče nekaj dodatne prsti. Ker je šlo za stalna bivališča, to morda kaže na prebivalstvo, ki je pretežno ostajalo na enem mestu. Pozneje, s prihodom konja, je naglo preseljujočim se plemenom, ki so se razlila po pokrajini kakor snežnica po otoplitvi, bolj ustrezal prenosni tipi.

Predzgodovinski Indijanci (in vsa ljudstva, ki se preživljajo z lovom in nabiranjem) so do dna poznali svoje prostrano in z letnimi časi ubrano bivalno okolje. Tamkajšnje živali in ljudje so prepoznavali drugi druge z nekakšno zaupno vednostjo, s kakršno ena vrsta dokaj dobro razume telesno govorico in ravnanje druge. Če bi želeli zahodne Indijance v obdobju pred prihodom belcev opisati z eno besedo, bi jih označili za “prožne”. Človekova najpomembnejša lastnost je prilagodljivost, zmožnost, da spreminja in izkorišča različne okoliščine. Nekje globoko v ozadju megličastih plasti preteklosti je ta lastnost pomagala ljudem, da so razvili iznajdljivi um, ki je značilen za to vrsto.

¹ Kiva je prostor, namenjen izvajanju obredov. Po eno kivo so zgradili na vsakih 29 prostorov. Gre za ostanke predkolumbovske kulture ameriških Indijancev Pueblo (op. prev).

Indijanski svet je imel mnogovrstne nanose. Nebesni svod in njegove prebivalke ptice ter zvezde so predstavljali najvišjo plast, razpeto nad vsem drugim. Na obzorju, nenehno na dosegu oči, so gorske verige za nižavska plemena predstavljale kraj, kjer so sekali drogove za vlečne vozove in šotore in kjer so poiskali najboljši les za svoje loke. Pogorje Sierra Madre (Bleščeeče gorovje, kot so ga poimenovali Uti) na južnem obzorju posesti Oblak ptica je med nižavskimi plemeni slovelo kot skrivnostno in za nepoučene nevarno. Samo Uti so poznali prehode in steze svojega branika. Skalnati blodnjak kanjonskih ozemelj, pečine in mizasti osamelci na jugozahodu, oddaljeni in skoraj nedostopni, so ponujali zavetje obleganim in premeščajočim se plemenskim skupinam.²

Severnoameriški topoli vzdolž rek so predstavljali najvišji rastlinski sloj, v okoliških prerijah sta rasli do ramen segajoča kadulja in metlikovka, vmes pa je nizko pri tleh v šopih poganjala trava. Pod zemljo so bili predori, ki so jih izkopali jazbeci, prerijski psi, črnonogi dihurji, miši, lisice, skunki, svizci, progaste veverice in zemeljske veverice, ki so s svojim delom tudi razrahljali in prezračili prst, kar je deževnici in snežnici omogočilo, da sta višali nivo podtalnice. Tako ljudje kot živali so izkopavali in jedli najrazličnejše gomolje in korenike. Ljudje kot tudi živali so počistili ostanke divjadi, ki so jo pobili eni ali drugi. Ljudje so sledili nomadskim živalim, bili poznavalci stopenj rastlinske rasti, morda so prihajali na mokrišča pod pečino pri Oblaku ptici nabirat poganjke širokolistnega rogoza in pozneje zlati pelod, na pobočja pri vrhu pa izkopavat in pobirat korenine šego lilije, lomatiuma in juke ter nabirat divje rastoče klasje na krajih, kjer indijanska riževa trava še danes poganja na peščinah severne strani te posesti. Močvirsko travo so uporabljali za prekrivanje streh, sladko travo in kaduljo so zažigali pri obredjih. Konice ježevčeve trave (*Stipa spartea*) so povezali, rese pa požgali in izdelali majhne ščetke za lase s togimi ščetinami. Vemo, da je bilo trgovanje – s kremenjakom, semeni, z obsidianom, rastlinami, s posebnimi vrstami lesa za loke in puščice, s hrano, školjkami, kožuhovino in kožami ter z rdečim glinenim kamnom katlinitom iz oddaljene visokotravnate prerije za medicinske pipe – živahno in razširjeno celo pred prihodom konja.

²O teh nevidnih selitvah ljudstev v razdobju več kot tisoč let vemo malo. Craig Childs v svoji knjigi *House of Rain: Tracking a Vanished Civilization Across the American Southwest* pripoveduje, da je večino svojega življenja prebil med hojo in razvozlanjem sledi starodavnih staroselskih ljudstev, pri čemer je preučeval ruševine, zdrobljeno lončenino, vodne vire in ročne izdelke ter se pogovarjal z arheologi in zgodovinarji. Childs se je s stvarnimi izsledki dokopal do utemeljenega znanja o včasih srhljivo visokih in odmaknjenih krajih, v katerih so živel ti ljudje, in ki jih bo videl le malokdo od nas.

Ta svet ni bil le razporejen na številne plasti, od katerih je imela vsaka lastni sklop pomenov in rab, temveč se je pretakal navzven in navznoter v razsežna območja, ki so bila zelo drugače urejena kot belčeve katastrske kategorije jutrov, parcel in mestnih občin majhnega obsega. Njihov svet je bil prej zaokrožen kot premočrten, orisovali so ga vodotoki, posebni habitati, steze in geofizikalni mejniki. Vse, kar so ta ljudstva premišljala ali vedela, so kakor obširen koreninski sistem trav, ki se razprostira globoko pod površjem, zapleten kakor milijarde pajkovih mrež, prepredala duhovna vlakna, ki so usmerjala njihovo ravnanje in vzdrževala bogate mitologije.

Izvidnik generala Custerja, Curley, ki je bil pripadnik plemena Vran in je preživel bitko pri Greasy Grassu³, je leta 1907, ko so na staroselce izvajali pritisk, naj prodajo del rezervata Vran prišlekom, spregovoril na zboru. Rekel je: "Prst, ki jo vidite, ni navadna prst. To je prah krvi, ki je pojila meso in kosti naših prednikov. Borili smo se in krvaveli in umirali, da se je ne bi mogli polastiti drugi Indijanci, nato pa smo se borili in krvaveli in umirali, ko smo pomagali belcem. Morali se boste preriti skozi površje, preden se boste dokopali do zemlje, kajti zgornji sloj so Vrane. Zemlja, kakršna je, so moja kri in moji mrtvi; posvečena je in nočem se odreči niti koščku." Beli ljudje tega niso nikoli doumeli. Mislili so, da je zemlja s tem, da so jo kupili, postala njihova. Indijancem pa se je prodaja zemlje zdela čudasha in nemogoča zamisel – kako lahko prodaj nekaj, kar pripada vsem, kjer je počivališče družine in prednikov plemena in kar pomeni vir življenja? Kaj neki bi si Curley mislil danes, ko se korporacije napadalno polashajo in odmerjajo tekočo vodo, ki je bila vso človeško in živalsko zgodovino na voljo vsem, tako kot sončna svetloba in zrak?

Promet priseljencev v štiridesetih in petdesetih letih 19. stoletja je zarezal skozi glavna indijanska lovišča ter razburil in razjezil Indijance, kajti vpadi belcev so odgnali divjad in ogrozili obstoj plemen. Indijanci so v neskončnih dogovarjanjih z vlado Združenih držav vedno znova načenjali to vprašanje. Pogajanja so bila skrajno nepošteni pripomočki, s katerimi so Združene države izvabliale Indijancem njihova ozemlja. Ampak pogajanja niso mogla biti učinkovita in dejansko niso bila že zaradi skrajno različnih kulturnih pojmovanj nasprotujočih si strani.

Indijanci so bili mojstri govorništva. Na zborih so imeli dolge govore in so kot nasprotniki predlaganih poslov znali dobro izraziti svoje pomsleke. Razprave so se vlekle – po več ur, več dni – dokler niso dosegli soglasja, nemara šele takrat, ko so potihnili vsi ugovori. Na posvetu z belci

³ Bolj znana kot bitka pri Malem velikem rogu (op. prev.).

so Indijanci izrazili svoje ugovore glede navedenih predlogov, po navadi z obilo prisposodob, ki so jih zajeli iz sveta narave. Belci so jim prisluhnili s pomočjo tolmača, a svojih odgovorov po navadi niso znali spretno ubsediti, Indijanci pa so si njihov molk razlagali kot strinjanje z njihovimi pridržki. Toda ko so Indijanci podpisali pogodbe, njihovi ugovori niso bili vključeni v besedilo. Še slabše, podpis je bil ničn, kajti senat Združenih držav je imel moč, da je *post facto* spremenil pogodbene pogoje. Belec nikoli ni doumel indijanskega pojmovanja konsenza in je vztrajal pri zahtevi, da se pogaja s plemenskim vodjo oziroma "poglarjem", kar je bila še ena od zamisli, tujih Indijancem, ki so iz vsega tega povzeli nauk, da nikakor ne smejo zaupati lažnivim, dvoičnim belcem, katerih pogodbe so se izkazale za neveljavne. Na drugi strani se je govorništvo Indijancev večini belcev zdelo nekakšno zavlačujoče filibustrstvo in dolgočasno pleteničenje, čeprav so ga nekateri občudovali in primerjali s klasično retoriko Rimljanov.

V Združenih državah je v 18. in 19. stoletju, ko so bila plemena poražena, preseljena, pobita in odrinjena v rezervate, prevladalo prepričanje, da gre za pogubljeno ljudstvo, obsojeno na izumrtje. K temu mnenju so deloma pripomogli govori, v katerih je indijanski govorec prekrške in krivice, ki jih je Indijancem povzročil beli človek, opisal v poetičnem in turobnem jeziku, da bi bolje ponazoril, kako jih zatira in desetka. Popačene interpretacije teh govorov v časopisih pa so Indijance običajno prikazale kakor poetično in žalostno vdane v lasten neizogibni zaton.

Lawrence Counselman Wroth (1884–1970), knjižničar v knjižnici Johna Carterja Browna na Brownovi univerzi, je bil prepričan, da so v 19. stoletju "zagovorniki ameriške knjižne samostojnosti ... morda ... namignili, da bi indijansko govorništvo lahko deloma postalo osnova za izvirno ameriško književno izročilo". Branilcev stališča, da je bilo indijansko govorništvo prva pristna književnost te države resda ni veliko, vseeno pa gre za opažanje, ki ga velja upoštevati.

Položaju Indijancev ni ravno koristilo, da je bil eden najbolj pokvarjenih in koruptivnih sistemov podkupovanja in dobičkarstva v zgodovini Amerike po državljanski vojni ravno tako imenovani Indijanski obroč, hierarhija, ki je segala od visokih državnih uradnikov in politikov do preprodajalcev orožja, trgovcev in indijanskih zastopnikov, katerih plenjenja in podkupljive lakomnosti se ne da opisati z besedami. Zločinsko prilaščanje se je razširilo na poslovanje, ki je zajemalo vse od železnic do prevozniške družbe Wells Fargo, od domačinov do priseljencev. Zločinsko ravnanje je omadeževalo krajevno zgodovino države Wyoming.

Indijansko prebivalstvo se ni preseljevalo tjavdan, čeprav je v pojmovanju belcev še vedno zasidrana slika, kako naj bi se klatili kar na slepo srečo. Potovanja in selitve na nova območja in ozemlja, podnebne spremembe, premiki čred in razpadi skupin so pri klanih in plemenih, v njihovih jezikih in mitologijah povzročali tako obsežno plimovanje, da je skoraj nemogoče povezati plemena s točno določenimi teritoriji. V oporo nam je primerjanje jezikov, zato, denimo, vemo, da je ena skupina zapustila severne Šošone in odšla na jugozahod, kjer se je preobrazila v Komanče. Ne vemo pa, kakšna pregovarjanja, prerekanja ali čustva so botrovala tem ločitvam.

Večidel se zanašamo na vire iz 19. stoletja, ki vsebujejo namige, kje so prebivala posamična plemena. Iz leta 1836 imamo na voljo *Zemljevid severnoameriških indijanskih plemen Alberta Gallatina*, ki kaže, da so na obsežnem območju severno od doline Sartoga prebivali Črnonožci, Vrane, Šejeni, Sjuksi in Šošoni. Belgijski duhovnik Pierre-Jean De Smet, imenovan Črni talar, ki je več let preživel med Indijanci z Velikih planjav in Skalnega gorovja, je za sporazum v Fort Laramiju leta 1851 izdelal pomemben zemljevid. Navedel je, da so v okolici posestva Oblak ptica prebivali Vrane, Uti, Arapahe in Šejeni ter na vzhodu današnje Nebraske Sjuksi. Šošoni so živeli dlje na severozahodu. Sodeč po virih, ki so jih zapustili priseljenci v te kraje in popotniki, je dolina Saratoga – Oblak ptica je na severnem koncu doline – več plemenom pomenila prvovrstno lovišče, vroče vrelce, ki so zdaj v lasti mesta Saratoga, pa so uporabljali za zdravljenje. Krajevni viri med plemeni, ki so bivala v tem predelu, navajajo Šejene, Arapahe, Sjukse, Kače (Šošone) in Vrane. Dolina je bila vmesno področje, ki so ga uporabljala tako ravninska plemena kot gorsko ljudstvo. Gorsko ljudstvo – Uti – so prišli v dolino loviti in se morda tudi vojskovati. Gora Elk Mountain (2214 m) na severovzhodu Oblaka ptice je bila pomemben regionalni mejnik in več virov trdi, da so bile okoliške pokrajine priljubljeni kraji vsakoletnih vojskovanj.

Toda ali so bili ti spopadi res “bitke na življenje in smrt”, kakor meni zgodovinsko izročilo? Stari naseljenci so opisali več spopadov v teh krajih. Prva od teh tako imenovanih bitk je bila omenjena v povezavi z drugo odpravo Charlesa Fremonta v letih 1843–1844 čez Skalno gorovje. Zgodaj avgusta je skupina prečkala prerijo Laramie in se po srečanju z “bojno odpravo Indijancev Sjuksov in Šejenov, ki je štela okoli trideset mož”, namenila proti gorski verigi Medicine Bow. Drugega avgusta se je utaborila pri reki Medicine Bow v bližini Elk Mountain. Potniki so zavili čez prelaz južno od te gore in v saratoški dolini ubili bizona. Ko so sušili njegovo meso, “je v taboru nenadoma zavladał direndaj, kajti vanj je vdrlo

približno sedemdeset Indijancev na konjih ... bojna odprava Arapahov in Šejenov ..., ki so nam povedali, da so nas napadli, ker so nas imeli za sovražno pleme, svojo napako pa so odkrili šele med naskokom". Ob tem srečanju ni prišlo do nasilja, toda pripovedi starih naseljencev, ki so tovrstne zgodbe pogrevali vedno znova, so ga napihnile.

Zgodovinarica iz Saratoge, Gay Day Alcorn, je dognala, da je bila saratoška dolina "dragoceno lovišče", izvidniki so se z vrha gore Old Baldy razgledovali po dolini in nato s sporočili usmerjali lovce na črede. Predel okoli vročih vrelcev je v glavnem veljal za nevtralno ozemlje, "vrelce same pa je obkrožalo burno vojno območje, na katerem so se Sjuksi, Šejeni, Kače, Vrane, Arapahi in Uti borili do zadnjega diha". Med letoma 1850 in 1860 "so po vsem sodeč vodilno pleme postali Uti". Alcornova opiše "eno zadnjih vseobsežnih indijanskih bitk ... v poznih šestdesetih letih 19. stoletja," v katerih se je vzhodno od Oblaka ptice in vzhodno od današnje Saratoge spopadlo petsto Sjuksov in tisoč petsto Utov. "Uti so pokosili Sjukse v porečju Pass Creeka. Pionirski naseljenci se spominjajo, da je bilo vsepovsod v tem predelu za zvrhane tovrstne vozove okostij."

Med pionirji, navedenimi v njenem poročilu, je bil Taylor Pennock, ki se je leta 1862 pridružil illinojski konjenici prostovoljcev ter je po končani državljanski vojni trgoval s Pawneeji blizu Fort Kearneyja v Nebraski. Življenje civilista se mu je zdelo prepusto, odpravil se je zahodno od Wyominga, dobil vladno pogodbo za dobavo deset tisoč telegrafskih drog, nekaj let vandral naokrog, se vrnil v Illinois, kjer mu ni bilo všeč, in se spet podal na ozemlje Wyominga, streljal jelene za tabor drvarjev, ki so sekali les za železnico, lovil bobre, kopal zlato, bil točaj, zgradil hotel, ki je pogorel, vodil lovske odprave in tovoril zaloge v tabore drvarjev. Središče njegovih poslov je bil Fort Steele, kakih štirideset milj severozahodno od Oblaka ptice in nastajajoče naselbine Saratoga po zračni poti. Pennocku je zgodbo o veliki bitki med Uti in Sjuksi povedal gospod Wilcox – verjetno kavboj s tem priimkom, ki je gnal črede na poti L7 –, on pa jo je slišal od Toma Suna, nadvse žilavega rančarja iz Vermonta, po rodu pa iz Quebeca, kjer se je imenoval Tom Soleil.

Ta poročila o bitkah na vnaprej določenih lokacijah in stotinah trupel so prešla v krajevno mitologijo in zgodovinske knjige, vendar jih je treba prebirati z nekaj zdrave pameti. Sodeč po več sto virih iz tega obdobja grozljivi spopadi in decimiranje sovražnika, popoln pokol in grmade trupel niso sodili k indijanskemu slogu bojevanja. Čeprav je bilo vojskovanje za indijanske moške nadvse pomembno, sta bila cilj junaštvo in srčnost posameznika, ne pa pobijanje. Vojni zgodovinar John

D. McDermott je zapisal: “Za moške je bila borba brezpogojna. Moški ni mogel pričakovati, da se bo uveljavil ali pridobil družico, ne da bi se prej izkazal v boju. Zgodovinarji večinoma razvrščajo razloge, zaradi katerih so se Indijanci spustili v boj, v štiri kategorije: da bi dobili konje, da bi sebe in svoje ozemlje zavarovali pred vsiljivci, da bi se maščevali in da bi si utrdili ugled.” Pri Sjuksih je število orlovih peres pomenilo ubite sovražnike. Pomeriti se iz oči v oči je pomenilo večji dokaz poguma kot ubijanje – da si se dotaknil sovražnika ali ga skalpiral, zamahnil po mrtvem sovražniku ali pa sam samcat odjezdil naravnost v sovražni tabor in se s svojim orožjem dotaknil osrednjega šotorskega droga. Rdeči oblak je trdil, da je opravil osemdeset takih podvigov.

Jack Creek se spušča s Sierra Madre in se pri Oblaku ptici izliva v reko North Platte. Nenavadno prijetno je stati na mostu in se zazirati proti snežišču v oddaljenih gorah, vedoč, da tam izvira. Ta potok je bil poimenovan po uteškem vojščaku, poglavarju Jacku oziroma Utu Jacku. Njegovo indijansko ime je bilo Nicaagat (kar pomeni “zelen list” ali pa “tisti z enim uhanom”, odvisno od vira). Taylor Pennock je dejal, da v saratoški dolini ni bilo nobenega ranča, ko je tja okoli leta 1870 prispel on. “Uti so po navadi prišli v dolino vsako pomlad in jesen loviti za meso, vendar nas niso nadlegovali. Imeli so dva tabora – eden je bil ob potoku Jack Creek in ga je vodil poglavar Jack, po katerem je potok dobil ime.”

Kot otroka so Uta Jacka trgovci s sužnji prodali neki mormonski družini v Salt Lake Cityju, kjer se je, preden je pobegnil, naučil angleško. Tu in tam je bil za tolmača ameriški vojski, obiskal je Washington in od predsednika prejel medaljo. Odigral je glavno vlogo v tako imenovanem uboju N. Meekerja. Svetohlinški privrženec fourierizma, Nathan Meeker, ki je pisal za *New York Herald Tribune* Horacea Greeleyja, se je vneto udejstvoval pri naseljevanju Greeleyja v Coloradu, trdno odločen, da ga bo spremenil v utopistično naselbino. Izposodil si je denar pri Horaceu Greeleyju, da bi nakupil čim več zemlje za kraj, kjer naj bi v prihodnosti stal Raj. Kmalu po začetku tega projekta pa je Greeley na žalost umrl in njegovi dediči so od Meekerja poterjali denar. Meekerju, ki je bil prisiljen skoraj zastonj prodati pravkar pridobljena zemljišča, je ostal precejšen dolg in moral si je poiskati službo. Leta 1878 se je prerinil do mesta nadzornika indijanskega zastopstva White River v hladni, oddaljeni dolini, predelu, za katerega so se zanimali kopači rud. K temu zastopstvu so spadale tri skupine Utov. Vlada je v tistem obdobju načrtovala, da bo vse Indijance spremenila v kmete. Celo John Wesley Powell, ki je nazadnje postal vodja novega urada za narodoslovje, je menil, da je lovce mogoče spreobrniti v kmete. Napisal je: “Prej ko bodo v to deželo pripotovali

belci in bo divjad pobita, zato da bodo Indijanci prisiljeni za svoj obstoj poskrbeti drugače kot z lovom, boljše bo zanje.”

Meeker, še vedno prežet z ideali fourierizma, si je zadal cilj, da bo iz ljubiteljev konj, vojščakov in lovcev Utov, naredil srečne farmerje. Verjel je, da bodo bolj vodljivi, če se bo znebil njihovih konj. V svoji gorečnosti je ukazal preorati njihove najboljše pašnike in dirkalne steze ter na njih posaditi koruzo. Ta ukrep ni požel odobravanja. Ut Jack je bil takrat vojni poglavar vseh treh skupin in je imel veliko privržencev, čeprav sta bila po mnenju belcev glavna poglavarja neka druga Indijanca. Izbruhnili so nemiri in Meeker je začel svojim nadrejenim pisariti neresnična pisma, trdeč, da so ga Indijanci napadli in da podtikajo gozdne požare. Končno je neizkušeni major Thomas Thornburgh, poveljnik v Fort Fred Steelu v Wyomingu, dobil ukaz, naj se s svojimi vojaki napoti v zastopstvo. Prek sporočil, ki so potovala med njima, sta se slednji in Meeker dogovorila, da se bo Thornburgh, ki mu je bil za vodnika lastnik Rawlinsove konjušnice Charles Rankin, z ne več kot peterico vojakov srečal z Meekerjem pri Milk Creeku, ki je označeval mejo rezervata, vendar ne bo prestopil potoka. Uti, ki se vse dotlej niso spopadali z Združenimi državami, so zagrozili z vojno, če bodo čete prečkale mejni potok.

Ko so se Thornburgh in njegovi možje približali temu kraju, so Ut Jack in Indijanci čakali na neki vzpetini, da bi se prepričali, ali se bo major držal pravil. Čete so prekršile dogovor in prečkale Milk Creek. Neznani človek je sprožil strel in vnel se je boj. Med prvimi je umrl major Thornburgh. Ko je Ut Jack videl, da je Thornburgh padel, mu je bilo jasno, kakšna prihodnost neizogibno čaka Ute; zapustil je bitko. Ubit je bil neki sel; ko se je Meeker vrnil v naselbino, so ubili tudi njega. Vojaki in Indijanci so cepali iz sedel. Rankin je drzno spodbodel konja in oddrvel po pomoč, ki je nazadnje prišla in rešila Thornburghove čete pred uničenjem, Ute so nagnali proti zahodu, v Utah, v njihov rezervat White River pa so se zgrnili rudokopi in priseljenci.

Uta Jacka je doletela strašna smrt. Tedanja časopisna zgodba o tem se je začela s surovim stavkom: “Samo enkrat v zgodovini države Wyoming so zabeležili, da je čast postati edina tarča topovskega izstrelka, pripadla enemu samemu Indijancu.” Tarča je bil Ut Jack, ki se je zatekel v tipi v rezervatu Šošonov pri Fort Washakieju in ga je izdal neki vojaški vohun. *Laramie Sentinel* je to sramoto spremenil v porog z osmrtnico, ki je slavila, da je njegove možgane raztreslo “poprek čez štiri jutre kaduljinih grmov” in dodal: “Njegovo truplo bo počakalo v škatli za cigare, dokler ne bo čas ..., da ga zagrebejo ... s sadilcem za koruzo.”

Cvetoče, bogate civilizacije in kulture Severne in Južne Amerike so propadle zaradi pustošenja od drugod prinesenih boleznih, proti katerim staroselci niso bili odporni. Do leta 1960 se zgodovinarji bele rase očitno niso zavedali, kako velikansko število Indijancev so pokosili roji bolezni. V poznem 19. stoletju so belci, ki so popotovali po ameriškem zahodu, opisovali Indijance kot umazane, primitivne, motnooke in otopele. Toda videvali so (česar niso razumeli) bolne, zbegane, izkoreninjene ostanke nekoč zdravega, inteligentnega, čilega ljudstva, katerega jezike in kulture so iztrebili uničujoči zublji koz in drugih evropskih bolezni. Marsikateri zgodnji wyominški naseljenec si je mel roke, kadar je pomrlo večje število Indijancev. Zlasti odvraten je odstavek iz članka *Najsijajnejše mesto na svetu za lov na postrvi* izpod peresa C. E. Van Loana iz julijske številke revije *The Outing Magazine* leta 1910. Avtor od zanesenih hvalnic čudovitemu ribolovu v saratoški North Platte River (isti članek prikazuje ribiča, ki meče vabo v najgloblji tolmun pri Oblaku ptici) preide na pogovor med ribičem na obisku in dvema krajanoma, od katerih je bil eden lastnik vročih vrečev.

Zlatokopi so potovali skozi ta predel dežele in s sabo prinesli manjšo okužbo s kozami. To je bila nova reč za rdečkožce, in preden so se zavedeli, so imeli čeden seznam bolnih, ne da bi vedeli, za kaj gre.

Zdravilci so zavihali rokave in dobili navodila, naj jo mahnejo proti Medicine Bow in zdravilnim vrečcem. Na stotine jih je prišlo sem in zdravilci so postavili tipije nad vrečce, nagnali svoje bolne divjake noter ter jih dva ali tri dni cmarili. Potem je eden od zdravilcev pri Komančih dobil novo sporočilo vélikega duha. Bolnim divjakom prejšnje zdravljenje ni dosti pomagalo in zdravilcu se je utrnilo, da bi bila odlična zamisel, če odpelje bolnike ven, jih potunka v reko in za spremembo poskusi z mrzlo vodo. Spomladi pa je v okoliških strugah samo utekočinjen led, veste.

Tisto pomlad je bilo v teh krajih več častitih Indijancev kot kadar koli prej ali pozneje. So umirali? Povejmo, da se jih je na čudoviti drugi svet prekucevalo po deset hkrati! Najprej so nameravali pobiti zdravilce, toda potem je enemu od njih véliki duh poslal še en telegram in možak se je podpisal pod izjavo, da so vrečci zakleti. To je tako, kot če razglasiš, da sta bila operacija in zdravljenje nadvse uspešna, ampak bolnik je vseeno umrl. Odtlej se rdečkožci tem vrečcem niso približali več kot na štirideset milj.

Navzočnost indijanske preteklosti na Oblaku ptici je močna po zaslugi nekdanjih šotorišč, puščičnih osti, kamnitih nožev, kamnov za mletje in trenje ter drugega orodja, ki prihaja na dan; veliko ga je izdelanega iz materiala, nabranega v štirih kamnolomih kremenjaka na tej posesti. Dokazi, da so v tem okolišu prebivali ljudje, davno preden so prišli sem belopolti

raziskovalci, vojaki, pionirji in rančarji, so vsepovsod, še zlasti pa ob reki. Moj nekdanji sosed Ken Olson je na teh in sosednjih tleh več kot štirideset let najdeval stvari, kot so lobanje bizonov, rezila sulic, puščične osti in še marsikaj drugega. Tudi sama opažam, da sledovi Indijancev v tej deželi in njihova navzočnost v zraku nikoli niso prav daleč.

Prevedla in uvodno besedilo napisala Miriam Drev

dr. Marko Pavliha

Mat šob em lešan ali ljubezen žari tudi nazaj

Amor cum desiderio auctus est.
Ljubezen se hrani s hrepenenjem.
Fronton

Amor etiam deos tangit.
Ljubezen gane tudi bogove.
Petronij

Če zmoremo pričujočo fabulo izluščiti iz bogatega epskega melosa, je vsaj na videz preprosta, tako kot vse najlepše reči. Vse je mogoče, če nas bodri ljubezen: naprej, nazaj, levo, desno, na mestu, kvišku, navzdol in v krogu. Ključne mejnike si postavljamo le sami, brez arbitraže.

Doktor Janez Plečnik je petinpetdesetletni zdravnik specialist v mestni bolnišnici, sijajen diagnostik, toda nedovzeten za lastno bolešno srce, poročen z ugledno znanstvenico z Instituta Jožef Stefan, brez otrok, zvest in ubogljiv soprog, ujet, kot večina smrtnikov, v vsakdanjo mlačno rutino, ki se navzven blešči kot sinjina, navznoter pa je črna, pasja mrcina. Nekoč ga prijatelj psihiater prosi, da sprejme trideset let mlajšo mično pacientko Nataljo, da bi ugotovil vzroke za pogoste in silovite bolečine v spodnjem delu trebuha, ki so jo hipohondrično pestili kot eden simptomov manične depresije. Rečeno, storjeno, s tem pa se – vsaj za nekaj časa – Plečnikovo predvidljivo življenje konča.

Kot v spremni besedi k najnovejšemu romanu Evalda Flisarja zapiše Tina Kozin, ima knjiga *Tam me bo našel* precizno grajeno zgradbo, kar je skorajda samoumevno pri tako izmojstrenem avtorju, dramatik in romanopiscu, kot je Flisar (mimogrede, pred kratkim je bil uvrščen med trinajst najboljših svetovnih piscev o Afriki, skupaj z imeni, kot so Joseph Conrad, Graham Greene, Isak Dinesen). Osnovna struktura je dramska,

ekspozicija, zaplet, vrh, stopnjujoči razplet in zaključna razsnova, pri tem pa Tina Kozin ugotavlja, da je linearnost pripovedi le ena izmed njenih dimenzij. Meni so se ob branju in “razmišljanju ob knjigi” utrile zlasti tri dimenzije: od dolgočasne navajenosti prek silovitih čustev in telesnosti do sklepnega razodetja. Te tri dimenzije so kot galaksije povezane s črvino, skozi katero je mogoče potovati prek prostorskih in časovnih okvirov, če nam za pogonsko sredstvo služi ljubezen in se skozi razsvetljensko lino medgalaktične kapsule razkriva kozmična perspektiva kot razgled na smrt, ki tako postane benigna, nevredna strahu, nesmrtna, priljudna, dostopna in smiselna. Smrt je nemara kot temna zvezda ali črna luknja, ki zaradi nepopisne gravitacije pogoltne vse živo in mrtvo, vključno s svetlobo, a hkrati ponuja kozmični tunel, skozi katerega letimo nazaj v prihodnost.

Podobnost Flisarjevih junakov z resničnimi osebami je zgolj namerna, in če morebiti tisti niso oni, smo to mi ali naši dvojniki, s katerimi se spogledujemo. Vsaka zgodba nastane najmanj z minimalnim avtobiografskim pridihom, ker jo ustvari oseba, ki ni zgolj abstraktni “avtor”, temveč nekdo, ki ga opredeljuje specifični *bios* in ki je, navzlic Levu Nikolajeviču Tolstoju, nesrečen in srečen hkrati na svoj unikatni način.

* * *

Osrednji akter nosi ime tipičnega Slovenca in priimek znamenitega slovenskega arhitekta, kar utegne simbolizirati dejstvo, da je vsakdo samemu sebi najhujši sovražnik in obenem arhitekt lastnega življenja in svoje sreče kovač. Janezu Plečniku pomeni vsakodnevni ritem varnost, ne glede na lepljivost moreče rutine in odsotnost žlahtnih ritualov. A kot večina ljudi hrepeni po nečem drugačnem, po vzporednem življenju, avanturah, potepih, nasladi, pohotnih mladenkah, ki bi ga zadovoljevale kakor koli, kjer koli in kadar koli; mogoče koprni tudi po pijančevanju, pokajeni marihuani, vbizganem heroinu, poduhanemu ščepcu kokaina in razvratu brez posledic. Zakaj bi se asketsko odpovedoval sladkim pregreham in podrejal monogamiji, ki je proizvod religioznega zdravstvenega protekcionizma, zakaj ne bi užival ljubezenskega posladka, če nekatere družbe in plemena še vedno tolerirajo mnogoženstvo in harem za izbrance? Se je v izobraženo pokveko brez hrbtenice izrodil zaradi narodnostno vcepljene hlapčevske mentalitete, patološke navezanosti na mater, nesojenega brata Abortusa in ojdipovskega sovraštva do zapitega in cagavega očeta? Ne vemo, naj domišljija pesni in se resni svobodno po Flisarju, lahko pa slutimo, da je doktor v bistvu *velika žival samote*, ki življenje sanja, namesto da bi živela svoje sanje. Nekje vzporedno je sramežljivo prikrit vagabundski čarovnikov vajenec, dirigent orkestru

multiznačajskih podosebnosti in v premorih le najbolj razuzdani od njih. Ampak kot bi ga morebiti podučil francoski pisatelj Antoine de Rivarol, se pregrehe pogosteje porodijo iz navade kakor iz strasti, zato se mora izogibati skušnjavam, da mu ne pridejo v kri, in se osvobajati prisesanih.

Poročne zveze Plečnik ne doživlja sproščeno. Žal ni dobil v isti osebi gosposinje v kuhinji, prvorazredne dame v družbi in ognjevite prostitutke v postelji, ne, spala sta v ločenih spalnicah in se šla nekakšno dogovorno ekonomijo. Plečnikov partnerski jarem je brez vonja, okusa in spolne strasti, nizkokaloričen in dietičen, pravzaprav zgledno povprečen, s pretvarjanjem in pretiravanjem vred, kajti "biti normalen v očeh drugih je eden od temeljev družbenega uspeha in napredovanja." Oba, mož in žena, sta se sporazumela, da preteklost potlačita v pozabo in "da je pred njima prihodnost, ki obema ponuja priložnost, da končno uresničita svoje sanje," kar je, mimogrede, srž sleherne sprave, tudi narodnostne. Mar sta ostala sama v podzavestnem upoštevanju nihilističnega aforizma ameriškega odvetnika Clarencea Darrowa, da nam prvo polovico življenja zagrenijo starši, drugo pa otroci? Plečnika sta v Rubikon brnila dva šokantna dogodka, ki sta ga spodbudila h kravlu z brega lojalnosti na drugo stran zaobljubljenega. Navidezno frigidna znanstvenica je med pospravljanjem krame naletela na *Autobiografijo*, pismo na dveh straneh, iz katerega je puhtela zatohla resnica, da njen sopotnik ni pripadnik aristokratske elite, temveč je revnega porekla, kar ji je prikrival zaradi kompleksov manjvrednosti, razdrobljene samopodobe in nesamozavesti, iz strahu, da ga ne bi marala zaradi njegove domnevne ničevosti. Ker je on dejansko njen nadomestni otrok, ga zdaj ona zaradi razgrnjenih lažnih družinskih korenin neha spoštovati, on pa na svoji svetlo modri posteljnini odkrije madež, "kakršnega lahko pustijo na rjuhi samo vaginalni izločki med spolnim aktom".

Vse to gre na roko filozofsko razgledani "bolníci", ki ljubega zdravnika z neskončnimi pogovori in klasičnimi pismi kot najmočnejšim afrodi-ziakom toliko laže zvabi v predigro najintimnejših travm.

Niste prvi, ki bo s prsti šaril po meni, je rekla – in se napol zapeljivo nasmehnila.

Dr. Plečnik je skoraj slišal alarm, ki se je sprožil v njem. Zavedal se je, da je pred njim zapletena oseba, ne zgolj navadna ženska, ampak na svoj način arhetipska Ženska, in takšnih ga je bilo od nekdaj strah. Vse od mladih let je nežni spol delil na ženske, ki se jih da razumeti (in z njimi živeti; takšna je bila njegova soproga), in ženske, ki v eni osebi združujejo vse možne ženske lastnosti; v takšnih je videl evolucijsko kazen za moško nadvlado,

za moško prevzetnost, za zgodovino zlorabe, ki so jo moški v vseh kulturah in civilizacijah naprtili ženski duši.

* * *

Natalja izpove Janezu nenasitno ljubezen do teme, ki ima izpovedno moč kot vrzeli med besedami ali tišina med zaigranimi notami; pojasnjuje mu, “kako tema vsebuje modrosti, ki jih svetloba razblini, in da se Bog, če obstaja, človeku zares približa samo v temi, v kateri tudi sam prebiva, v globoki praznini, ki jo vsebuje tema; v neskončnem in hkrati omejenem prostoru ...” Mar je to praspomin na maternico, mar prav od tod ali iz pradednih genetskih zapisov ali prejšnjih življenj izvira še ena paradoksalna dualnost, da uživamo v toplih brlogih, votlinah in pod odejo ter obenem klavstrofobično sovražimo krste, dvigala in ozke cevi, skozi katere smo se bili prisiljeni plaziti v vojski?

“Ali ni nenavadno,” ga pobara, “da so se vsi odločilni trenutki v zgodovini verstev zgodili v jamah ali sredi noči?” Je res samo v podaljšani temi mogoč stik z Bogom, do uvida, do vpogleda vase? Kdo ve, včasih tudi fantastična svetloba sredi prelepe narave deluje božansko.

Kot pričakovano, “evolucijska kazen” svojo ljubezen do medicinskega bubka, žabka, čubka, medvedoka in pingvinoka okrona z Erosom, najprej v dvoje, potem v troje kot nekakšno *swinganje* z menjavo zunanjšega igralca, medtem ko se Janez *alias* Mirko Pločnik razvema in muči zgolj vizualno. Flisarjeve *figurae veneris*, s katerimi tvega zlepljene strani izposojenih ali kupljenih izvodov romana, se lahko mirno kosajo s Henryjem Millerjem, Anaïs Nin, Charlesom Bukowskim, Emmanuelle Arsan, Vitomilom Zupanom in drugimi erotomani, pri čemer namerno ne omenjam komercialne avtorice *Petdesetih odtenkov sive*, ki nikakor ne spada v to visoko družbo. Seks že zdavnaj ni več tabu, tako kot fizične in psihične človeške okvare ne, niti prehranjevanje, hujšanje, oblikovanje telesa, samozadovoljevanje in razkazovanje na javnih plažah pod pretvezo naturizma, zato je tudi v knjigah dobrodošel kot ščepec začimb ali občasni desert, kar Flisar imenitno obvlada. Na žalost hočejo nekateri “artisti” vzbujati pozornost in napolniti bančne račune s pornografijo, ki prepogosto sega onkraj dostojnega, etičnega in pravnega, še huje kot Markiz de Sade, na primer z mladoletnimi igralci, dečki in deklicami, pedofilijo, živalmi, nasiljem, mučenjem ali celo uboji pred kamero.

Vrnimo se k našemu romanu. Vas denimo tolaži ali spravlja v slabo voljo – nas moške namreč grize pradedna zaskrbljenost, da nimamo slučajno prekratkega – podatek, da je 20 centimetrov dolg penis s 16-centimetrskim obsegom glavice sicer “precej nad povprečjem, nikakor pa

nič izjemnega”? Je ta mera mišljena v ohlapnem ali nabreklem stanju, da ne bo pomote? Lahko skromnejšo obdarjenost nadomestita ljubezen in izmojstrena “tehnika”? Ko v spolne igrice pritegneta še tretjega, se na njun oglas odzovejo najrazličnejši “ogabni kurčki”, ki ponudbam priložijo fotografije svojih strumnih otepačev, ki vzbujajo poželenje, smeh ali gnus. Vsekakor pa se s tretjim vse spremeni. Plečnik je nenadoma ujet v dilemi, kako naj svoji boljši polovici Velike ljubezni pove, da ga je dogodek “skrajno vznemiril kot moškega in ga hkrati silovito potrl kot *njenega* moškega?” To naj bi menda počela zanj, da bi jo imel rad, da bi si jo želel, da bi v njej videl poželenja vredno spolno bitje, v zameno pa naj bi ji nekoč podaril mlado žensko in jo pred njenimi očmi “pofukal petkrat zapored”. Potem se pojavi reševalec, ki poleg fotografije svojega uda pošlje tudi sliko obraza, zato med seksanjem namesto v svojega ljubčka navzlic prevezanim očem miselno vseskozi zre v obličje reševalca. Z njim se pozneje dobi še sama, v koordinatnem sistemu brez tretje osi, in ko ju Janez zaloti, se razpoči lonec in krhke ljubezensko-erotične pravljice je konec. Pošastno ljubosumje in posesivnost terjata davek, in čeravno sledijo pisma, v katerih ga roti, naj pride k njej, da mu vse pojasni, drugače se bo ubila, ne pride in ona si ne sodi sama. Doktor še ne ve, da pretiran ponos ni nič drugega kot preoblečena oholost s klobukom užaljenosti in rutico narcizma okoli vratu. V zadnjem pismu mu sporoča, da se umika iz njegovega življenja in odhaja v Afganistan, k modrecem, ki živijo pri šestih jezerih v Bamijanski dolini:

“Morda me bodo ozdravili. Ti bi me skoraj, toda v zadnjem trenutku si se samemu sebi zazdel pomembnejši. Tam me boš našel, če kdaj začutiš, da si mi storil krivico.”

Mat šob em lešan, bi se reklo v namišljenem jeziku, ki ni amharščina, farsi ali esperanto, marveč ena od možnih ljubezenskih govoric, ki si dovoli kakršno koli spakedranščino, še najraje pa ima molk z božanjem reliefne Braillove pisave na telesu najdražje(ga).

* * *

Ni je poiskal, čeprav naslednjih petnajst let konformističnega bivanja s soprogo preživi v stalnem tuhtanju, tipanju in tavanju, *začarani Odisej* brez Itake, bolešno hrepeneče potujoč iz mesta v kraj, od Londona do Mallorce in naokoli, a nikjer ne najde, kar išče, niti njegova žena ne zaradi nedoživetega materinstva in bržda še česa neizpetega. Plečnik se sprašuje, ali je bila depresija v njem že takrat, ko sta se “šla življenje” z Nataljo

ali se je pojavila po njenem odhodu. Ta prekleti "črni pes", kot jo je poimenoval Winston Churchill, golta srčno tkivo, razkrajja vene in arterije in pustoši po možganih, da po požrtiji ostanejo le še nevronske kosti.

"Depresija je ena navadna debela, neumna, nagravžna prasica s strupeno šminko," se mu je nekoč pridušala Natalja, in očitno ga je poljubila, ta spolzka svinja, ker je v začaranem krogu, iz katerega vidi izhod le na drugi svet. Eden od Flisarjevih literarnih otrok iz druge zgodbe je nekega jutra odkril besedo *desolation*, ki je v slovenščino prevedena kot opustošenje ali obup, v izvorniku pa pomeni vse kaj drugega: stisko, potrtnost, nemir, mračnost, melanholijo, mizernost, žalost, nesrečnost, bolečino, zapuščenost, golost, neplodovitnost, mračnost, turobnost, pozabljenost, uničenost, samotnost, neobljudenost, zapuščenost, izropanost, brezupnost, depresivnost itd. Ga je v skorajšnjo smrt nepovratno odplaknil emotivni cunami?

Prekleta smrt, nesrečnica ušiva, ostudna starka s koso, ki se je tako hudičevo bojimo, toda mar ni "del življenja, ali je del življenja samo umiranje in je smrt podobna tistemu, kar je bilo pred rojstvom?" Dozdeva se, da pretežna večina vernikov, agnostikov in ateistov vendarle verjame v *nekaj po tem*, ker ne dvomimo o *nečem pred rojstvom* in ker to potrjujejo izpričane zunajtelesne, obsmrtno in celo posmrtno izkušnje. Če bi dr. Plečnik res hotel, bi umrl, tako ali drugače, v vsakem primeru malce samomorilsko, toda kljub temu se odloči za "senco življenja", ker se zaveda, da ga je napihnjeni ego izločil iz "Velike zgodbe", ki temelji na "absolutnem Zaupanju", to se pa "v Ljubezni razume samo po sebi". Zato odide, ne da bi se poslovil od soproge, nekoliko maščevalno pač; maščevanje je mutiralo v obsesivno ljubezen, ta pa v hrepenenje, ki je po Antonu Trstenjaku poglavitna dimenzija prihodnosti. Človek je nihajoče bitje, razmišlja filozof, psiholog, antropolog in teolog, kajti nenehno "niha med navzkrižji spoznanja in ambivalentnimi vrednotami. Citira Kafko, ki je v svojem dnevniku zabeležil mnoge večne resnice, denimo tudi to, da človek ne more živeti brez stalnega zaupanja v nekaj neuničljivega v sebi, v "fundamentalno upanje", ki ga "prepoznamo šele v odprtem konfliktu, v zlomu vsakdanjih upov". Upanje je mnogo več kot pričakovanje, je "popolna odprtost v prihodnost, v nedogled".

Plečnik takrat še ne ve, da se bo na divjem Vzходу pobratil s Strahom, kajti ko ga bo nad nekim prepadom "usekal tako globoko", da bo "začutil led v konicah prstov", ne bo zaprepadeno otrpnil, marveč se mu bo prižgala nebeška luč, doživel bo *satori*, prepojen s silnim upanjem in optimizmom.

Parwanis torej, nič hudega, ali pač? Ko odpovejo prve širi prestave, ostane le še rešilna peta, *dajda pandž*, ki naj ne bi nikoli odpovedala. Ali pač?

Ni večje zmote kakor verjeti, da se ne moreš zmotiti, a ker se je motiti človeško, je peklenško le vztrajanje pri zmoti, torej zakopanost v samopašni okop, nespreninjanje in kljubovanje večni tekoči reki, kajti če vse teče, je tudi v njo nemogoče stopiti dvakrat. Njegova bit potrebuje vakumsko čiščenje, ker nesnaga vse bolj sili izpod okrasne psihofizične preproge, ki jo je s soprogo stkal za jaro gospodo.

Upokojeni zdravnik roma v Indijo, Pakistan in Afganistan, kar nas nostalgичno zaziba v metafizične višave kulturnega *Čarovnikovega vajenca*. Tina Kozin meni, da je najočitnejša paralela med obema zgodbama v podobnosti Egon in dr. Plečnika, v podobnosti dveh iskalcev, ki zaslepljena z namišljenim znanjem vidita le zemljevid, ne pa tudi pokrajini, ki jih ponazarja, zato jima pomagata učitelja Jogananda in Kušal Kan. Informacije še niso znanje, še manj modrost, kar je usodna zabloda prevladujočega osnovnega, srednjega in visokega šolstva, ki je v naših logih nekje med destruktivno polpreteklo zgodovino izbljuvalo vzgojo kot strupeno glivo, namesto da bi obudilo antično celostno pedagogiko – *paideo*.

Ali kot deklica Paloma v romanu in filmu *Eleganca ježa* opiše svojo “svetovljansko” mater: “Moja mama, ki je prebrala Balzaca v celoti in ki citira Flauberta ob vsaki večerji, slednji dan dokazuje, v kolikšni meri je izobrazba prevara brez primere.” Ob neki priliki pripomni še to, da ni pomembno, kdaj in kako umremo; pomembno je, kaj takrat počnemo in čutimo.

Vsaj en šentflorjanski literarni kritik je prezrl, da je pri *Vajencu* šlo za samouresničevanje in duhovnost, pri Doktorju pa gre za Ljubezen, ta magični antipod smrti, *spiritus agens* pesnikov, filozofov, pisateljev, dramatikov, glasbenikov, kiparjev, arhitektov, režiserjev in vseh umetnikov in romarjev in popotnikov in človeštva in prirode in vesolja. Seneka mlajši je menil, da srečna ljubezen škoduje prav tako kakor nesrečna, ker nas prva zaslužnji, z drugo pa se moramo bojevati. Ampak velike stvari lahko propadejo zaradi sovraštva in majhne lahko zrastejo zaradi ljubezni (*Monosticha Catonis*), in če je ta nesebična, je ne premaga nobena nevarnost (Silij Italik). Težko je kar na mah zavreči dolgo trajno ljubezen (Katul); mati narava je poskrbela, da ljubezni nič ne spodbudi in razplamti tako kot strah pred izgubo ljubljenega (Plinij). V nori ljubezni je vsakdo slepec, a kaj nam bodo zdrave oči in razum, če je v ljubezni tudi umreti hvalevredno (Propercij), pri čemer ljubezen nikoli ne umre naravne smrti (Anaïs Nin). Pred smrtjo in ljubeznijo pač nihče ne more ubežati (Publilij Sirec); ko ga ujameta, je tudi ljubezen polna nemirnega strahu (Ovidij), zatorej ljubi, če hočeš biti ljubljen (Seneka mlajši).

“Lahko vam razložim, kaj je ljubezen, in razumeli boste pojem ljubezni,” modruje Kušal Kan, saj jo človek lahko doživi in občuti kot zanos,

bolečino ali hrepenenje. “Obstaja pa tretja vrsta dožemanja,” nadaljuje, “ko so besede odveč, ko enostavno ljubite, ko se ljubezen izraža v dejanjih, in tedaj ljubezen ni niti pojem niti čustvo pohote ali hrepenenja ali sočutja, ampak dejstvo.” Mimogrede, kaj ni mistično, da zadnje tri črke v samostalnikih ljubezen in bolezen predstavljajo besedico *zen* kot sinonim za duhovno transcendenco?

Po Einsteinovi relativnostni teoriji je nemogoče doseči in preseči svetlobno hitrost, toda razkuštrani genij očitno ni upošteval dveh meta izjem. Prva je misel, ki zlahka poleti hitreje od 300.000 kilometrov na sekundo, in druga ljubezen, ki takisto ne pozna hitrostnih in prostorskih omejitev.

Skratka, vse je bilo že izrečeno in zapisano, možne so le variacije na isto vilinsko vižo, in kot pravi stara arabska modrost, je obljuba le oblak, šele njena izpolnitev pa je blagodejen dež. Ampak ljubezni se ne obljublja, temveč se jo dokazuje s popolnoma predanim in altruističnim ljubljenjem.

Začutil je, da ga okolje, v katerega se podaja, trga, vleče od vsega, kar je bil, od podobe, s katero se je v letih življenja sprijaznil, in ga pušča brez opore, lebdečega nad nevidno praznino. Prvič se mu je razodelo, da se spušča v nevarnost, ki ni le telesna, in začudil se je, da se izgube življenja boji manj kot izgube svoje predstave o sebi.

Plečnika pestijo tisočletna bivanjska vprašanja, ki že sama po sebi pomenijo duhovni kvantni preskok in mnogo širšo perspektivo, kot je je bil vajen v svoji ordinaciji in doma, pri materinski soprogi. Prebira Nataljina pisma in razmišlja, ali je res na vrat na nos odpotoval zato, da jo poišče, ali je bil to le izgovor, da se izmuzne iz ene dimenzije v drugo, ker ga je prignal strah pred smrtjo, neki prvobitni nagon, da bi se ji izognil in jo prevaral. Zakaj se venomer sklicujemo na zunanje faktorje, vpliv okolja, gene, usodo in preostalo zunaj nas, ko pa smo sami avtorji svoje resničnosti? Kako to, da se nam zdi sla po svobodi plemenita, tudi če ni upravičena, zakaj raje simpatiziramo s pobeglimi zaporniki kot z njihovimi ječarji? Smo bolj pazniki ali ujetniki samih sebe? Mar je poskus bega brezupen in nerazumen, ker “pot iz ječe pelje skozi nasilje, ponižanje, krutost, izdajstvo” in skozi “iskanje ljubezni, ki je ni več”? Kušal Kan ga sprašuje, ali izrablja svoj čas na zemlji za rast ali usihanje, si slučajno domišlja, da ga bo neposredna bližina modrecev povzdignila na njihovo raven? Zakaj mu ta čudaški Slovenec ne zaupa, da ne išče modrosti, marveč žensko, ki ji dolguje ljubezen? Kaj ni le čista resnica svoboda, ko živimo tako, da ni treba lagati, ali ni pravo zdravje samo občutek neskončne sreče?

Če bi se vozil tod pred tridesetimi leti, bi doživetju nadel krila romantične domišljije, postal bi junak pustolovščine, zalival bi ga zanos, ki mladeničem vceplja voljo in moč za spopade s stoglavimi zmaji. Na tihem ga je bolelo, ker takšnih občutkov ni bil več zmožen, ostareli dvomljivec, v katerega ga je sploščil čas. Vedel je, da ga sprememba ni zadela čez noč. Najprej so drug za drugim zbledeli družbeno privzgojeni ideali. Potem si je po vojaško regimentiral želje. Potem je s težkim srcem, a obenem z olajšanjem obrezal drevo svojih ciljev. In potem je napočil trenutek, ko je menil, da so mu vsa razmerja jasna in da so vse možnosti preizkušene; gladina čustvenega vodovja se je umirila, samo strah pred smrtjo je včasih še prinesel silovito neurje. In hrepenenje po njej. Po Natalji. Morda ne toliko po njej kot po priložnosti, da bi se ji opravičil. Da bi mu odpustila. In bi njuna ljubezen lahko zaživela na novo.

Res ipsa loquitur, stanje je kot na (opečeni) dlani. Naš doktor se giblje med silovitimi kontrasti in paradoksi, nasmehne se mu substitut za Nataljo, ki bi lahko služil tudi kot potencialno darilo za pogrešano. Izzivalna Avstralka Sybil, ki se mu na lastno vztrajanje sama, brez moža pridruži na ključnem delu popotovanja, mu namreč zelo prepričljivo pokaže razliko med francoskim in avstralskim poljubom: slednji je *down under*.

Zdi se, da se dr. Plečnik že od rojstva vozi na začaranem vrtiljaku intimnih travm, dilem in drugih demonov, med katerimi ga nekateri neopazno varujejo, ker so v resnici preoblečeni angeli. Eros in Tanatos stopata z roko v roki, prvi kot bog ljubezni in seksualnega poželenja in drugi kot bog smrti. Toda mar ni že Plavt hrabro napisal, da v smrti ni nič tako slabega, da bi se je morali bati, *in morte nil est, quod metuum mali*? Nasprotja se privlačijo in dualizem je očitno vgrajen v bivanjsko logiko do paradoksalnih razsežnosti. Eros naj bi bil celo med prvimi božanstvi, ki so se vzdignila iz kaosa, zato je najstarejši bog, katerega moč stremi k združenju vseh elementov kozmosa v harmonično celoto. Ker je človek po naravi dvomljivec, se mora zamisliti, ali še vedno drži psihoanalitična trditev, da tanatos kot destruktivni nagon sovražno nasprotuje erosu, nagonu po ljubezni oziroma spolnemu nagonu, ali pa sta nemara prijatelja, drug drugemu usojena in v skupni vpregi nujno gibalo našega "človekovanja"?

Ko Janez sreča potujočega fanta, ki je zaradi govoric nekega Evropejca (!) takisto namenjen k skupini dervišev, svetih mož, ki bojda posedujejo resnico o izvoru sveta in pomenu življenja, ga spreleti, da ga je resničnost, ki jo je sam ustvaril, prehitela in mu postavila zasedo. Nenadoma dojame kozmični zakon vzročnosti, da je vse holistično prepletено z vsem in vsakdo z vsemi, da smo vsi valovi v istem oceanu, "da nič ne visi v praznem in brez posledic, da eno dejanje sproži drugo in to naslednje: resničnost je

nekaj, kar sproti ustvarjamo, mreža, ki jo pletemo, in potem v njej iščemo luknje, da bi iz nje pobegnili, a tudi z begom že pletemo novo mrežo". Zdaj končno ve, "da bi lahko živel vredno življenje samo, če bi se vsak trenutek z vsem svojim bitjem zavedal neogibnosti smrti", ker tedaj ne bi nikoli začutil bolečine podganjih dirkačev, da ni(so) na cilju.

Kušal ga vzneseno posluša in se mu slovesno prikloni, kajti dr. Plečnik je ravnokar odkril simbolični samostan pri šestih jezerih in se naselil vanj kot modrec, kajti vir modrosti je v njem samem. Ali kot je že davno zapisal stoični cesar Mark Avrelij: ljudje iščejo oddiha na podeželju, na morju in v gorah, a kako silno nespametno je to, ko pa se vsakdo lahko vsako uro umakne v samega sebe, na tiho pristavico lastne duše, v najtišje in najmirnejše zavetje.

Ana Schnabl

**Marko Sosič: *Kratki roman o snegu in ljubezni*.
Maribor: Založba Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2014.**

Slovensko literaturo sili k spominjanju. Sili jo k osebnim in kolektivnim spominom. Sili jo v dva tipa spominjanja: bodisi v spomin kot beg bodisi v spomin kot razlago. Na eni strani se avtorji, kakor na primer Tone Peršak v *Usedlinah*, spominjajo zato, ker ne vedo točno, kaj in kako bi z resničnostjo, kakršna se razgrinja *zdaj*, in ob tem ostanejo zazrti vase, v genezo lastnega jaza, ki se ne uspe pripeti v širše, sodobne družbene okoliščine. Na drugi strani pa ustvarjalci spomine motivirajo za razumevanje pojavov, ki smo jim v sodobnosti priča ali pa nas tukaj in zdaj celo pestijo. Takšni ustvarjalci vedo, da je spomin spolzka tvarina; ne le, ker venomer pozablja, izgublja in potvarja, temveč tudi, ker ga je v literaturi treba opremiti s funkcijo, ki je večja od njega samega. Dober literarni spomin je takšen, ki se nalaga v sedanjost, ki svari, opominja, interpretira, ki si dovoli kaj več od arhiviranja. Tovrstno mezenje je v *Kratkem romanu o snegu in ljubezni* uresničil Marko Sosič, eden izmed letošnjih petih nominirancev za kresnika.

Roman v valujočem slogu spenja spomine zamejskih Slovenk Alme in Olge, katerih življenjski poti sta se razšli v začetku devetdesetih let, po ogledu filma *Dvojno Veronikino življenje*. V Asagio preseljeno Almo obiskujejo spomini iz časa adolescence, obiskuje jo tedanji tržaški fant Vincenc Ivan, ki je načrtoval knjigo o pobojih v Rižarni, z veliko strastjo citiral Pasolinija in s še večjo posegal po njenem telesu. Vincenc Ivan se v njeno zavest vriva medtem, ko umiva in oskrbuje starca Franca in Rozalijo, ko jo k sebi prižema italijanski mož Edoardo, ko njen sin Angelo noče govoriti njenega jezika. Neodvisno od Alminega toka se Alme spominja Olga, sedaj stara in samska šolska uslužbenka, ki bolečino preteklih dogodkov rahlja z ogledi filmov, branjem knjig in petjem v zboru. Zaslužjujejo jo podobe potovanja skozi mesta ob Donavi, kamor sta se odpravili zato, da bi Olga „vsaj za trenutek pozabila nase“. Da se skozi

roman tiho kotali motiv filma Krzysztofa Kieślowskega, ki je sicer povsem po nepotrebnem povzet v besedilu samem, ni naključje: kjer se končajo Almini spomini, se začnejo Olgini in obratno. Njuni spomini se sestrsko srečujejo in oddaljujejo ter se prešijejo v Olgini travmatični izkušnji posilstva. V Olgi je več Alme, kot je Olge v Almi, za Olgo je Alma najdragocenejši spomin, dogodek bližine in topline, zaradi katerega je še 'tu': „Ja, v zadnjih dneh vidim sijaj v svojih očeh, morda me res osrečuje Almina prisotnost, ki me vrača v čas, ki ni več moj.“

Kaj je zares 'njeno', kaj ji o njeni resničnosti ali, še natančneje, o resničnih vsebinah ljudi, ki naseljujejo njeno življenje, sporočajo spomini, scela zaposluje tudi Almo. Z vsakim novim ciklom spomina se iz preteklosti izluži nova laž. Močneje, kot se Alma spominja, močneje vstaja resnica njene davne izkušnje, globlje kot koplje, manj sprenevedavosti si lahko privoščiti – tako glede preteklega kot glede sedanjega. Poteka pa tudi obraten proces: z jasnino, ki lega na njeno aktualno situacijo, so osmišljeni tudi spomini, njihov pomen in njihova funkcija. Vzorec iz spomina in vzorec iz stvarnosti se drug v drugem napajata, se vzajemno pojasnjujeta. Da bi Alma potemtakem razumela, čemu se je v njeno zavest priplazil bivši fant, ki se je pred njo postavljaj kot neustrašni alpinist in borec za razredno enakost, mora razumeti, kaj se dogaja z njenim sinom. Hkrati pa je šele, ko se spomni resničnega slabištva Vincenca Ivana, za katerega so bili razredni boj in Pasolini in Rižarna zgolj puhlica, šele, ko se ji v zavesti izriše prizor kosila z družino Vincenca Ivana, prizor z ribjo juho in temnopolto služkinjo, pripravljena uvideti, da je njen sin privzel neofašistično ideologijo. Vincenc Ivan ni nehoteni sentiment iz cenene romana, ki buri domišljijo gospodinje srednjih let in jo, seveda, peha v nelagodje, temveč vrnitev potlačenega, razvito sporočilo nezavednega, opozorilo, da mora razkrinkati novo utvaro, takšno, ki jo bo bolela bolj od poniglavosti nekdanjega fanta. „*Vediamo, chi sarà il primo ad andarsene da questa casa*, no, da vidimo, kdo bo prej odšel iz te hiše, reče v knjižni italijanščini. / Ne vem, kaj mi hoče reči. Pomislim, da bi poklicala Edoarda, policijo, ne vem... / Ha, ha, ti ho fatto prendere paura, mamma, non è così? reče in se nasmehne. O, sem te prestrašil, kaj, mamma, naglo prevedem v svojih mislih njegove besede, ko ga gledam, kako stopi v sobo, obleče hlače in si ogrne srajco. /.../ Ne bom dovolila, da se moj sin druži s tako golaznijo, rečem naposled glasno in čutim, kakor bi se mi bil odvalil kamen, kako bi lahko v tem trenutku zaplesala s svojim očetom, kako bi lahko zapela vsem tistim, ki jih vidim v svojih mislih s svojega razgledišča izpred starega drevesa. / Ti si golazen, reče Angelo in oči se

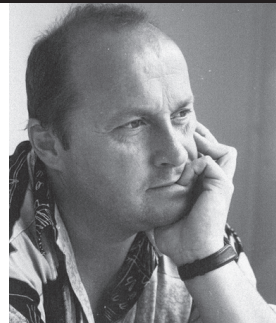
mu zasvetijo. / Zastane mi dih. / Zapustim sobo. / Zaprem vrata. / Grem v kuhinjo. / Juha je prekipela.“

V spretno strukturiranem *Kratkem romanu o snegu in ljubezni* zase-dajo pomembno pomensko mesto tudi drevesa, ki imajo po Alminem prepričanju molekularni spomin – to nakazuje na njihovo zmožnost učenja, predvidevanja in priprave. Žensko, ki se spominja in na poseben način prihaja k novi vednosti, navdušujejo zlasti stoletna drevesa, ki se jih odloči fotografirati in katalogizirati na razstavi in v knjigi. Stoletna drevesa vedo tisto, česar sama ne ve in nikoli ne bo vedela, njihova bližina jo pomirja in, kakor je razvidno že iz citiranega odlomka, ji nudi celosten uvid, razgled. Kadar se vrača z domov starcev, se obvezno ustavi ob drevesu na vrhu hriba, „ki zagotovo čuti mojo prisotnost, tako kakor jaz čutim sokove, ki se pretakajo v njem. / Kdo ve, katero drevo bi mi znalo povedati resnico o Angelu, o tem, kar se z njim dogaja? Morda mladi hrasti na našem malem vrtu? sem dejala nekega dne stari Rozaliji. In ona je rekla, če ti pomaga, le razmišljaj tako, le razmišljaj tako, če ti pomaga, je rekla in jaz sem se tedaj nasmehnila sama sebi, saj ne bi vedela, kako naj prevajam v svoj jezik spomine in misli, ki jih hrani drevo.“ Obiskovanje starega drevesa je metafora Alminega spominjanja, brez postanka ob drevesu njena pot domov ni smiselna, njeno življenje ne more biti zares njeno. V gibanju Alminega spomina Olga zaživi tedaj, ko je spopadanje z resnico najtežje. Tudi Olga je dragocen spomin, dragocena uteha bližine in topline.

Poglavja romana so naslovljena po osrednji junakinji ali junaku in po motivu, ki je za razumevanje dogajanja ključen: *Olga, Veronikina pesem; Alma, Rozalija; Olga, Asiago, Alma, slutnja* ipd. Ritem razpletanja in prepletanja dogodkov je izrazito stopnjevito, oponaša spiralno poglobljanje in dviganje spominov in resnice, z vsakim poglavjem je opravljena daljša pot v meso skrivnosti. Odlično zasnovano romana pa vseeno hromi revna in ponavljajoča se leksika, ki se včasih znajde sredi nevzdržno oblikovane sintakse – v Sosičevem romanu se predvsem veliko vidi, čuti, misli, pomisli, reče, govori, gleda, molči, vse to pa se pogosto počne na podoben način ali v podobnih situacijah. V roman se vseskozi vračajo iste besedne zveze, sorodna motivika in nerodna metaforika, ki ji je utrujajoče slediti. Skopa leksika iz zamišljenega sveta ne uspe pritegniti nobene nove barve, zato Sosičev svet – kljub potrpežljivi gradnji na ravni fabule – prične usihati v monomaniji. Ob tem je v velikem konfliktu z materijo oziroma obravnavano snovjo tudi Sosičev slog, ki se mu glede na intenzivnost vsebine ne uspe razplastiti, vztraja v enem in edinem registru, navitem na patetično. Še tako banalni dogodki in akcije so v Sosičevi pisavi pripeljani

do nekakšne neumestne sanjivosti, vsaka banalnost je deležna pretirane poetične pozornosti, zato se nazadnje vse, pomembno in manj pomembno, glavni tok in stranski rokav, sesujeta v umetelno jezero.

Kratki roman o snegu in ljubezni bi bil lahko, če bi bil slogovno izčiščen in urejen, še krajši in bolj učinkovit. Škoda za zanimivo in ubeseditve vredno snov je zaradi Sosičevega poetskega truda in, sklepam, uredniške pasivnosti pravzaprav velika. Premislek o vlogi spomina, ki je za vse ljudi, še posebej pa za nas, protispravne Slovence, pomemben motor napredka ali pač razgradnje, ne bi smel zvodneti. Zasluži si trpežnejši jezik, trpežnejšo skladnjo in ne nazadnje trpežnejši posluš.

Milan Vincetič

Cvetka Lipuš: *Kaj smo, ko smo.*
Ljubljana: Beletrina (Knjižna zbirka Beletrina), 2015.

Odgovora na retorično-filozofsko vprašanje *Kaj smo, ko smo*, s katerim je naslovljena najnovejša pesniška zbirka Cvetke Lipuš, tudi tokrat ne bomo dobili v obliki, kakršno si morda želimo, dobimo pa kopico približkov, naslonjenih na kolaž sveta, ki bi ga lahko poimenoval s pesničino sintagmo “računalniški oblak”. Ki pa še zdaleč ni romantična idealiteta, temveč kratko malo upesnjeni (tudi s pravnjo mero ironije) sodobni utrip, v katerem “v poslovnih obleki se ne / spodobi v enajstec, kaj šele / v razuzdani verz”. Polivalentnost med tem *kaj smo, ko smo* in *kje smo, ko smo* je rdeča nit pričujoče zbirke, ki ne želi biti nervozna kritika sodobnosti, temveč le odsev le-te, v katerem “se nekdo v globinah zavesti / napoti proti površju, /.../ nekdo, ki je in hkrati ni”, torej tisti nekdo, ki je ujet v nevzdržni “dreams limited”.

Tako se v naš “koktajl genov” vedno znova primeša sprimek sedanosti s “primesmi tajne sestavine”, kajti “zgodbe (se) zaklenejo, ko protagonisti / sestopijo z zemlje”. Seveda ni naloga pesnikov, pa tudi ne filozofov, da bi svet reševali, česar se pesnica še kako zaveda, temveč ga zgolj razlagali, podaja slepe pege realnosti, ki je venomer plastovita, polna (ne) pričakovane dramaturgije, paradoksov, obratov, (ne)smislov ali navsezadnje (pod)zavednih projekcij/reakcij naših čutil, ki med drugim merijo tudi “utrip veselja, zvezdni prah na / obrveh nočnih prividov”. Pokrajine, ki jih naseli v pesmi, pa naj bodo dane geografske destinacije ali “prekrasna sosedova mačka na slemenu strehe, ki jo ljubkuje mesec”, zračijo kot plod nespečnosti, vizure občutenih spominskih reminiscenc ali konec koncev lege notranjih (domišljij) itinerarijev. V pesmih Cvetke Lipuš se tako opredmeteni kot neopredmeteni svet “družno stiska v tesnejših razmerah”, meje so zabrisane, barve ali zvoki preliti drug čez drugega, pravi naslovi so hkrati nepravilni, obenem pa smo zavezani “stalnemu bivališču v telesu, / ki potuje med oceanoma”. Povsem se strinjam z oznako Vida Sagadina iz

spremnne besede, da je “problematika telesa v poeziji Cvetke Lipuš kljub vsemu dovolj ambivalentna, da odpira več vprašanj: fizično telo, ki nas prej ali slej izda in se spremeni v truplo, *telos* pesniškega jezika ali vrnitev k samemu sebi kot svojemu sebstvu, /.../ za katerega ni povsem jasno, ali se mu je uspelo iztrgati se očetnjavi oziroma pripadnosti plemenu ter najti domovinsko pravico v izgnanstvu”.

V poeziji Cvetke Lipuš, vsaj v tej knjigi, namreč ni čutiti zamejske bolečine niti patološke zavezanosti rodni pokrajini, še več, tujina ji je le ena od postankov, ki ponuja dvojje optimalnih rešitev: ostati ali vrniti se. V pesmi z naslovom *Poglej nas, kako lebdimo brez pričakovanega svetobolja* zapiše: “Prišleki sledimo / drobtinicom dobrodošlic vse do omizja domačinov. / Postrežejo nam z letnicami na hišnih pročeljih, / s šepetom zakristij, z okruški trdnjavskega zidu, / poškropljeni s soljo kakor preste na šanku, / da se pijani od tuje zgodovine vračamo domov.” Pravzaprav smo vsi prišleki, bi povzel za pesnico, pa naj gre za samo rojstvo ali “ko vstopimo v ulični prizor (in) sprejmemo vse, kar nam pade v naročje”, prišleki, ki “nazdravljamo še zemlji, a ta se ne zgane”. Pa ne le zato, ker smo prisotni na njej zgolj v lastni “življenja ječi”, temveč ker čakamo novih prišlekov, obiskov, ekspresivnih “noči z grozo v gobcu” ali navsezadnje pesem, ki bi ali “rada šla na fešto”, ki “noče na svetlo” in “ki me vara že / od samega začetka”, kajti “preden / se zavem, vodi ona in jaz / lovim korak s tujimi zlogi”. Telo pesmi torej ni zgolj (vezna) posoda, ki se brezizrazno polni, temveč živ organizem, ki izziva, okleva, prigovarja, se preobraža pa tudi igrivo/privoščljivo pretvarja, preden se “spusti v besedo, / v gnezdo, polno zvočnikov in / šumevcev”, ki te “bodo (pesem., op. p.) zgnetli v obliko, da boš / zakorakala dol po vrsticah kot / manekenka na modni stezi”. Semantično-glasovna podoba lirske govornice, vsaj pri Cvetki Lipuš, diha kot nemirno živo tkivo, ki povsem sovпада s samo vsebino pesmi, ki so praviloma enokitične s tekočo dikcijo ter s številnimi verzniimi prestopi, ki razbijajo navidezni monotoni (pripovedni) ritem. Pesnica le redko razbije nevzklično naracijo/intonacijo, kaj šele besedni red, verzi se prosto nizajo, kot da gre za *slow motion* lepljenko (*Prijavni urad, Čakanje, Negovanje ...*), v kateri “sama najraje gojim strahove, drobne / in priročne, (ki) v odločilnem trenutku / me zgrabijo za rokav, (da) na varnem / vzajemno ugibamo, kaj bi, če bi / v nas iznenada zacvetela drznost”. A drznosti preprosto ni, je le lahna, mestoma letargična prepuščenost, ki jo hektični ritem vsakdana vzdrami le za toliko, da “priplava katerakoli / ambicija na površje / vročega dneva, se potopi / kakor ladjica, ki jo fanta / spuščata v plitvini zaliva” (*Počitnice*).

Prav zato v pričujoči knjigi prvoosebni lirski subjekt ni vročični/nergavi akter, ki bi spreminjal/rušil naličje sveta, še več, bolj gre za sprijaznjenost in spoznanje, da je “morda še prostor med drugim / in tretjim oblakom, ki složno / potujeta preko obzorja”, da je še vmesni prostor, kjer “planeš brez padala iz vrto glave / prevare na tla resnice”. A padec skorajda ni boleč, kaj šele katarzičen ali usoden, je le znova zbudjeni pranagon za preživetje, ki nas po notranjem ključu smelo umerja, da ne bi nespametno “drveli, žogice hrepenenja, / po brezimni orbiti”. Zato se je treba “vrniti v telo”, v pr(a)vobitnost, ter se predvsem “navaditi nase”. Seveda te premise niso podane kot imperativ po preobrazbi, temveč kot povabilo na potovanje k “odprtemu koncu”, v katerem ni “nobenega / nabiranja junaštev v življenjsko poved, da bi odjeknila v elektronskih / koridorjih naslednikov”. Zato svet, ki ga upesnjuje Cvetka Lipuš, ni modifikacija niti negacija naše (ne) izpolnjenosti, temveč otipljiva danost, ki se bo – če se bo – prelevila zgolj po inerciji, da bi “brez besed postal(i) meso, tempelj mesa”, ki mu “dih ponese / telo, živi tovor, skozi noč”.

Vid Sagadin v spremni besedi pomenljivo zapiše, da je “poezija Cvetke Lipuš potovanje na konec noči, kjer nas srečujejo podobe iz vsakdanjosti, ki imajo kratek rok trajanja, a zato niso nič manj veličastne”. Res je: nanizane mimobežnosti, ki jih običajno spregledamo, kažejo na čuječega in čutečega (poto)hodca, ki ne ubira drznih ali celo slepih poti “o nujnosti ekspanzije”, še več, lirski subjekt se kratko malo preobleče v komaj opaženega vsakdanježa, pa naj se zazira v vodno zrcalo jezera Mendota (*Lake Mendota*) ali se počuti “starejši od sebe” ob “lestvi, prislonjeni na zrak”. Lestvi, po kateri se povzpne predvsem vase, torej v pritlehnost želja in sanj, ki se praviloma ne uresničijo. Če pa se že, se zgolj za imaginarni hip, v katerem nam spodsne predvsem pri odgovoru na v naslovu postavljeno vprašanje *kaj smo, ko smo*. Kot sem že zapisal, ostaja(jo) odgovor(i) v zraku, medtem ko o(b)stane poezija v pričujoči pesniški knjigi trdno na tleh.

Diana Pungeršič

Veronika Simoniti: *Kameno seme.*
Maribor: Založba Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2014.

Eden od protagonistov v kratki zgodbi *Gardske zgodbe* iz avtoričinega prvenca med svojimi tremi najljubšimi stvarmi na svetu na vsa tri mesta uvrsti zgodbe: “Zgodbe pač, take z nešteto možnimi zapleti in razpleti, ampak samo z enim zapletom in samo enim razpletom, zanima me, zakaj izmed tisoč možnosti prav tak zaplet in tak razplet.” Nekaj podobnega v pisanje bržda žene tudi samo avtorico, ki se je po dveh zbirkah kratkih zgodb tokrat lotila romana, a če smo natančni, ga je sestavila prav iz zgodb. *Kameno seme* vsekakor veliko stavi na domišljeno in precizno izpeljano strukturo, sledi namreč pripovedni tehniki, ki ključne dogodke osvetljuje iz več perspektiv. Sprva omejeni zorni se ob soočenju z gledišči drugih protagonistov razširi in razpre, tako da pred bralcem iz dvodimenzionalne slike polagoma vznika tudi globinski pogled. S počasnim odpiranjem gledišč pa tudi ohranja bralčevo pozornost, čeprav je suspenz zmeren, mestoma zaznaven le v sledih. Pa vendar, z vsako novo izpovedjo na sprva zatemnjeno sliko posveti nov žarek, dokler ob koncu ne zasije kar opoldansko poletno sonce.

Prav pod takšno žgoče dopustniško sonce na umišljenem otoku Anti je umeščeno tudi samo dogajanje. Izoliran kraj služi kot prikladno in nadvse verjetno prizorišče za klasično zasnovano romaneskne zgodbe, v kateri se ob istem času na istem kraju znajde pisana družina protagonistov. Idilični otok tako ne služi le kot slikovita kulisa, marveč omogoči soočenje narodnostno, starostno, spolno, socialno, ideološko ipd. precej raznoterega nabora posameznikov, ki ga v grobem lahko razdelimo na domačine in turiste. Slednji so z ozirom na dogajalni čas številnejši in tudi poskrbijo za silovitejše pretrese. Pisateljica tako v istem morju okopa francosko-ezolska zakonca, njuno hčerko s paragvajskim možem in hčerko, njenega sina glasbenika; hrvaškega vojnega veterana in njegovo partnerico ter italijanska mladoporočenca z dveletnim otročkom. Domači živelj zastopata

zakonca gostilničarja s študentsko hčerko, pridružuje se mu krajevni policist. Skozi roman se z njihovih bolj ali manj lično ometenih življenj postopoma lušči fasada, pri čemer se razgalja, da so njihove poti veliko gosteje prepletene, kot dajejo sami vedeti drug drugemu in okolici. Njihova medsebojna kombinatorika se izkaže na zavidljivi ravni.

Narativni klobčič po klancu zakotali incident z domala biblično pomenljivostjo – met kamna, ki poškoduje oko nedolžne osebe, ki se ob nepravem času znajde na nepravem kraju. Vendar v ospredju ni detektivsko odkrivanje storilca, o katerem izvemo že kar v drugem poglavju, temveč postopno razvozlanje notranjih vzgibov, ki so privedli k dotičnemu poteku dogodkov in početju romanesknih likov. Teža *Kamenega semena* je v prodiranju v psiho ljudi, v njihove zavedne in nezavedne vzgibe, pri čemer se iz zgodbe v zgodbo, iz perspektive v perspektivo vse močnejše črta spoznanje, da se za objektivno resnico, t. i. fakti, ki zanimajo policista, skriva kopica individualnih, subjektivnih resnic. To nič kaj presenetljivo ugotovitev nadgradi romaneskno raziskovanje vzrokov za pluralnost pogledov in osebnih resnic.

Ki vznikajo zlasti v molku: “Dlje ko gledaš in srečuješ nekoga, ne da bi z njim spregovoril eno samo besedo, bolj med tabo in njim z domnevami in ugibanjem raste meja molka, da se nazadnje zdi, da vsak tiči v svoji posebni tišini, ki je drugi ne more dekodirati.” Prav te tišine, zamolčanosti, potlačenosti zatorej ne tvorijo le intimnih resnic protagonistov, temveč tudi živo tkivo romana. Pri njihovem razkrivanju se je praviloma treba dokopati do najglobljih plasti duše, do mest, ki varno skrivajo občutljivo, ranljivo, neredko ranjeno jedro, varno skrito pred sočlovekom, tudi pred najbližjim. *Kameno seme* vedno znova, domala v vsakem poglavju, vsaki epizodi pokaže, da fasadni sloji služijo predvsem kot zaščita človekove biti; k takemu sklepu napeljuje tako dogajalna linija, ki jo poleg osrednjega pripetljaja sestavlja še nekaj neznatnejših motivnih drobcev, kakor tudi analitična introspekcija samih likov, ki kakor na psihiatričnem stolu bralcu razgrinjajo svoja življenja. Težava se seveda pojavi, ko človekova bit ni prekrivna z družbenimi standardi ali je celo v konfliktu z družbenimi normami, kakršne je denimo ustoličil katolicizem, bodisi je človekova duša preveč ranjena zaradi družinskih oziroma družbenih patologij in travm, kakšnim na primer botruje vojna ... Zato je pobeg v svojo realnost, “čeprav je mogoče narejena iz samih utvar”, pri večini protagonistov le način preživetja. Enim ga znosnega naredi alkohol, drugim umetnost, tretji razvijejo fobije, četrti nemara živijo vzporedno življenje.

Toda vsi si nekako prizadevajo biti ljubljene, srečni. In domala pri slehernem je tisto, kar naj bi vodilo v samoizpolnitev, ravno partnerska

ljubezen. Protislovno pa se to pozitivno čustvo, ki mu lahko rečemo ljubezen, zaradi najrazličnejših osebnih ali nadosebnih okoliščin najpogosteje izmaliči, celo sprevrča v svoje nasprotje. Ljubezen se v tem romanu sploh redko pojavi kot destilat, najpogosteje v njej najdevamo moteče primesi, stigmo, prešuštvo, travmo, odvisnost, naivno zagledanost ipd., zaradi katere to tako zaželeno stanje postane nefunkcionalno. *Kameno seme* postopoma prerašča v pravicato psihološko-antropološko sondažo ovir, ki človeka oddaljujejo od zadovoljstva, izpolnjenosti in notranjega miru, pri čemer s kar dvanajstimi izpovedovalci ustvarja pester in ambiciozen raziskovalni vzorec medčloveških odnosov.

Če so ženski liki in njihove tegobe bolj omejeni na intimno sfero in njeno razčlemba, se prek moških likov roman vpenja v širši družbeni prostor in čas. V tem smislu *Kameno seme* in njegove protagoniste res lahko razumemo kot prisposodbo žive stvarnosti. Prek Claudia, ki v svoji denacionalizirani obmorski hiški Villa Gaija prireja vsakoletna srečanje ezulov oziroma optantov, v roman vstopa povojna zgodba iz Istre izseljenih Italijanov, zapiti vojni veteran Marko pa v pripoved vnaša duha še povsem sveže domovinske vojne, ki naposled psihično obremeni tudi gostilničarja Željka. Edina moška, ki v pripovedi tudi premoreta svoj glas, pa nista predstavnika družbenega, temveč intimnega oziroma umetniškega pola, sta geja.

Čeprav je v romanu – in najbrž tudi v življenju – prizadevanja za ljubezen in srečo več in večino naših dejanj narekuje misel na dobro, pa se zdi, da v življenja usodnejše posegajo negativnosti. Vse človekovo trpljenje, stiske in posledičen gnev je v romanu skoncentrirano v metafori kamnja, ki jo razbiramo že v samem naslovu, popredmeti pa se v usodnem lučaju. Prisposodbe s kamenjem so prav v pojmovniku in miselnem svetu lučalke kar (pre)gosto prisotne, konec koncev: “ona je kamen, tako trd, da se vanj ne da vrezati ničesar, tako okrogel, da se vse odbija od njega, od vsega zglajen, da ti spolzi iz rok, če ga hočeš prijeti, nobene praske ne more več dobiti, nihče ne more ničesar več vrezati vanj, nič vtisniti, nič več vtetovirati.”

Čeprav je besedilo, z izjemo zadnjega poglavja, izpisano v tretji osebi, se miselni svet, z njim pa besedje in stavčne zveze, v vsakem poglavju priličijo ožariščencu. Roman s tem postane registrsko razplaten ter tako tudi jezikovno bogat in privlačen. Veronika Simoniti je že v svojih kratkih zgodbah pokazala afiniteto do jezika, ne nazadnje mu je posvetila celotno kratkoprozno zbirko *Hudičev jezik*, zatorej domišljena jezikovna podoba ne preseneča najbolj, bolj zavidljiva je zmernost v slogovni veščini.

V romanu se zdi vse do potankosti dognano, tudi razmerje med umiritveno introspekcijo in razgibanostjo dogajalnosti oziroma dialoškosti.

Gugalnica se od zastranitev enakomerno preveša k dogajalni črti, ravno v tolikšni meri, da bralec ne more kar tako izpreči. Kar daje romanu silno kompaktnost, da iz besedila nastane pravcati kameni monolit. Ravno ta obrtniški, kakor tudi ustvarjalni perfekcionizem, izbrušenost, izdelanost in občutek definitivne izpisanosti, kjer ni nič prepuščeno naključju, pa je tudi tisto, čemur bi bralci, ki ne verjamejo več v avtoritarnost avtorja, lahko oporekali. Kajti nad samo vsebino, sporočilnostjo knjige utegne pretehtati bralčeva fascinacija nad rokodelsko dovršenostjo, ki ob uporabljeni pripovedni tehniki postane očitna. Zlasti spričo tako tesnega kronotopa in razmeroma skromnega nabora dogodkov. Zaradi taiste tehnike, ki naposled prinese domala rentgensko sliko psiholoških profilov in življenjskih usod izbranih protagonistov, se bolj intuitivnemu bralcu utegne pojaviti tudi želja po gostejših belih lisah ali vsaj mestih manjše dorečenosti. Paradokсно – ravno po tistem, kar roman v jedru tematizira. A tole pisanje o ožjem kresnikovem finalistu vseeno velja zaključiti s citatom indijskega jezuita, mistika in pisatelja, Anthoniya de Mella, saj njegova misel jedrnato in nadvse ustrezno povzame bistvo *Kamenega semena*: “Najkrajša razdalja med človekom in resnico je zgodba.” In tega se Veronika Simoniti s svojim pripovedovalskim talentom še kako dobro zaveda.

Lucija Stepančič

**Vesna Lemaic: *Kokoška in ptiči*.
Ljubljana: Škuc (Zbirka Lambda), 2014.**

Se zgodi, čeprav ne ravno pogosto in skoraj nikoli pri nas, da odštekani potujitveni učinki v realnost zarežejo globlje in lucidneje od še tako pretehtane analize, od še tako angažiranega realizma. Iz njih je mogoče izva-
biti več pomenskih odtenkov, saj dogajanje osvetlijo iz nepričakovanega
zornega kota. Kokoška iz novega romana Vesne Lemaic seveda ni kura,
niti neumna ni, njena očitna nespretnost izhaja pretežno iz dejstva, da je
prisiljena v pritlehno bivanje in dvomljivo socializacijo, v obzorje, zame-
jeno z izkoriščevalci. Protagonistka, ki še kako občuti zakrnelost svojih
kril in posledično nezmožnost letenja, je preobčutljiva lezbijka z literar-
nim talentom, ki že od nekdaj sumi, da svet ni bil ustvarjen zanjo in za
njej podobne. Da se v času, ko si je “Slovenija nadela neoliberalno pretezo
in zašepala na nov način”, počuti “kot kup neumitega in razkoščičenega
perutninskega mesa” je več kot razumljivo. “Vse, s čimer je bila opremlje-
na za življenje, so bili krmežljiv prsni koš, pesti, ki niso pustile niti pod-
plutbe, želja po pripadnosti, po varnem gnezdu in nagnjenje k pesmim.”
Vsekakor je izgubljena in dezorientirana kot pregovorno slepi primerek
te perjadi, ptiči (Prepelica, Dolgorepa ptica, Taščica, Fazan, Golob, Čuk,
Čaplja in drugi) pa so njena človeška kompanija, družčina protestnikov,
ki v metaforično okrilateni podobi kar najbolj slikovito razkriva svoje
človeške lastnosti.

Dogajanje je postavljeno v leti 2011 in 2012, v čas, ko so pripadniki
gibanja 15o (15. oktober) zasedli ploščad pred Borzo in tam šotorili
v najhladnejših mesecih. Pripadniki tega ptičjega cirkusa pa so očitno
prvi, zadnji in edini, pripravljeni zastaviti svoj glas proti iztegajočim se
lovkam globalnega kapitalizma. Kokoškin *Bildungsroman* se na mnogih
mestih prelevi v reportažo, pri čemer obe komponenti ohranita osnovne
lastnosti in se ne zlijeta v nekaj tretjega. Dokumentarna vrednost (ali
občutek dokumentarnosti) se krepi z internetnimi naslovi, ki jih avtorica

pogosto navaja, tako kot bibliografsko vestno navaja tudi pesniške citate, ki se pogosto "spahnejo Kokoškinim možganom". Vsekakor smo dobili preverljivo kroniko dogodkov, ki ji zaposleni procent zainteresiranih prav zaradi svoje zaposlenosti ni utegnil slediti (protestnik je zaposlitev s 24-urnim delovnikom), obenem pa imamo tudi črno na belem, kako se je kalilo jeklo in kako so dozorevali koncepti: od naivne udarnosti DDA (demokracija direktne akcije "kar predlagaš, to udejanjiš" do verodostojne izkustvene empirije Prekernega osirja, kjer se izmenjujejo in razvijajo preživetvene strategije v nepredvidljivih okoliščinah. Vmes se vrstijo protesti, tudi taki, ki presegajo nacionalni okvir (poleg rednih shodov še skupni nastop s tržaškimi protestniki ter nazadnje mednarodni shod Blockupy Frankfurt). Ves čas se vrstijo delavnice, ljudske skupščine, pohod do Ministrstva za socialo, zahteve po revizijah zakonov, ki spodjedajo socialno državo, razprave o univerzalnih pravicah, kampanja Za dokapitalizacijo ljudi, pa tudi družabni dogodki s pasuljem in vegansko večerjo, neizogibni prepiri, čistilne akcije in sanitarne zagate (recimo tista okrog kemičnega veceja). Sem spadajo tudi neizogibne težave s policijo ter celo skupinsko pisanje gejevske pornografske zgodbe in žurka z glasbo s telefona. Spoštovanja pa je vredno že to, da se aktivno postavljajo po robu deložacijam, medtem ko vesoljna Slovenija ob prepevanju Saše Lendero in Wernerja odpira nove in nove avtomobilске poslovalnice, nove in nove trgovine in ko neumnost, ki jo kapitalizem spretno napeljuje na svoj mlin, rase do neba.

Samoironija, ki v začetku pisanje privlačno poživlja, v nadaljevanju skoraj popolnoma umanjka in se spet pojavi šele tik pred koncem, kar je znak, da se je naslovna Kokoška, ki v iskanju same sebe najprej naredi nekaj zanimivih stranpoti, z bojem proti kapitalizmu popolnoma poistovetila. "V ptičjem vrvežu sta Kokoško minili osamljenost in začetna zadržanost". Že zato, ker ima revolucionarnost očitno v genih: Kokoškina baka je kot mlada skojevka "med italijansko okupacijo pisala po zidovih Šibenika protifašistične parole in prenašala bombe pod krilom", pri čemer "se gotovo ni ukvarjala s svojim videzom". Danes pa je tudi v borbi proti vsemu svetu treba poskrbeti še za ustrezen imidž in Kokoška se stilističnih problemov popolnoma zaveda, jezi jo že "da je med vsemi ptiči prav ona bila videti tako neprofesionalno. Če bi se lahko zakrila vsaj s kakim palestinskim šalom, njena ruta je bila potiskana le z navadnim cvetličnim vzorcem. Taka pa je bila videti povsem neresno." V nasprotju z anarhisti, ki so videti "osredotočeni in samozadostni, kot da vedo, kaj delajo". Osnovna Kokoškina travma je namreč sum, da ni drugega kot slaba kopija svoje bojevite bake, in tudi zato zdaj s pospeškom "vsesava

prevratne zamisli o družbi”, pri čemer morda nekoliko naivno pričakuje, da bosta samouresničenje in boj za pravičnejši svet popolnoma sovpadla, da eno v popolnosti odraža drugo. S svojo ljubeznijo, Prepelico, je namreč “sfrfotala iz lezbičnega kokošnjaka” na Metelkovi, da bi se pridružila reševanju sveta.

Ptiči v nasprotju s prašiči, nosilci prodorne grebatorske inteligence, sicer utelešajo svobodo in ogromno tistega, kar v bivanju na tem svetu lahko imamo za presežno, prav tako pa je na dlani posebna ptičja ranljivost. In to, da se okrog njih lahko vsak hip sklene kletka. Ali sproži past. Primerjava z *Živalsko farmo* Georga Orwella je nadvse pomenljiva, pri čemer pa razlike med romanoma povejo veliko več od podobnosti. Orwell je *Farmo* pisal v času, ko je bilo mogoče na komunistično revolucijo že gledati s časovno, v njegovem primeru pa tudi s prostorsko distanco, in do nje je bil, čeprav levičar, precej in povsem upravičeno skeptičen. Vsekakor pa se je ni sam udeležil. Od tod elegantni preobrati in brezhibno zašpiljena ironija, kot nalašč za salonsko debato in šolski esej. Žabja (kokošja ali nasploh dvoriščna) perspektiva aktivnega soudeleženca je seveda nekaj povsem drugega, tako kot tudi dejstvo, da nimamo opravka z že končano zgodbo, ampak smo šele na začetku dogajanja, ki se bo končalo kdove kdaj, če sploh.

Globalni finančni kapitalizem, ki se je odel v brezhibno geometrijo poslovnih stavb, že zdavnaj ni več primerljiv z zapitim gospodarjem kmetije, ki bi ga lastne živali kot nič lahko premagale. Steklena brezmadežnost Borze (čeprav se je prek besedne igre borza – boj za, spremenila v brez-zobo izgovorjeno Bojzo), je karseda slab znak. Lahko bi se celo reklo, da je neuspešen sovjetski eksperiment na dolgi rok kapitalizem kvečjemu okreplil, po načelu, da nas okrepi vse, kar nas ne ubije, in da se tako po skoraj sto letih vrača močnejši kot kadar koli. Tako močan, da ne rabi več niti krvi svojih nasprotnikov. Ampak lepo na varnem za steklom poslovnih prostorov, ki se množijo v neskončnost, čaka, da se protestniki naveličajo (?), utrudijo (?), izumrejo (?). Ignoranca kot najboljša obramba?

Občutku nedodelanosti se proti koncu ni mogoče izogniti, ampak glede na vse povedano, je več kot na mestu, tako kot je na mestu odprt konec in dogajanje, ki ga še ni mogoče v popolnosti ovrednotiti. Ali pa ga junakinja, kot se lahko bojimo, še predobro razume, čeprav poanto skriva pred sabo ter jo prizna kvečjemu svoji mrtvi baki. In tu se spet pojavi ironija v vsem svojem rušilnem sijaju. Če je bila samoironija na začetku romana še komična in celo nekoliko dobrodušna, je na koncu ubijalsko bridka in se zgolj iz še hujšega cinizma zateka k banalnim primerjavam. “Tvoje antifašistične parole na zidovih Šibenika so naredile italijanske vojake

manj prevzetne. Moji antikapitalistični grafiti naredijo to, da sosedi težijo zaradi uničene fasade”, tako ji piše v pismu, na katerega seveda nikoli ne bo dobila odgovora. “Evropa se je spremenila, sterilizirali so jo, sama spolirana in estetizirana zgodovina ... Zatiranje je zdaj tako neoprijemljivo. Zdaj ne moreš več kriviti fašistov, baka.” In to je to. Občutek, da vse pada v prazno, je hujši od vsakega poraza.

Kako bi pisal George Orwell, če bi bil Vesna Lemaić? Kako bi pisala Vesna Lemaić, če bi bila George Orwell? Taka, kot je, piše inteligentno, privlačno in duhovito. V času, ki je butast, odbijajoč in zamorjen.

Matej Bogataj

Maja Šorli: *Slovenska postdramska pomlad*. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL), 2014.

Vsak čas preži na tisto zgoščeno poimenovanje, ki ga najbolj zadeva in določa, to je tista vlaga, ki omogoča klitje in izbruh prezrtega in marginalnega, ki se kar naenkrat znajde v središču, kot nova smer in nova rešitev, nova linija bega; podobno kot danes pojem postdramskega v gledališču je recimo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja široko in strokovno javnost mobiliziral postmodernizem kot umetniška smer oziroma postmoderna, ki naj bi zašpila in preseгла vse tisto, za kar si je prizadeval moderni oziroma razsvetljenski projekt.

Maja Šorli svojo študijo po teoretskem uvodu in pojasnilu, da gre za predelano doktorsko disertacijo, zastavi tridelno: prerešeta sam obseg pojma postdramsko in pri tem izhaja in pritrjuje delu Hansa Thiesa Lehmana, ki je bilo spisano pred petnajstimi leti in je leta 2003 izšlo v prevodu Krištofa Jacka Kozaka ter je imelo nedvomen vpliv na naše razumevanje razvejane veje sodobnih gledaliških pojavov. Avtorica omeni nekatere ugovore in polemike ob prevodu Lehmannovega dela, recimo reakcije ob angleški izdaji, vendar jih nekako tudi ovrže, hkrati pa vidimo, da ji je postdramsko vrednota na sebi; gledališče naj bi se izvilo izpod diktata dramskega besedila, nastajala naj bi nova razmerja med ustvarjalci, ki so pogosto manj hierarhična in omogočajo večjo participacijo igralcev, ki postanejo tudi pisci fragmentov besedil, ki so potem uporabljeni v predstavi. Avtorica postdramsko stanje primerja z demokracijo; kot je v času osamosvajanja nastopil čas nove sproščenosti, tako naj bi bilo postdramsko nič manj kot ekvivalent te demokratičnosti. “Če s pojmom 'slovenska pomlad' poenostavljeno označujemo obdobje, ko se je začela zbirati kritična masa civilnodružbenih pobud, ki je spremenila politično podobo Slovenije, je mogoče na podoben način z dodatkom postdramskega poimenovati dogajanje, s katerim se je razcvetela produkcija, ki je spremenila gledališko podobo Slovenije.”

Seveda se nam že na tem mestu pojavi vprašanje, ali je t. i. demokratizacija prinesla same spremembe na boljše, v nekaterih stvareh in nadaljevanju kulturnega boja, recimo pri pravicah manjšin ali v odnosu do tujcev, smo nedvomno padli v regresijo in dopuščamo ravni debate, ki so bile v osemdesetih osmešene, teoretsko sesekljanje in kritično ovržene. Hkrati pa se nam, če premislimo vse razsežnosti primerjave, po analogiji s politično pomladno opcijo zdi, da je postdramsko že tudi izčrpano, vsaj nekatere poteze pomladnega dela političnega spektra kažejo demagogijo, ponavljanje in epigonstvo. Kot je na drugi strani seveda res, da je zaradi splošne strankokracije civilna družba bolj pasivna, razpršena in kalkulantska, bolj previdna zaradi strahu pred restrikcijami, ki bi ji jih lahko v zneskih nakopala zmanjšana poslušnost. Mislimo si lahko, da se je nekaj podobnega zgodilo po pomladni evforiji s postdramskim, da ta in podobne razprave že količijo njegov obseg in domet, vsaj glede najkreativnejših in najprodornejših izdelkov. Hkrati polemika med tistim prej in tistim po uporablja podobne postopke kot karikatura, ki nekoliko pretirava, da bi bolje zadela: tako se lahko strinjamo, da gre za demokratizacijo, saj je ustvarjanje in lepljenje besedil na podlagi fragmentov klasikov radikalnega modernizma, recimo Heinerja Müllerja z biografskimi drobcami ali zelo osebnim gradivom izvajalk in izvajalcev, ob budni podpori režiserja in dramaturga zelo demokratično. Je pa res, da je to točno tista oblika demokracije, ki v političnem delu pripelje do tega, da recimo o arbitraži govorita kriminalca in nogometni huligan na eni in strokovnjak za mednarodno pravo na drugi strani, potem pa se publika odloči, da ji je militantni in neposredni, hujskaški in nestrpni govor prvega bolj všeč. Seveda je v tej luči zelo demokratično, če se besedila porajajo v samem procesu nastajanja uprizoritve, ne pomeni pa to nujno, da so zaradi dejstva, da jih dopisujejo gibalci ali igralci, tudi bolj učinkovita, bolj napisana od tistih, ki jih spišejo profesionalci s peresom/tastaturo – imenovani tako kljub temu, da se od dramskega pisanja ne da živeti. Ne nazadnje se lahko pri razumevanju pojava postdramski in njegovem opredeljevanju do obstoječih praks naslonimo tudi na izjavo Toneta Peršaka, da je takšno razmeroma ostro in nespravljivo razdeljevanje gledališkega prostora tudi posledica prizadevanj za položaj in moč v prostoru, ki se potem izrazi v od ministrstva podeljenih denarjih za projekte oziroma v razrezu proračunske torte med velike institucije in široko razvejano mrežo manjših in neodvisnih producentov.

Zdi se, da se Šorlijeva zaveda provizoričnosti svoje razprave: “Dejstvo je, da z izjemo omenjenih študij Barbare Orel in Tomaža Toporišiča v slovenski teatrologiji (še?) nimamo celostnih pregledov postdramske

produkcije in posledično tudi ne pregleda pojavljanj sodobnih besedil z analitične pozicije postdramskega gledališča. To seveda ni presenetljivo, saj je bazen slovenskih teatroloških študij majhen sam po sebi, predvsem pa brez preglednih študij sodobnega gledališča, hkrati pa utegne biti koncept postdramskega gledališča preobsežen za takšne projekte. Res pa je, da so (nacionalni) pregledi v času hipertrofije tako različnih teorij kot tudi gledaliških praks nevhvaležno delo.”

Kot z vsemi postizmi se je tudi k postdramskemu nabralo marsikaj in tudi Lehmannove opise je mogoče aplicirati na marsikaj, predvsem pa se zdi, da v tej fazi kartografiranja, ko je prikazano frontno delovanje nasproti diktatu dramskega, manjka nujno ovrednotenje nekaterih pojavov; zaenkrat so frontno skupaj, drug ob drugem, včasih celo polemično združeni proti neustreznim kritičkim pristopom; če publika in kritika katerega od pojavov nista sprejela, toliko slabše za kritiko. Strinjamo se lahko, da bi pregled različnih pristopov zahteval širšo ekipo strokovnjakov, vendar Maji Šorli z evidenco ustvarjalcev in ustvarjalk, ki jih sploh prepozna kot nosilke nove senzibilnosti in novih pristopov, uspe načrtati zemljevid, ki morda potrebuje le povečanje nekaterih detajlov.

Slovenska postdramska pomlad je razdeljena na nekaj sklopov, najprej avtorica pregleda gledališko krajino, evidentira prostore igre, pregleda produkcijske pogoje za nastanek postdramskega gledališča, potem se obsežno in žanru, torej doktorski disertaciji primerno loti teoretskega odnosa med postdramskim in dramskim, pa tudi nekaterim predhodnim mejnim oblikam, pri čemer sledi Lehmannovi diskontinuiteti z Brechtom, ki še ni prepoznan kot odskočišče za postdramsko in s tem za avtorja, ki igra in je uporabljen kot žeton na isti način, kot je bil Beckett ali Heiner Müller v debati o (post)modernizmu. Zanimivo je, da je v tej pretežno nemški debati kot referenca in predhodnik popolnoma izpuščen Pirandello, ki z združevanjem različnih plasti fiktivnosti prikaže močno ontološko negotovost likov, ta negotovost pa je produktivna za pomnožitev glasov in poigravanje z razmerjem med fikcijo in realnostjo na odru. V knjigi Maje Šorli je kar nekaj iz produkcije devetdesetih citiranih stavkov, ki s samozanikanjem obstoja kažejo na radikalizacijo tovrstnih trendov in s paradoksalno samonanašalnostjo kažejo novo preizpraševanje subjektivitete oziroma njenih ostankov. Kot je morda presenetljivo, da ob omembi Pupilije Ferkewerk, paradoksalno, nabrane iz literarne in pesniške družčine iz skupine 402 in režijskega motorja Dušana Jovanovića ni omenjen njegov – in Jožice Avbelj – radikalen prispevek k postdramskemu Spomenik G, kjer so Štihovo besedilo demontirali in iskali zvočne in 'zaumske' vzorce, ki so bili nabrani in postrgani iz igralkinega izkustvenega sveta.

Kot je nekako pomenljivo, kar omenja Aldo Milohnič v spremni besedi, da je že Lehmann izpustil in ignoriral postdramske pristope obeh valov avantgarde, pri čemer je postdramska gledališka produkcija depolitizirana, umaknjena v intimo in raziskujoča predvsem gledališki medij, vsaj glede na predhodne oblike političnega gledališča v sedemdesetih.

Postdramsko Maja Šorli ogradi in določi glede na postmodernizem, nedramsko produkcijo, spregovori o načinih produkcije besedil za postdramske uprizoritve, pojem razmeji od performansa.

Zadnji veliki del knjige je posvečen štirim gledališkim avtorjem, ki so v devetdesetih ustvarjali na področju postdramskega, Emilu Hrvatinu, Barbari Novakovič, izbranim režijam Eduarda Milerja in njegovemu ukvarjanju z Müllerjem ter Sebastijana Horvata, pri tem pa ošvrkne tudi postdramski opus Tomaža Pandurja in kot najbolj reprezentativno prepozna predstavo *Silence Silence Silence* Vita Tauferja v izvedbi Slovenskega mladinskega gledališča. Predvsem v tem delu knjige je avtorica zelo podrobna, prerešeta odzive na predstave in jih sooči s tistim, kar so o nastanku izrekli sami ustvarjalci. Pri tem navaja dokumente in predloge, ki so priloženi, vendar tudi neberljivi zaradi nerazumnega pomanjšanja. Ravno ta gledališko-zgodovinski del je ob tistem, v katerem ošvrkne polemiko med tvorcem pojma postdramsko Lehmannom in njegovimi oponenti, najbolj zanimiv; nudi obilo gradiva za premislek, tudi natančno umesti avtorje na zemljevid gledališke krajine, vse skupaj pa kar kliče po razširitvi in novih teoretskih videnjih, ki bodo povezala in določila vrednost tako širokemu obsegu različnih pojavov in uprizoritev v gledališkem prostoru. In morda razširila premislek o postdramskem na predhodna obdobja in na tista, ki sledijo.

Alenka Urh

Aleš Šteger: *Odpusti.*

Ljubljana: Beletrina, 2014.

Leto 2012. Maribor, Evropska prestolnica kulture. Po različnih koncih mesta veliki pisani baloni, ki prestolovanje karseda nedvoumno označujejo. Tu in tam iz kakšnega uide zrak, da je videti kot “uplahnjen kondom, nataknen na dolgo kost”. Okolica nič kaj zgledna. Vse razrito, granitne kocke, bager in “črna, blatna tla, mariborsko tihožitje”. Zima, ulice, ovite v ledeno meglo. Tako nekako se pred bralcem postopno odstira milje, po katerem se gibljejo junaki Štegrovega romana *Odpusti*: v kratki, jedrnat in izčiščeni didaskalični obliki, ves čas v sedanjiku. Da se roman z besedilno mizensceno do določene mere napaja pri dramski formi, ni nobena skrivnost, konec koncev na to posumimo že ob seznamu *dramatis personae*, v prvih nekaj stavkih pa se navezava potrdi tudi na pripovedni ravni: “Tišina. Tema. Zastor se dvigne in vse, kar lahko razpoznamo, je moški. Potuhnjen je za dvignjen ovratnik zimskega plašča, dlani v žepih, na desnem zapestju binglja črna aktovka.” Ta moški je Adam Bely, nekdanji dramaturg, grafični oblikovalec in odpadniški scientolog, ki se s spremljevalko Roso Portero pod pretvezo zbiranja zanimivih informacij o kulturni prestolnici znajde na skrivnostni, nenavadni in sila pomembni odrešiteljski misiji. Ustaviti mora Velikega Orka (mimogrede, ime ne zveni najbolj originalno niti ni najbolj sveža metafora hobotnice, ki kot nekakšna halucinatorna predstava povezuje njegove člane), stelarno formacijo, ki sicer obstaja od nekdaj, a se skozi čas materializira na različnih krajih, da izpolni določeno nalogo. Gre za entiteto, “ki jo sestavljajo človeška telesa, v katerih je ujetih ogromno, nepredstavljivo veliko duš ..., ki so bile pred milijoni let privedene sem in z nasilno smrtjo svojih teles spuščene v nenehno beganje”. Nadvse zoprno za domačine, da se je zadnja takšna konstelacija utelesila ravno tu, v Mariboru, v trinajsterici lokalnih veljakov. Ti “poganjajo kolo mesta” ali bolje, ga držijo pri miru in skrbijo, da se nič ne spremeni in stanje ostane takšno, kot je. Je pa

precej provincialno in zahojeno. V dogajalnem času romana ima njihovo siceršnje rovarjenje po lokalni politični, gospodarski in umetniški sceni ravno kulminirati v dovršitev naloge, katere cilj je vladarju stvarstva Xenuju omogočiti vnovični genocid nad lastnim ljudstvom. In to nikjer drugje kot na Zemlji, ki se je že pred milijoni let izkazala za primerno odročen kraj za takšna početja. A Xenu uniči le telesa, duše pa spusti skozi program zaslepitve, zaradi česar tavajo zbegane, prestrašene, izgubljene v ostankih svojih spominov. Kot take se zbirajo v grozde, kjer se izpodrivajo, grizejo, vodijo parazitska življenja. Ker pa s tisočletji postajajo šibkejše, potrebujejo novo dozo zmedenih duš, ki se bodo sprijemale v nove grozde. Seveda novih duš ni brez novih trupel... in tako se vse skupaj nenehno ponavlja. Kaj moreta naša Adam Bely in Rosa Portero proti takšnim silam? Do kolikšne mere lahko sistem, katerega del sta tudi sama, od znotraj sploh zamajeta, glede na to, da sta podvržena njegovim zakonitostim? In, še bolj ključno, je njuna naloga sploh upravičena? Dobro in zlo v Štegrovih izvajanjih (in tudi izven njih) nista trdni, jasno zamejeni kategoriji, območje se navadno zariše šele v luči nekega smisla. Ne glede na vse naša junaka pogumno sledita lovkam, ki povezujejo vseh trinajst oseb in poskušata iz njih (s hipnozo ali zgrda) izvleči, kdo so preostali člani Velikega Orka. Ko čivknejo svoje, jim v usta zbašeta posebne jušne kroglice, s katerimi odpustita njihove duše, da se spomnijo in preidejo v novo dimenzijo. Telo pa pač ostane človeška žival, kakršna je po naravi in se temu primerno obnaša. Čemur smo v romanu priča, je na moč nenavadno, kaj nenavadno, mestoma preprosto bizarno. Če začnemo pri Hoferjevih jušnih kroglicah, v katere je Adam s posebnim postopkom vnesel čisto informacijo, ki ozavešča duše, katerih spomin je bil zabrisan. Posebni postopek ni nič manj kot to, da jih je po štiridesetdnevem postu z meditacijo in večdnevnimi halucinacijami pojedel in po običajni poti tudi izločil. Pri tem je nenavadno, da je kroglice izločil že po nekaj minutah, kar je z vedenjem, ki ga posedujemo o človeškem prebavnem traktu, nemogoče, ergo, kroglice so informirane. Potem so tu še tokratna materializacija Velikega Orka, travmatizirana svinjina, ki se pomiri ob dodatku avtomobilskih gum, in podobna čudaštva.

Po detektivskih poteh Adamu in Rose sledimo skrivenčeni liniji aktualnih problemov od korupcije, množične podkupljivosti, goljufij do stanja v umetnosti in kulturi, vse skupaj pa (tako lahko posumi tudi bralec brez kakršnega koli vedenja o lokalni sceni) meri ali vsaj spretno namiguje na nekatere resnične osebe in dogodke iz življenja štajerske prestolnice. Če smo kolikor toliko seznanjeni z dogajanjem v Mariboru leta 2012 – naj spomnimo, to je leto, ko je tedanjega župana s stolčka odplaknil slogan

Gotof si, potem dokaj brez težav prepoznamo (vsaj) nekatere osebe in afe-re, povezane z njimi. Na primer kulturno središče Marks, ki je v romanu ugledalo luč sveta (očitno je to lahko resnično le v fikciji), močno spominja na neuresničene megalomanske načrte s centrom Maks, od katerega jim je menda uspelo materializirati zgolj velikansko luknjo na desnem bregu Drave. V množici brez večjih težav prepoznamo tudi župana Vodo, znanega mariborskega režiserja, vedeževalko, ekonomo mariborske nadškofije in še bi se jih našlo.

V že tako bogato scenografijo, v kateri najdemo res vse, od raznih skrivnostnih kultov, iniciacijskih obredov, nevarnih gob oziroma podaljškov razpadlih teles Nezemljanov in informiranih jušnih kroglic, so poleg osnovne zgodbe mimogrede vtankani še stranski rokavi. Na primer neizpolnjena ljubezenska zgodba med Roso in Belyjem ter sicer spretno vpleteni izseki, ki postopoma odstirajo plasti preteklosti obeh junakov. Potem je tu še preplet z gledališko adaptacijo romana *Vojna in mir* v produkciji Tomaža Pandurja, ki je bila aktualna ravno v dogajalnem času romana. Tako je vzpostavljena neke vrste mišnica, igra v igri oziroma, v tem primeru, igra v romanu, ki predstavlja znotrajzgodbeno paralelo.

Zaradi kompleksnosti in bujnosti, skorajda preobloženosti prikazanega sveta z njegovimi številnimi dimenzijami, avtor precej časa porabi za to, da sploh vzpostavi dovolj debelo plast konsistentne fikcije, na katero lahko trdno postavi dogajalni del besedila. Preden je bralec seznanjen s premnogimi nenavadnostmi, je kljub akcijsko zastavljenemu osnovnemu zapletu že malček upehan. Morda tudi nekoliko načet od vsega opletanja z dušo, raznimi metafizičnimi premisleki in Balyjevimi skrajnimi interpretacijami. Poleg tega skuša prestrezati številne zunajbesedilne namige, kolikor so mu pač dostopni. Na srečo je dogajanje v drugi polovici romana, ko so pripovedne koordinate jasno označene, precej bolj zgoščeno in dinamično, kar je vsekakor v prid trilersko zastavljeni zgodbi. Pripovedovanje je za kriminalko zgledno napeto, marsikaj ostaja pred bralcem (vsaj začasno) skrito, nekatera vprašanja pa sploh ostanejo brez odgovora, kar pušča odprte možnosti za različne interpretacije. To je ena bistvenih odlik romana. Zanimiv je dvojni pomen besede odpustiti nekemu/nekoga. Zmedene duše v romanu se odpušča, saj jim ni kaj odpustiti, ker njihov greh ni neposreden, ampak temelji na odsotnosti spomina. Kaj se v takšnih pogojih zgodi z zgodovinsko odgovornostjo, je vprašanje, ki se izrisuje v ozadju.

Ravno ko zgodbi že grozi, da se bo ujela v precej monoton vzorec (Bely in Rosa obiskujeta člane Velikega Orka, jih (bolj ali manj uspešno) hipnotizirata, dobta informacije, nakar jih odpustita), avtor spretno vpelje

nekaj zanimivih likov (kriminalist Maus, pesnik, oče Kirilov, Maher), ki dogajanje vržejo iz ustaljenih tirnic. Ob tem se sicer zgodba zamaje z druge strani: za izpolnitev svoje naloge naj bi Adam in Rosa poskrbela za dvig duš trinajsterice v drugo dimenzijo. Po prej opisani teoriji naj za kaj takega ne bi zadoščalo človeka zgolj ubiti, saj v tem primeru duša le zamenja lupino, torej človeško žival, ki jo je naseljevala. V romanu pa se proti koncu "odpuščanje" zgodi že kar s smrtjo nekaterih članov trinajsterice, kar je glede na zastavljeno logiko nenavadno, vendar, glede na razplet, ni nemogoče.

Žanrsko gledano gre za nekakšno mešanico znanstvenofantastične kriminalke, romana s ključem in groteske, deli besedila so, kot že omenjeno, dramsko ubrani. Velik del zgodbe (ves ta džumbus in zmeda v zvezi z dušami, Xenu ...) je povzet po doktrini scientologov (ki je, mimogrede, že sama po sebi dovolj bizarna, njen ustanovitelj je bil ne nazadnje tudi sam pisec znanstvene fantastike), v romanu pa dobiva globoke metaforične in simbolne razsežnosti: so naše "duše" vse po vrsti zlomljeni potomci izvirnih grehov, s katerimi ne znamo ravnati? So sprotni izbrisi spominov nujno orodje preteklosti ali obstajajo drugi načini ravnanja z njo? In ali niso ta vprašanja velik del slovenske realnosti, vključno s povojnimi poboji, ki jih kot eno od mnogih stranskih tem vpelje avtor?

Slog je tekoč, mestoma izrazito liričen, vsebina je realizirana z jezikom, ki je domala pesniški. Številna hipnotična in prividna stanja, v katera so pahnjeni junaki, jezik stapljajo v čisto poezijo. Deli s trdno prozno strukturo velikokrat izzvenijo v sarkastično ironičnih podtonih, avtor pa svoj dialog z zunajliterarno stvarnostjo vzpostavlja s postmodernističnimi postopki medbesedilnosti in metafikcije (v delu se na primer kot nosilec vloge, ki jo je pri EPK odigral v resničnem življenju, pojavi tudi avtor sam).

Delo se sicer nedvomno ponaša s številnimi odlikami, med njimi je najizrazitejša njegova večplastnost in interpretativna nedoločenost, vendarle pa je vsega skupaj nekoliko preveč, roman deluje prenatrpano, zaradi česar je branje mestoma grenko-sladka preizkušnja. Ob branju nas namreč večkrat prešine misel, da bi bilo malo manj ravno dovolj.

Gaja Kos

Irena Velikonja: *Življenje brez psa.* Ljubljana: Mladika (Zbirka Majnice), 2014.

Če se spomnim osnovnošolskih let, ko sem, kot mnogo drugih, tudi sama bila boj za lastnega psa, pomislim, da bi knjiga z naslovom *Življenje brez psa* tedaj zagotovo pritegnila mojo pozornost. Roko na srce jo je tudi zdaj, ker sem pač še vedno človek za pse. Toda za posrečeno izbranim naslovom ni vedno posrečene vsebine, žal potrjuje šesti mladinski roman Irene Velikonja.

Avtorica se je na prizorišču slovenske mladinske književnosti pojavila leta 2006 z romanom *Poletje na okenski polici*, za katerega je dobila nagrado večernica, ki si jo je "razdelila" z Majdo Koren (*Eva in kozel*). Od takrat precej redno izdaja mladinske romane, ki se osredotočajo predvsem na družinsko in šolsko življenje protagonistov in so enkrat bolj, drugič manj izrazito problemsko zastavljeni (napisala pa je tudi dva romana za odrasle, *Naj počiva v miru*, 2011, in *Črna ovca, črni vran*, 2013).

V *Življenju brez psa* spremljamo Nejo, ki bo kmalu dopolnila trinajst let. Občutljiva leta, ki jim prav gotovo ne gre na roko prisilna selitev iz Ljubljane v neke rovte, na vas, kjer ima človek namesto (najboljših) prijateljev za soseda župnika, kjer vsi o vseh vse vejo oziroma mislijo, da je tako, in kjer – zadnji udarec – niti spodobnega signala za telefon ni. Neja v zvezi s tem seveda ni imela glasovalne pravice, kajti odrasli morajo zaslužiti, in če službe ni v Ljubljani, morajo ponjo tja, kjer je, po možnosti brez jamranja, ker se od njega položnice ne bodo plačale. Slovenska realnost pač. Da je vse še slabše, Nejo v novem domovanju pričakata Petrova babica (imenovana bakica) in njen pes Grizli, ki ji zelo očitno nista naklonjena, v šoli pa (pretirano?) neprijazna ravnateljica in agresivna sošolka Sabina. Ampak lepo po vrsti – kdo je Peter? Ta, ki je šel s trebuhom za kruhom in ni Nejin biološki oče, pač pa (bivši) partner njene mame; ampak ja, v bistvu je njen oče in ona njegova hči, dobro se razumeta in Peter, čeprav jih še nima trideset, skrbi zanjo po najboljših

močeh in z očetovsko ljubeznijo. Druga pesem je z mamó – ta je odsotna in v romanu dolgo precej skrivnosten lik, kar je ena boljših potez; šele postopoma izvemo, da je odšla v Indijo, da je ni že osem mesecev in da svoje hčere ni poklicala niti za rojstni dan. “Maja je imela redno službo, dokler se ji ni sfrkljalo od nekih novodobnih duhovnih zamislic, s katerimi si Peter nikoli ni prišel dovolj blizu, da bi jih razumel.” Če ste mislili, da je življenje osmošolke že dovolj komplicirano, ste se zelo zmotili. Zdaj se šele zares začne, in sicer s pretepom z že omenjeno Sabino, razredno nasilnico, ki ji gre Neja v nos tudi zato, ker jo je z dobrimi ocenami kar nekoliko zasenčila (zanimiv in dokaj izviren moment je, da nasilno dekle v šoli ni neuspešno). Neja se domov privleče krvava in v modricah ter, namesto da bi izdala Sabino, na dan potegne klišejsko zgodbico, da je padla. No ja. Če ji Peter še verjame oziroma se dela, da ji verjame, njenega pojasnila ne kupijo v šoli, in ko čez nekaj časa ena izmed učiteljic ujame, kako Neja razlaga sošolcu Markotu (ki je v tistih dneh najbliže temu, čemur bi lahko rekla prijatelj), da je nevihto preživela v postelji s Petrom (bilo naj bi jo tako strah sodnega dne, ki je divjal zunaj, da je zlezel k njej v posteljo in jo moral pomiriti), seštejejo ena plus ena: Peter jo zlorablja in je do nje nasilen. Sledi roditeljski sestanek, in če v zvezi njim Peter doživi presenečenje (življenja), tega ne moremo trditi za bralca. Zanj je nadaljnje dogajanje predvidljivo, ne samo obtožbe na sestanku, pač pa tudi grožnje s socialno službo. Nejin molk in vaške govornice naredijo svoje in paradoksalno je prav Sabina edina, ki dvomi, da Neja ustreza profilu žrtve, konec koncev je sama strokovnjakinja zanje: “Ni bila prepričana, da je Neja res taka revica. Ni se ji zdela kot žrtev. Kot dekle, ki je stvari rado reševalo z občasnim nasiljem nad šibkejšimi od sebe, je žrtve takoj prepoznala.” Bolj kot se razmere zaostrojujejo, bolj sta, kot nekakšna protiutež, Neji naklonjena vsaj Bakica in Grizli, ki – uganili ste – postane (tudi) njen pes. Dekle na koncu prebrodi stisko (vmes se počuti kot otrok brez kogar koli itd.) in ne samo, da sme ostati pri Petru, čigar ime je oprano, dobi svojega psa, za nameček pa se vrne še izgubljena mati. S srečnimi konci načeloma ni nič narobe, manj je bralec lahko zadovoljen z že omenjeno predvidljivostjo, še manj pa z luknjami v zgodbi, ki jih je v *Življenju brez psa* kar nekaj.

Za začetek ena bolj banalna in za potek zgodbe ne tako bistvena – niti dva meseca še ne mineta, kar Neja živi na vasi, pa stiki z najboljšima prijateljicama že izgubijo pristnost, in to kljub temu, da “/.../ so si dekleta velikokrat, celo dnevno pisala svoje sms-je in se včasih precej dolgo pogovarjala po telefonu.” Saj še poletne počitnice trajajo dlje, Nejo pa po enem vmesnem obisku Ljubljane vse skupaj kar mine, in to kljub temu,

da je v novem okolju popolnoma zapuščena! Naslednje vprašanje, ki se zastavi bralcu je, ali bi šla sošolka pri trinajstih res razlagat sošolcu, da jo je bilo nevihte tako strah, da jo je morala prestat v postelji skupaj z očetom oziroma svojim skrbnikom? Kar pomembno vprašanje, glede na to, da na njem temelji nadaljnji zaplet. Nadalje – bolj verjetno bi bilo, da bi Neja po tem, ko ozavesti razsežnosti nastale situacije in dejstvo, da lahko ostane brez skrbnika, resnično sama, za poškodbe končno okrivila Sabino; konec koncev so učitelji opazili napetosti med njima, njun pretep pa je imel celo pričo, ki bi se jo dalo gotovo najti ... Še ena nedoslednost – razredničarka že na sestanku Petru skupaj z obtožbami omeni modrice in ugotovitev, da je bila Neja pretepena, ko pa ga pozneje socialna delavka vpraša, če je ni udaril on, reagira takole: “To mislite?” je skoraj zakričal. Res ni nikoli pomislil na to možnost, da bi ga lahko obtožili nasilništva nad otrokom.” Hm. Ne nazadnje tudi sama struktura romana ni najbolj posrečena – tretjeosebna pripoved se izmenjuje z Nejinimi dnevniškimi zapisi, ki pa jih je bolj za vzorec, predvsem pa – v nasprotju s tem, kar od dnevnika pričakujemo in kar ne nazadnje omogoča avtorju – ne zarežejo zares v globino. Glede na kompleksno (problemsko) temo, ki se je loteva, je celotno besedilo nasploh premalo čustveno intenzivno, torej tudi po tej plati premalo prepričljivo, zaradi česar bralec ves čas – oziroma do skorajšnjega konca, kjer avtorica, verjetno na račun hude koncentracije dogodkov, vendarle pokaže malce več smisla za doziranje živih emocij – pravzaprav ostaja “zunaj”.

Življenje brez psa ima nekaj zanimivih nastavkov, žal pa še več pomanjkljivosti. Tako mi ne preostane drugega, kot da tale zapis zaključim z ugotovitvijo, da je izvirnih domačih romanesknih del za mlade že tako ali tako malo, pa še tista, ki so, na žalost pogosto niso posebej kakovostna oziroma dodelana. Škoda.

Milena Mileva Blažič, Črtomir Frelj

Tomaž Šalamun: *Modro ne bo.*

Ilustracije: Arjan Pregl.

Preserje: Morfem, 2013.

Kozmopolit Tomaž Šalamun (1941–2014), je eden najbolj znanih slovenskih pesnikov, ki je pisal predvsem za odrasle, manj znano pa je, da je nekaj pesniških zbirk napisal tudi za mlade bralce. V literarni vedi se tovrstna književnost imenuje naslovniško odprta poezija ali poezija za dvojnega naslovnika (Sandra Beckett: *Transcending Boundaries: Writing for a Dual Audience of Children and Adults*). Tomaž Šalamun je za mlade napisal štiri zbirke pesmi, in sicer: *Kaj je kaj* (2005), *Narobe svet je tudi svet* (2010); *Kakšne so stvari na zemlji, v nebesih in pod morjem* (2011), vse tri je ilustrirala Ana Šalamun, *Modro ne bo* pa je nastalo ob podobah Arjana Pregla.

Mladinski opusi avtorjev, ki so pisali predvsem za odrasle, so deležni upravičene pozornosti strokovne javnosti. Manj znano je, da so za otroke pisali tudi James Joyce (*Maček in vrag, Mačke iz Kopenhagna*), Salman Rushdie (*Harun in morje zgodb*); Ernest Hemingway (*Dober lev in zvesti bik*), Umberto Eco (*Trije astronauti, Bomba in general, Gnom in gnu*). Avtorjem za odrasle pisanje za otroke in/ali mlade lahko predstavlja: 1. predfazo pred pisanjem za odrasle (na primer L. Kovačič: *Zgodbe iz mesta Rič-Rač*), 2. vzporedni model (S. Makarovič, A. Rozman Roza ...), 3) temeljno polje ustvarjanja (A. Štefan, P. Svetina) ali 4) občasno pisanje za mlade – prav sem sodi tudi Šalamunov primer, ki ni redek v kontekstu svetovne književnosti.

Pesemski cikel *Modro ne bo* je nastal na osnovi ilustracij Arjana Pregla, ki so Tomažu Šalamunu služile kot navdih. V slikanici, ki je monolitna enota verbalnega in vizualnega gradiva (Maria Nikolajeva in Carole Scott: *How Picturebooks Work*; Nikolajeva piše ang. besedo *picturebook* skupaj, kot eno besedo, in ne kot dve, torej *picture book*, ravno zaradi poudarka na enovitosti verbalnega in vizualnega pola) ali besednega in nebesednega, je pesniški jezik abstrakten, modernističen in eksperimentalen.

Šalamunovo pesniško stališče je intelektualizem, glagoli (gledati, razmišljati, tipati, videti, vohati) poudarjajo holistični in multisenzorni pogled na svet. Lirski subjekt je slon oziroma slonček, prek katerega avtor izraža postmodernistično ambivalentnost – hkrati pozitivno in ironično razmerje do sveta. V ospredju je majestetična množina (mi), besedilo je postavljeno v prihodnost (bomo) in izraža eksistencialistično negotovost (ne vemo.) Pesemski cikel je sestavljen iz dvanajstih enot, osnovna večpomenskost je že v naslovu *Modro ne bo*, ki se ponovi tudi v dihotomiji: *nebo in ne bo*.

Pesmi so kolaž tipičnih pesniških simbolov, nadrealističnih asociacij (pujsek s klobukom) in sodobnih dihotomij – reizem (čip) in novi humanizem (duša). Zanimiva je arhetipska podoba Freudovskega termina “dnevnega sanjarjenja” (“Odlično, malo vročine / imaš, / sijajno za fantazijo.”), ki ga Šalamun rehabilitira kot rekvizit domišljije. Saj umetniki so zrcalo družbe.

Pesmi so komunikativne, zanimiva je stalnica in raba t. i. domišljijskega binoma (it. *binomio fantastico*), ki ga je v otroško in/ali mladinsko književnost iz nadrealizama prenesel in redefiniral Gianni Rodari (*Grammatica della Fantasia*), npr. lestev in roža, klobuk in zajček (L. Carroll), kokoš in sadež, metulj in E. T. (intertekstualna aluzija na film), opica in pipa, roža in grlo ipd., potem ironija, strički in kolegi.

V naslovniško odprtih pesmih je prisotna arheologija spomina (“Vas ne / silijo s / špinačo. Vas ne silijo. / vas ne / silijo.”) in mitsko pojmovanje kronotopa (časa in prostora) (“Mami, ne boš verjela. / sanjala sem, da / nisem imela kože, / ampak direkten kožušček. Dali so me v / košaro / in me spustili po Nilu.”). Pogosto naletimo na nadrealistične sintagme, kot so “trobentamo jastoge”; “metla pometa zobe / buče ali / psa”, in *nonsense*: “V kangli za mleko je bela / barva, ker je / v kangli mleko”; ter metamorfoze: “Mravlje dobijo / krila in postanejo večče / in metulj in / E. T.”; “Zvoki naših stopal so / diamantne ptice”.

Modro ne bo je eden od primerov, ki potrjujejo relevantno raziskavo (David Comer in Kidd and Emanuele Castano: *Reading literary fiction improves theory of mind*), po kateri besedila predstavljajo motivacijo, da mladi/odrasli bralci začutijo empatijo do lirskega subjekta, v tem primeru slončka, in kompleksne literarne odnose, ki so značilni za besedilo. Šalamunova knjiga je prava intertekstualna knjižnica, avtor jezikovne izraze išče v antičnih bibličnih in kozmopolitskih navezavah (Benečani, faraon, Galjot (kaznjenc, obsojen na veslanje na galeji), Gromovnik, mislec (Rodin), Nil, slon (azijski mit, da zemlja sloni na slonih), harpuna, košara, kupola, lestev (Jakobova), sadež, večerja (zadnja), vsemogočnost ...).

V besedilu najdemo postmodernistično dvojno kodiranje (Bomo svet zavrteli?) s pietetno ironijo (en bog, en faraon, en kup, en (čuden) kuža, en ribič, en trak) in antiideološke ideje (en bog ... en (čuden) kuža), neobremenjene z ideološkimi interesi. Pesmi so apoetične, alogične, četudi je razmerje do sveta odprto in neatropocentrično, kar so prvine ekoliterature, vsebujejo pa tudi pravljичne prvine.

Sandra Beckett v monografiji *Crossover Picturebooks: A Genre for All Ages*, posebej posvečeni slikanicam, ki presegaajo običajno pojmovanje tega žanra, obravnava tudi primere umetniških slikanic, brezbesednih slikanic, slikanic z likovnimi aluzijami, z večgeneracijskimi temami in slikanice slavnih. Ravno slikanica Tomaža Šalamuna in Arjana Pregla *Modro ne bo* je odličan primer preseganja naslovnika, žanra in je obenem umetniško delo, ki predstavlja monolitno enoto verbalnega ter vizualnega in je primer *sui generis*. Spodbujanje kognitivnih in metakognitivnih sposobnosti prek mladinske književnosti je proces, ki je možen le ob kakovostnih književnih besedilih in umetniških izdelkih, kot je pričujoči.

Arjan Pregel je izkušen avtor na besednem in likovnem področju. Mnogo njegovih likovnih konceptov je zasnovanih prav na besednih igrah in razlikah med pojmi in njihovo likovno nazornostjo. Kontekstualizacija njegovih slik je zelo pogosto izvedena s pomočjo pomenljivih naslovov ali kar z neposrednim vključevanjem teksta v sliko. Za dinamičen odnos med besedo in podobo je pri slikanici *Modro ne bo* povabil pesnika Tomaža Šalamuna, da na osnovi njegovih slik napiše pesmi in jih tako spremeni v ilustracije. Običajen je ravno obratni vrstni red, zato se zdi, da si je likovni jezik v tem primeru v knjigi izbral še več prostora, kakor mu ga običajno odmerijo. Morda je pisanje o tej knjigi priložnost, da ugotovimo, kaj mislimo s pojmom likovni jezik. Največkrat se zdi, da gre za metaforo, kakor da pri likovnosti ne gre za pravi jezik, ampak za neko metagovorico, ki sicer ima sposobnost sporočanja, a je bistveno slabše strukturirana, kakor pravi jeziki. Vendar likovna teorija dokazuje, da likovni jezik izpolnjuje vse kriterije, ki so jih kot kriterije jeziku postavili lingvisti. Jurij Selan o tem podrobno piše v članku *Likovna umetnost in slovenščina (Slovenščina v šoli, 15/I)*. Na kratko, likovni jezik premore dvojno členitev na sintaktični in morfološki ravni. Premore tudi celotno verbalnemu jeziku analogno verigo od osnovnih gradnikov, ki sami po sebi ne pomenijo nič, do različno kompleksnih sklopov, ki lahko oživijo zapletene vsebine in doživljanja. Ravni, na katerih se likovni jezik od znakov pretvori v izpoved, so fotološka (temeljne orisne likovne prvine), morfološka (orisane prvine in likovne spremenljivke), sintaktična

(sintaksa likovnega prostora in likovne kompozicije) ter semantična ravni-
na (likovna semantika, hermenevtika, semiotika).

Ko pri otroku z leti narašča verbalna jezikovna kompetenca, vzporedno
z njo upada likovna jezikovna kompetenca. Koliko je s tem izgubljenega,
bo zlahka opazil pesnik, saj se njegova raba jezika izmika arbitrarnosti
konvencije na enak način, kakor se likovna govorica vedno znova mora
šele vzpostaviti, da lahko spregovori.

Ko govorimo o razmerju med dvema jezikoma, lahko opazimo, da to
razmerje ni enovito. Švedska raziskovalka Marija Nikolajeva najde in
opiše več vrst interakcij med besedo in podobo. Najbolj običajna, navad-
na, manj kreativna interakcija je simetrična, kjer ilustrator s sliko ponovi
samo to, kar je pisatelj napisal. Primerna je za tiste, ki še ne znajo brati
jezikovne govorice in zato zgodbo zajemajo iz podob. Vse druge vrste
odnosov omogočajo večplastno, zahtevnejše, večkratno branje. Kom-
plementarna interakcija temelji na delitvi pripovednega dela, tako da je
del zgodbe povedan z besedo, del pa s sliko brez odvečnega podvajanja.
Stopnjevana interakcija pušča več svobode enemu od avtorjev, saj lahko
s svojo zgodbo zavije na poti, ki jih drugi kanal ne obravnava, na pri-
mer slikar uvede nove like, ki v besedilu sploh ne nastopajo. Protislovna
interakcija se razvije, če je razlika med sliko in besedo zelo velika. Ali
v primeru, kadar oba avtorja do skrajnosti napneta strune lastnega medija;
časovnost poezije in prostorskost podobe bi se na ta način lahko zgrešili, a
učinek združitve avtonomnih načinov govorov lahko učinkuje popolnoma
celovito. In to se je po mojem mnenju zgodilo ob sodelovanju Pregla in
Šalamuna. Nobeden od dvojice ni popuščal na račun drugega, nihče ni
soavtor, vsak je opravil svoje delo v popolnosti in skladno z zahtevami
lastnega jezika. In rezultat je presenetljivo celovit. Knjiga je zračna in
gosta hkrati. V omejitvah izraznih sredstev je velik kulturni potencial
avtorske knjige, kjer oba akterja z disciplino in praznjenjem knjižnega
prostora dosežeta to, kar se od dobre knjige pričakuje; odpiranje novih,
prostranih svetov, h katerim pomemben delež lahko prispeva bralec sam.
Namesto znanih vrst likovnega prostora se pojavi neka vrsta hibridnega
prostora, ki včasih vsebuje elemente zdaj tega, zdaj drugega tipa prostora,
včasih pa nas pusti popolnoma brez vodila in se moramo sami orientirati
in "dokonstruirati" predstave, ki jih je slikar predlagal. K oblikovalni arti-
kulaciji spadajo tudi tehnološke inovacije, ki jih Pregl vpelje s kreativno
izmenično rabo digitalnih in analognih postopkov; nekaj izreže in prilepi
na papir, potem to doriše, skenira, sprinta in čez to znova riše ali izrezuje
in prilepi na drugo podlago. Skratka postopek, ki v svoji dinamiki kaj
hitro zakrije, kaj je izvor podobe, kaj je njen odsev, kaj je njen odtis in

kaj je bilo na začetku. Veriga sprememb in premen nas pripelje do simulakra, kjer se zdi, da likovno predstavljeni objekt nima svojega zastopnika v realnosti, čeprav mu je na videz zelo podoben. Ta metoda pripelje do ilustracij, ki sodobnemu otroku (kot tudi odraslemu) predstavljajo poligon za detektivsko popotovanje z vprašanjem: kako je to narejeno? In v tem vprašanju je zajeto bistvo razlikovanja med likovnim in vizualnim, saj otroku – morda včasih tudi ob pomoči odraslega – pomaga osvajati področja vizualne pismenosti. Torej tiste pismenosti, ki krmari med videzom, resničnostjo, posnetkom, odtisom, simulacijo in kar je še sodobnih medijskih pojavnih oblik stvarnosti.

Na otvoritvi razstave Preglovih ilustracij v Mestni knjižnici Kranj septembra lani sem opozoril na izjemnost knjige *Modro ne bo* in veseli me, da so bile enakega mnenja tudi strokovne žirije, ki so pozneje knjigo nagradile z nagrado za ilustracijo in nagrado za oblikovanje (priznanje nove poti Kristine Brenkove 2014). Delo si namreč zasluži pozornost, ker ilustraciji vrača dostojanstvo knjižnega slikarstva in premošča tisto vrzel, ki me je v sicer izjemno kakovostni slovenski ilustraciji vedno malo motila: Zakaj se sodobna ilustracija tako močno razlikuje od sodobnega slikarstva? Kaj se je zgodilo ilustraciji, da ne vključuje odkritij raznih “izmov”, raznih “gard”, trans in post in avant ...? Kakor da bi bila ilustracija podobotvorni otok v morju likovnega, vizualnega, konceptualnega, ki brezčasno prevaja razumljiva besedila v razumljive podobe. Gre za pritisk trga, ki ne mara otežene komunikacije, ki ima raje simetrično branje, ki bralca/gledalca sprošča in razvedri, nikakor pa ga ne sme zgrbančiti v dve gubi razmišljanja, dvomov, alternativ? Zelo dobro je, da sta Arjan Pregl in Tomaž Šalamun napravila knjigo, kjer se polna poezija sreča s sodobnim knjižnim slikarstvom.

Matej Bogataj

Raja in izbranci

Montažstroj: *In kje je revolucija, raja? (A gdje je revolucija, stoko?).* Režija Borut Šeparović. Slovensko mladinsko gledališče, festival Prelet, 26. maja 2015.

Med poplavo instant postdramskih nastopov z različno mešanico premisleka in provokacije me je režiser in motor Montažstroja Šeparović navdušil že s prejšnjo predstavo, ki sem si jo ogledal; *Moje srce kuca za nju*, naslovljeno seveda z verzom iz hrvaške himne, *Moje srce utripa/bije zanj*, spregovarja o ljubezni do domovine in herojih, pravih in lažnih, medijsko napihnjenih in umaknjenih v anonimnost. Najprej punce v dresih nacionalne reprezentance ob simultanjem prenosu odigrajo polčas nogometne tekme Hrvaške z ne vem več kom iz ne vem več katerega svetovnega; okej, rečemo, zdaj vidimo, kako mlade plesalke in mogoče tudi kakšna specialistka izraznega plesa in podobne delujejo v koreografiji, ki jo narekuje stanje na terenu, in teren je v tem primeru seveda nogometno borišče. Ko že mislimo, da se bo zadeva zadržala na razmerju med športom in plesom, prikazala razliko v gibanju in seveda tudi v mentaliteti, kakor se ta kaže skozi telo, naredi predstava osupljiv preobrat: na oder v 'drugem polčasu' pride enajsterica nezaposlenih, različnih starosti, spet izključno ženske, in začnejo pripovedovati svoje zgodbe. Ne le tiste, kako so se kot etnična manjšina znašli pod pritiskom pravih domoljubov in so zapustili manjši kraj in se preselili v večjega, ker so se le počutili nekoliko varneje, še osupljivejše so zgodbe tistih, ki so ostale brez služb in zdaj preživljajo svoje otroke: doktorica znanosti iz enega od farmacevtskih podjetij, ki je delala v razvoju in je ta propadel v hipu, ko je podjetje kupil strateški partner iz tujine, ki mu njegov lastni razvojni oddelek zadošča za vse izpostave po svetu, zraven izpovedi manj izobraženih žensk in takih s še manj možnosti za zaposlitev, vse so na odru spregovorile o bitkah in

zmagovalkah v vsakdanjem življenju. O tistih heroinjah, ki jim čudežno in z veliko požrtvovalnosti uspe preživeti iz meseca v mesec s skoraj nič denarja, pri tem vzgajati otroke in se zraven sprenevedati, da jim lahko dajo tudi kakšen napotek o poštenju ali lepšem jutri. Primerjava obeh reprezentanc je bila očitna; na eni so bleferji, ki sicer lepo in atraktivno tekajo za žogo, na drugi pa prave junakinje, ki s požrtvovalnostjo shajajo iz dneva v dan; na eni (pre)cenjeni družbeni udi, na drugi množica brez lastnega glasu, kolikor jim ga ne da gledališče, brezimna množica, katere bedno kondicijo uspejo vladarji vedno pretvoriti v brezzobo statistiko, prikazati to v procentih in se izogniti premisleku o tem, kaj to konkretno pomeni za tiste, ki so samo številka. Vse to z namenom, da bi se izognili premisleku o tem, da je nevzdržno, da je na eni strani toliko in preveč vsega, na drugi pa ljudem ne zagotavljajo osnovnega za preživetje in človeško dostojanstvo.

In kje je revolucija, raja?, kot so prevedli za potrebe festivala Prelet, ki ga ob koncu sezone gosti Mladinsko gledališče, je predstava o predstavi. Govori o predstavi, ki je bila prepovedana, šlo pa naj bi za štiridesetčlanski zbor, sestavljen iz različnih, pretežno marginaliziranih skupin. Recimo iz dveh prebežnikov iz Nigerije (ne streljajte, če gre za kakšno drugo afriško državo), Srbov in članic LeZbora, ti pa naj bi prepevali nekatere komade iz osemdesetih, predvsem novovalovske. Zato naj bi imela predstava naslov *Mali človek želi preko črte*, kar je tudi naslov komada iz tistega časa in iz tega nabora. Vendar so se našli strokovnjaki za avtorske pravice in rekli ne; ne, če nam ne plačate, in plačajte malo več, saj je vaš nastop usmerjen proti Hrvaški, kakor jo razumemo mi, pravi Hrvati. In so se Montažstrojevci podelali, kot rezonira vmes kitarist in frontmen ad hoc skupine, nastale iz ostankov zbora za predstavo *MČŽPČ*: niso šli v ilegalo, niso šli na ceste, temveč so, da bi lahko konformistično nastopali na festivalih, kakršen je Prelet, pa tudi na kakšnem večjem, počepnili. Vendar se ob tem niso tudi povsem uklonili. Priredili so avtorsko glasbo tako, da ni več avtorsko prepoznavna. Izigrali zakone tako, da se vidi, kje jih izigravajo, pa jim vendar nihče nič ne more. To pa tako, da so dekonstruirali besedila; pobrali ven recimo določena prepoznavna gesla, recimo krokodile (iz refrena; *kad krokodili dolaze*) ali ime kluba Zlatni papagaj, ki je označeval šminkeraj, in ga s ponavljanjem in dekonstrukcijo preoblikovali tako, da vsi vemo, iz katerega komada izhajajo, samo nihče ne more dokazati kršenja avtorskih pravic. Ali pa naredijo dolg uvod in pojasnijo, da ni kršenje avtorskih pravic, če nekaj reproduciramo v 'edukativne namene'; to pomeni, da če bi šlo za predavanje in ne koncert, bi lahko vrteli karkoli, samo dovolj uvodnega poučnega besedila bi moralo

biti vmes, recimo letnice izida ali imena članov skupin. Ali pa ne odigrajo posameznih pesmi, temveč na horizontu vrtijo posnetek tistih, ki so jih izvajali, avtorskim pravicam navkljub; v tem primeru so tisti, ki nam jih predvajajo, iz nekih drugih, bolj upornih časov, oni sami. (Komaj še) legalni ostanek ostanka.

Hrvaška diskografska zgodba je namreč zelo podobna slovenski knjigotrški in založniški. Ko je skupina zanesenjakov na Državni založbi pod vodstvom Bojana Petana začela kupovati, se reče privatizirati slovenske založbe (po matični, v kateri so se zaredili in jo pojedli od znotraj, potem pa naprej novim zmagam naproti), od Obzorij do Tehnične, so se po začetnih uspehih preusmerili na donosnejše posle, razne topliške in podobne (*još je na sudu*, je pisalo z drugim sprejem na fasadi opuščene ravsute in z mitraljezi presteljene hiše ob reki Mrežnici zraven minskega polja, na kateri je bil napis *Gardijska tenkovska* in zraven seveda obvezna številka brigade). Potem so vse skupaj prodali Mladinski knjigi, ta pa je sodelovala v poslih s cerkvenimi Zvonovi in tako zakockala svojo samostojnost, zdaj, v finančnih stiskah, so celotna založba in vse avtorske pravice na prodaj, za bagatelo. Nazadnje je sveženj kupoval lastnik založbe, ki niti recenzijskih izvodov ne daje, saj tako obskurni zadevi, kot sta kritika in tehtanje kvalitete knjig založbe enostavno ne zanima. Kot jeprški učitelj so bolj na strani tehtanja in potem imajo njihove knjige cenovne oznake, kar kupcem, ki jih jemljejo s stoja v megaštacunah in na bencinskih črpalkah, zelo olajša nakup in odločitev; knjiga je tako manj kot čevlji, čeprav tudi cunje in čevlje že prodajajo zraven megahladilnikov v gigaštacunah, knjiga je zraven ostalega kiča.

Pa to ni edina težava. Kapitalizem, pošast, ki ji že skoraj od začetka napovedujejo hitro in bolečo smrt, bistveno laže misli svoj konec, kot so konec državnega socializma oziroma tistega, kar se je skrivalo pod tem imenom, lahko mislili njegovi teoretiki. Zato so bile včasih pogodbe skoraj brez izjeme spisane za vse večne čase; hočem reči, da so se avtorji za vse večne čase poslovili od avtorskih pravic. Te je dobila založba in mrhe, ki bi kupile založbo, bi pridobile tudi avtorske pravice. Zaračunavati mastno, če začnemo pri banalnih stvareh, recimo za vsako objavo Pavčka ali Minattija ali Kačičeve v osmrtnici. Omogočen bi jim bil vsakršen cenen ponatis, žepnice, ki bi jih z risbo z vodenkami opremil njihov sin, čeprav tudi ljubica ali sorodnica, ki to dela zdaj, ne dela bistveno bolj premišljeno ali strokovno.

Kaj ima zgodba o uspehu slovenskega založništva (kar se tiče uspešnega vključevanja v beli tok privatizacije) s stanjem v hrvaški diskografiji? Žal vse. Ker se je doktorju (upam, da razumete, da govorimo še o enem

doktorju, ki je omogočil tajkunske prevzeme, o Drnovšku in pribočniku Golobiču, navijaču Bojana Petana) Tuđmanu zazdelo, da je pripadnik avstralske politične emigracije najboljši lastnik in drzni znanilec sprememb, mu je omogočil nakup diskografske hiše. Jo pognal in prenesel vse nematerialno premoženje na račun dveh kriminalcev, ki imata firmo Autor, d. o. o. Oni zdaj krojijo, kaj Montažstroj lahko in česa ne sme igrati, postavljajo pogoje, izsiljujejo, predvsem pa s svojega kriminalnega stališča skrbijo, da predstave ne bi omadeževale podobe *Lijepe naše*, Hrvaške.

Montažstroj so se jih odločili razgaliti in preigrati. Rezultat je poskočna predstava, ki parazitira formo koncerta. Dva instrumentalista, eden od njih frontman, pa tri poskočne punce, ki prepejejo ključna mesta iz albuma *Paket aranžma*, se veselo poigravo z različnimi vrstami kršenja avtorskih pravic tako, da ostajajo na pošteni strani, pa vendar na piratskem robu. Obenem pa poskrbijo za avtorefleksijo; ja, delamo se revolucionarne, hkrati pa smo, oprezne riti, namesto odhoda v ilegalo kastrirali našo predstavo, da lahko z njo sodelujemo na festivalih in da jo lahko igramo v ZKM. Sprašujejo o dometu aktivizma in o tem, zakaj in kje se mu krhajo zobje. Med različnimi postdramskimi pristopi, ki sem jih videl v zadnjem času in od katerih so se zdeli nekateri do belega zribani in iz prstov scuzani, posiljeni in pač davek postdramski maniri, je *In kje je revolucija, raja?* najbolj premišljena in udarna, z glasbo, ki prinaša vonj nekih drugih, bolj upornih in zato tudi bolj optimističnih časov, in s provokacijami, ki niso zgolj sebi namen, nabita predstava.

Henrik Ibsen: *Hedda Gabler*. Režija Mateja Kolečnik. Drama SNG Maribor. Na Drama festivalu, Ljubljana, 3. junij 2015.

Na naslovnici gledališkega lista vidimo Natašo Matjašec Roškar, tokratno Heddo, kako objema medveda, nagačenega, pa vendar tako, da ni čisto jasno, ali je kosmata roka s kremplji njena, ali pripada njenemu plenu. Vidimo, da gre za zbiralko trofej in se spomnimo, da je generalova hči in da so jo očitno privadili rokovanju z orožjem, doma ima, se takoj potem spomnimo, dve pištoli, in takrat nam preskoči na Čehova in na njegovo trditev, da se mora pištola, ki se pojavi v prvem dejanju, nujno sprožiti nekje do zadnjega.

Potem se odpre zavesa. Dolg steklen hodnik, nekaj med streliščem in toplo gredo, na koncu steklenica in dva strela nekje iz ozadja; scenografija, tokrat za predstave Kolečnikove začuda statična in brez vrtenja

okoli junakov, je delo Marka Japlja. Pride Hedda, ki je očitno zgrešila, s slušalkami na ušesih, kot gre pravi strelki, in s čevljem s peto togotno razbije steklenico. Če ne s strelom, pa z ного, na vsak način in tudi če čisto nešportno, to nekaj pove o njenem karakterju. Uspeh, za vsako ceno, tudi čez trupla, si mislimo. Vendar je zadeva s to fatalko, kakor jo zastavi dvojec Koležnik-Matjašec bolj zagatna; tej uvodni predstavitvi namreč sledi noč bliskov, to je nekoliko stroboskopska ali vsaj fleševska predstava: mestoma se luči izključijo in potem najdemo Heddo v povsem drugačnem položaju, očitno se ji dogajajo nekakšni prebliski z zatemnitvami, in takrat, kadar je nihče ne gleda, je otožna in v krču, zre skozi steklo nekam ven, vendar se nam zdi, da vidi predvsem v lastna notranja brezna. Hedda, sicer v družbi sproščena in nasmejana in ne brez premišljenega in obvladanega šarma, je takrat, ko je sama s seboj, skrušena, žalostna, obupana; vse, kar je načrtovala, se ji je namreč uresničilo in zdaj je ujetnik lastne želje. Izpolnjene želje; kot razloži bivšemu ljubimcu – pa saj so to vsi, ki v igri nastopijo –, si je na enem od sprehodov, ko njen hofirant ravno ni imel kaj reči in je bilo na njej, da rešuje situacijo z nakladanjem in bedarijami, bolj za šalo kot zares izmislila, da bi rada živela v tej hiši. In jo je njen sicer rahlo suhi in k znanosti nagnjeni zdajšnji mož Tesman poslušal in uslišal, jo zasnuvil, zaročil, kupil hišo na kredit, predvsem po nejasnih obljubah, da bo dobil mesto profesorja na lokalni stolici; in zdaj je v tej stekleni kletki. Paradoksalna natura želje je, da se slej ko prej uresniči, je rekel že Cankar in ne šele kaki newageevci. In Hedda nima niti želja več, ko jo vidimo na dan vrnitve s poročnega potovanja, kjer sta se z možem, on še prav posebej, ukvarjala z umetno obrtjo v srednjem veku, za kar je Jörgen Tessman še prav posebej maher; čeprav se ravno na dan, ko prišpeta, želo želje spet zarine vanjo. Vendar ne kot želja po možu, očitno se ga je med polletnim potovanjem čisto zasitila, nekje vmes reče, da je čisto grozno biti z nekom ves čas – poznamo to, ko hočemo samost takrat, ko smo v dvoje, in dvojino, vsaj kot privid, kadar smo sami.

Željo ji zbudi bivši ljubimec, Ejlert, in malo radovednosti drugi bivši ljubimec, Asesor; drugi se že zmeni, da bo Heddin odprt zakon omogočal dolga prijateljstva in sladka večerna druženja. Ivo Ban ga odigra kot izmodrenega možaka, ki se prav rugljevsko zaveda, da si je treba občasno izprazniti 'mešičke', psihiatra citiram dobesedno, in Hedda je v tem primeru visoka divjad, trofeja, divja, vendar tudi preračunljiva in diskretna: le kdo si ne bi želel, le kdo se ne bi bal takšne ženske?

Več želje se ji vrne v hipu, ki ugleda Ejlerta Lövborga, v katerega je zaseden Matjaž Tribušon. Nekdanji ljubimec in možev prijatelj, ki ga je očitno v skladu z depresivno kratkim skandinavskim dnevom malo preveč

biksal in se ga nalival ter se družil z ženskami sumljivega slovesa, se je zdaj unesel. Abstiniira, napisal je knjigo, ki mu morda omogoči, da postane on profesor na stolici, družil se z gospo Elvsted, v vlogi te dobrotljive gospe nastopi Mateja Pucko, ona ga navdihuje, drži nazaj pri razvratu, kolikor ta ni z njo, in s katero sta rodila 'otroka': knjigo o prihodnosti in smereh razvoja. Vendar mu ona ne zaupa, čeprav odločno odklanja pijačo, in ko vidi njeno nezaupanje, se ga naliva, nalašč; izgubi rokopis, zaide h kurbi, raztrga policaju uniformo. Nič takšnega za nogometnega huligana, samo tile Norvežani izpred 130 let so imeli drugačno in bolj zadržano prepričanje o tem, kako naj se človek obnaša. In vse skupaj se jim zdi prek meje, njemu pa tudi, zato tako zlahka pograbi eno od obeh pištol, ki mu jih ponudi Hedda ob dolgem pogovoru o tem, zakaj in kaj je bilo vse tisto prej, njuna zveza. Hedda je neizprosna, ona je bila radovedna in nič več, pravi, čeprav vidimo, da je spodaj še vse živo, pri obeh. Mu pa ponudi eno od pištol in ga potem najdejo ustreljenega v spodnji del trebuha, pa se ne ve, ali ga je ljubica ali se je sam; na vsak način je težko prenesel, da je izgubil rokopis, da je izdal svojo zvezo, da se je pustil zapeljati pogubnemu klicu sirene.

Ker se Hedda vede precej zmedeno, Asesor Brack takoj ugotovi, za kaj je šlo. Heddo izsiljuje, njena zdolgočasnost bo zdaj imela obvezni program z njim, stanje se je zaostri, pa še edini, ki je s svojo svobodo in družbi razvezanimi ideali predstavljal zgled upora in preživetvenih strategij, je mrtev. Zadnji strel, ki odzveni v predstavi, je Heddin polni zadetek – lastne sence.

Koležnikova z dramaturgom Goranom Ferčcem je že v začetnih prizorih izpostavila Heddino ujetost; najprej zaprtost v stekleno kletko, ki si jo je sama izmislila, to je hkrati skoraj vivarij, v katerega so naseljene nenavadne vrste, ki si s človeško delijo bolj ali manj samo videz. V to klavstrofobično kletko jo je pripeljala njena ponarejena, na hitro in skoraj iz zadrege izmišljena želja, ki je potem ni uspela nikdar, predvsem pa ne pravočasno preklicati. Ob tem je Hedda ne samo lovec, je tudi plen; recimo lastnega moža, Tesmana, ki ga Jurij Drevenšek odigra kot simpatičnega, štorastega, pa tudi neodločnega in na teto navezanega maminega sinčka, ki mu več kot žen(sk)a pomeni kariera, od žensk bolj kot na vrstniške in hčerinske – in Hedda v naslovu nosi očetovo ime, kar poudarja njeno navezanost na vojaškost in očetovo figuro bolj kot na pripadnost možu – pada na materinske figure, kakršno predstavlja njegova teta, gospodična Tesman: Maša Žilavec jo zastavi kot energično in premočrtno, ona ponuja ramo za spovedovanje in njena tolažba sega globoko pod pas (oziroma okoli Tesmana ovito brisačo), kar vse prikriva

z dobrodelnostjo in permanentno skrbjo za nečaka. Hkrati je Hedda plen alfa prascev, samotnih lovcev na šibkost njenega in nasploh ženskega srca, ujeta je med Bracka in Lövborga, je lutka in trofeja, čeprav v tem istem gozdu tudi sama strelja in zasleduje.

Hedda Gabler tako postane igra o posebnem in še kako sodobnem svetu in v njem poseljenih ljudeh, ki ne premorejo avtentičnosti, odnosi med njimi so hladni kot luč v akvariju, vse je sterilno in samo včasih prebije lučca erosa, pa še takrat je vse narobe; v tem svetu sta eksces in škandal hud odklon, vendar se – smo videli tudi zdaj, ob Breiviku – znajo do tega vesti nekako vzvišeno, to je očitno vikorporirano v sam družbeni dogovor, v družbene temelje.

Različna je zgolj stopnja blefa med posamezniki; kadar se vzamejo skupaj in na videz opustijo sladki egoizem in kadar ne delajo izključno in čisto zase, začnejo početi dobrodelnosti, kar je za njihov manipulantski svet v resnici manipulacija na kvadrat in vedno z namenom, prikritim namenom – to je svet odnosov brez ljubezni. Kjer bi morala biti ljubezen, tam je zdaj moč in upravljanje z drugimi. Še največ obeta v tem pogledu Jörgen Tesman, bodimo realni; ne samo da je teta z njim čisto zadovoljna, kljub Heddinemu jamranju, da mu je znanost vse in čisto preveč, je na polletnem poročnem potovanju verjetno pridobil kakšno izkušnjo, pa tudi v čuteči in delovni, odprti Elvstedovi bo očitno našel tolažbo za svoje vdovstvo in morebitno razkritje škandala, ki se z dvojno smrtjo, Heddino in Lövborgovo, pripravlja in preti. Kolikor ni tudi on spodletela figura, saj se v svetu iz tira pri zavračanju tetine konkretne ljubezni sklicuje na neke tako davne in temeljne prepovedi, kot je prepoved incesta; čeprav obeta, zdi se, da bi na podlagi najdenih izpiskov lahko rekonstruiral rokopis Lövborga in Elvstedove, ki ga je Hedda ozkosrčno zažgala; malo zaradi zavidanja, malo zaradi karierizma – njen mož bi namreč brez profesure bival v manjši in slabše zdizajnirani kletki, ona pa z njim do bridkega konca.

Mateja Koležnik je s Heddo dopolnila tisto, kar je zastavila z režijo *Johna Gabriela Borkmana*, s to razliko, seveda, da je tisto zgodba o moški želji, ki se ne zaustavi niti pred kriminalom, tam je kockanje bolj vezano na finančne trge in politiko, moška moč in pohlep se nasitita z denarjem, ženska se ne more realizirati, ker ni pravih moških (več), vsaj takšnih, generalskih, odločnih, s pištolami v škatli, ne.

In še v nečem se Hedda in Borkman dopolnjujeta, ker sta si različna; če John z željo nima nobenih težav, želja je živa in močna in vseprisotna, njegova zadrega je bolj soočenje s svetom, v katerem je pogorel in izgubil ugled, v katerem vsi vedo, da je kriminallec in goljuf, ima Hedda težave ravno z željo. Hkrati bi in ne bi, ne ve, kaj bi, bi pa to takoj; če Borkmana

v postavitvi Kolečnikove zviija in niha, ker je hkrati izpostavljen nuji po naprej in obenem zavori, mirovanju, potem je Hedda naravnost samodestruktivna; ne samo v koncu, tisto samo podčrta, da se želje in svobode pravzaprav boji. Da je v želji nekaj pogubnega, vendar je ta pogubnost skoraj notranja: nekaj ji preprečuje, da bi ravnala polno in bila v dejanju scela in brez preostanka.

Hedda v mariborski postavitvi je malo tudi lady Macbeth; je bolj ambiciozna od moža, zato med pogovorom s sodnikom Brackom seveda tudi pomisli, da bi se njen mož malo aktiviral v politiki. Da bi ona iz ozadja igrala še eno igro moči in premeteno vlekla poteze. Vendar jo postavijo na trdna tla; Tesman ni te vrste material. V nekih drugih časih, v nekih daljnih severnih krajih se s politiko ni mogla ukvarjati vsaka mevža. In če je svet v preračunljivosti in tudi izgubi orientacije in smisla od tistih časov odločno napredoval, seveda na slabše, potem nam je za časi, ko v politiki ni uspel vsak mamin sinček in čustveno zaostal fante, lahko kvečjemu žal.

Radivoj Pahor

Poredni stih

Dan D

Ves skrhan, zarjavel od rje let,
mineva z nami tudi naš planet.

Brezžično

Kar zmeljejo počasni božji mlini,
se zdi človeku skoraj neresnično:
le trije so, a vsepovsod v ednini
opravijo svoj posel kar brezžično.

Vse mine

Globoko na dnu oceana
se večnost dotika tišine.
Še globlje leži pokopana
večna ljubezen, ko mine.

Duh časa

Ni prvi v vrsti, ki za mladih let
si Karla Marxa je jemal za zgled.
Kar je verjel, so zdaj rdeče fraze,
le kapital ga mika in časti – oaze!

Pisatelj

On je edini, ki bo rešil domovino,
kot nas po težki noči reši aspirin.
Živi pobožno, koplje v zgodovino,
morda si lajša kak nêljúb spomin.

Uporniki z razlogom

Med vami, ki ste šli za Njim iz PEN-a,
so sama "nepolitična" imena:
ministri, škof, podporniki režima,
kjer vse je prav, če Njemu se prikima!

Nostalgija

Živeli smo srečne pomladi,
gradili smo šole in dom,
sedaj pa na vasi in v mestu
slišiš le kletev in dvom.

Povabilo

Denar je določil postavo,
da človek bo večni statist.
Vabljeni vsi na predstavo:
nastopata Moč in Sadist.

Abonma

Državi nikoli ne zmanjka
vizije, ne sodov brez dna:
ljudstvu za novo predstavo
vpisuje vse dni abonma.

Smeri razvoja

Za blagor novih kast že vzgajata
talár in frak po svetem zgledu:
gospodi žezlo, ljudstvom štrik za vrat!

Tri najlepše stvari

Ko se človeku zgodijo
v življenju najlepše stvari,
jih znova in znova prešteva,
a redkokdaj pride do tri!

Pobožna želja

Rumeno sonce modrim bi sijalo,
če od modrosti bi jim kaj ostalo!